HET LAND VAN AALST

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, de Provincie Oost-Vlaanderen, de Stad Aalst, de Stad Ninove en Erfgoedcel Denderland.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: € 17 - Steunende leden: € 25 - Beschermende leden: € 35
Betalingen: IBAN: BE33 3930 3032 7646 - BIC:BBRUBEBB
Het Land van Aalst, Asserendries 118, 9300 Aalst

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid het "Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, + Frits Van Acker, + Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en + Luc De Rijck (1980-1984).

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Bart Cherretté, Lieve De Mecheleer, Luc Geeroms, Michel Igual Pacheco, Wenceslaus Mertens, Marc Uyttersprot, Geert Van Bockstaele, Mieke Van Damme, Dirk Van de Perre, Wouter Van Der Spiegel, Georges Vande Winkel, Reinoud Vermoesen, Wilfried Vernaeve.

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Mieke Van Damme, Asserendries 118, 9300 Aalst
tel. 053 21 63 30
e-mail: vdmieke@skynet.be
Redactiesecretariaat:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. 054 33 73 27
e-mail: dirkvandeperre@skynet.be

E-mail vereniging: hetlandvanaalst@telenet.be
Website: http://www.hetlandvanaalst.be

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Zetel van de vereniging: Asserendries 118, 9300 Aalst
Kaftontwerp: Bart Maris
Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke 055 21 14 04

ISSN 0778-7731

HET LAND VAN AALST

Jaargang LXVIII - 2016

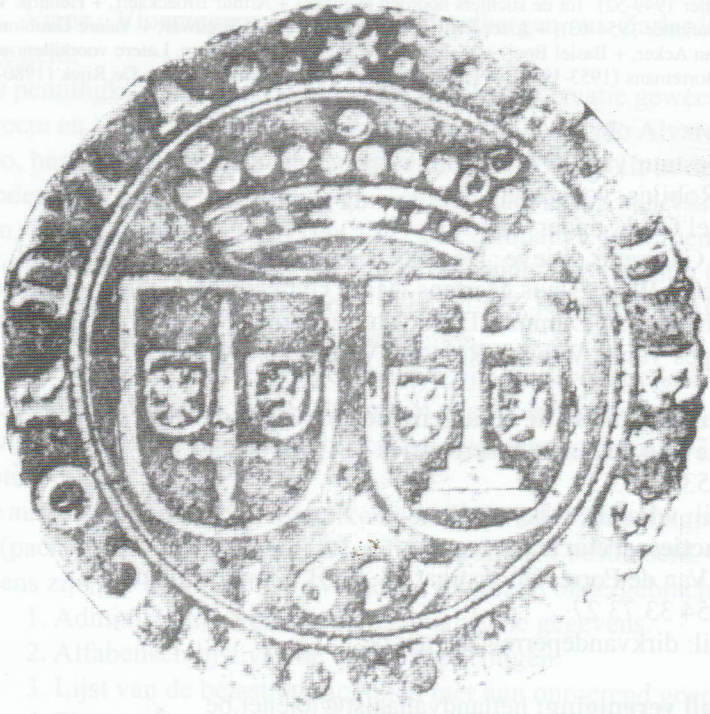

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, de Provincie Oost-Vlaanderen, de Stad Aalst, de Stad Ninove en Erfgoedcel Denderland.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: € 17 - Steunende leden: € 25 - Beschermende leden: € 35
Betalingen: IBAN: BE33 3930 3032 7646 - BIC:BBRUBEBB
Het Land van Aalst, Asserendries 118, 9300 Aalst

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid het "Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, + Frits Van Acker, + Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en + Luc De Rijck (1980-1984).

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Bart Cherretté, Lieve De Mecheleer, Luc Geeroms, Michel Igual Pacheco, Wenceslaus Mertens, Marc Uyttersprot, Geert Van Bockstaele, Mieke Van Damme, Dirk Van de Perre, Wouter Van Der Spiegel, Georges Vande Winkel, Reinoud Vermoesen, Wilfried Vernaeve.

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Mieke Van Damme, Asserendries 118, 9300 Aalst
tel. 053 21 63 30
e-mail: vdmieke@skynet.be
Redactiesecretariaat:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. 054 33 73 27
e-mail: dirkvandeperre@skynet.be

E-mail vereniging: hetlandvanaalst@telenet.be
Website: http://www.hetlandvanaalst.be

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Zetel van de vereniging: Asserendries 118, 9300 Aalst
Kaftontwerp: Bart Maris
Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke 055 21 14 04

ISSN 0778-7731

DE STAERCKE: EEN FAMILIE VAN ARCHITECTEN, AANNEMERS, SCHRIJNWERKERS EN BEELDSNIJDERS UIT MICHELBEKE EN NEDERBRAKEL, 18DE-BEGIN 19DE EEUW
Bronnenstudie en werken

Geert VAN BOCKSTAELE

Inleiding

Of men nu grote of kleine dorpskerken bezoekt, het valt de kerkganger of een ander bezoeker steeds op dat het interieur rijk aan meubilair is. Dit kunnen zijn de lambrisering in koor en schip, het hoogzaal en de portaalpartij, of de communiebank, de biechtstoel en de preekstoel, die al een generatie lang in onbruik zijn geraakt. Grosso modo kan men er twee periodes in onderscheiden waarin ze werden gemaakt: de tweede helft van de 18de eeuw, met de rococostijl evoluerend naar het neo-classicisme of het einde van 19de eeuw met de neogotiek.[1]

Meestal zijn de namen van de grootmeesters-beeldhouwers gekend, niet die van de vele lokale of regionale kunstenaars en ambachtslui. Nochtans hebben ook zij prachtig werk geleverd. In het standaardwerk over de barok, met uitlopers naar de rococo valt op dat er voor de ruime regio van het Land van Aalst maar weinig kunstenaars en locaties opgenomen zijn.[2] Bij de voorbereiding van de Open Monumentendagen en Erfgoeddagen of bij de inventarisatie van de vele kerkarchieven, stelde ik evenwel vast dat in een bepaalde regio steeds dezelfde namen van beeldhouwers voorkwamen. In het zuidelijk deel van het Land van Aalst waren dat Gilles de Ville, uit Geraardsbergen, en

1 *Lijst van de afkortingen:*
ARAB, Algemeen Rijksarchief Brussel
BAG, Bisdomarchief Gent
RAB, Rijksarchief Beveren
RAG, Rijksarchief Gent
SAA, Stadsarchief Aalst

2 P. PHILIPPOT e.a, *l'Architecture religieuse et la sculpture baroques dans les Pays-Bas Méridionaux et la Principauté de Liège, 1600-1770*, Sprimont, Pierre Mardaga, 2003.

Johannes Michiels uit Velzeke. Bij recenter onderzoek in de Brakelse kerkarchieven botste ik regelmatig op de familienaam De Staercke. Reden genoeg om verder de activiteit van die familie uit te diepen. Het resultaat is verrassend. Die familie leverde niet alleen schrijnwerkers en beeldhouwers maar ook architecten, aannemers en leveranciers van hout of ander bouwmateriaal. De oudste vermelding gaat terug naar 1735 (Sint-Maria-Oudenhove) en de recentste naar 1817 (Sint-Denijs-Boekel). Met andere woorden de familie De Staercke is meer dan negentig jaar in de regio van Zuid-Oost-Vlaanderen actief geweest. De stamvader Damiaan De Staercke was in Michelbeke geboren, maar is vrij vlug naar het nabijgelegen Nederbrakel verhuisd, waar ook zijn nazaten verbleven. Dankzij het onderzoek in een 50-tal kerkarchieven heb ik 31 locaties kunnen detecteren waar één of meerdere familieleden gewerkt hebben. Ongetwijfeld zijn er nog meer plaatsen. Eén lid van de familie, Franciscus-Ludovicus, was tot 1813 zelfs architect in dienst van de prins de Ligne in het kasteel van Beloeil.

Hopelijk zal dit artikel de lezers toe aanzetten om mij andere locaties te signaleren waar leden van de familie De Staercke actief geweest zijn.

Voor de algemene gegevens over de kerken, die in dit artikel aan bod komen, verwijs ik graag naar enkele naslagwerken zoals: de *Fotorepertoria* van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK), E. Dhanens, *Inventaris van het kunstpatrimonium, Kanton Sint-Maria-Horebeke; Bouwen door de eeuwen heen; Architectuurgidsen* van Koen De Wolf en *Kerktorens in de Vlaamse Ardennen.*[3]

A. Biografische schetsen

Damianus, sr., De Staercke werd te Michelbeke geboren op 27 november 1701, hij was gehuwd met Elisabeth Teirlinck en stierf in Nederbrakel op 9 april 1763. Zij hadden zes kinderen: Franciscus-Ludovicus, geboren op 17 december 1739, Anna, 17 oktober 1742, Petrus Josephus, 1 september 1744, Damianus (Dominicus), 24 maart 1747, Alexius, 23 februari 1750, en Carolina, 9 juni 1754.

Franciscus-Ludovicus I (ook François-Louis genoemd), oudste zoon van Damianus sr., geboren in 1739. Hij woonde in Nederbrakel en stond er oorspronkelijk gelijktijdig als schrijnwerker en architect genoteerd. Hij werd later architect in dienst van de prins de Ligne op het kasteel van Beloeil. Hij stierf er in juli 1813. Wanneer de archieven van het kasteel zullen geïnventariseerd zijn, zal ik over die beroemde architect een afzonderlijke bijdrage leveren.

3 G. DE VOS, *Kerktorens in de Vlaamse Ardennen*, s.l. (Stichting Herman De Croo), 2002.

Damianus (Dominicus), jr. derde zoon van Damianus sr. Hij is geboren in 1747 en huwde met Anne-Marie Rimbaut (Rijmbaut) uit Sint-Martens-Lierde, die op 45 jarige leeftijd in 1806 overleed. Hijzelf overleed op 14 juni 1809. Bij de nota van het parochiaal overlijdensregister wordt hij wel degelijk als Dominicus genoemd. In de meeste rekeningen staat hij nochtans aangestipt als Damianus. Zij hadden als kinderen Joseph Amandus (28 september 1794) en Johannes-Henricus (1802-1871). Bij het overlijden van Damianus jr. werd voor de minderjarige zoon, Johannes-Henricus, een familieraad samengesteld waar o.a. zijn oom Alexius (zie verder) en twee neven, François en Charles, deel van uitmaakten. Die raad gaf aan de voogd de toelating om tot 900 fr. per jaar te spenderen aan de opvoeding van de achtjarige wees, die zeer begaafd was. In 1822 behaalde hij zijn humanioradiploma in het Aalsterse bisschoppelijk college, het latere jezuïetencollege. Zijn naam werd, samen met die van twee anderen aangebracht op een zuil, die op 3 juli 1823 werd ingehuldigd in het buitenverblijf van het college *Pausipone* (*ik stop met werken*) als lofbetuiging aan de laureaten die de palm van wijsheid en welsprekendheid (primus in de rethorica) in het college hadden verworven.[4] Nadien liep hij noviciaat bij de S.J. in Zwitserland en keerde in 1833 naar Aalst terug, waar hij leraar natuurkunde en geschiedenis werd.[5]

In 1794 bewoonde Damianus jr. het kasteel te Nederbrakel dat in het midden van de 18de eeuw wellicht in opdracht van Theodoor Jozef de Plotho gebouwd werd. Men vermoedt dat de bouwheer wegens financiële problemen het kasteel aan Damiaan jr. heeft verkocht. Na de dood van zijn vader bleef Johannes-Henricus De Staercke S.J. steeds eigenaar van het kasteel. Uiteindelijk verkocht hij in 1844 het ganse domein aan de congregatie van de zusters H. Hart van Maria (*Cor Mariae*).[6]

4 Bij die gelegenheid werd een herdenkingstekst met een lofdicht gedrukt. De herdenkingstekst luidt: *Hyppolito dellafaille-dHuysse, Gand, anno MDCCCXIX; Urbano Beaucarne, ex Eename, anno MDCCCXXI; Joanni De Staercke, ex Nederbraekel, anno MDCCCXXII; utramque sapientiae et eloquentiae palmam in gymnasio Alostano adeptis, quum singulis monumentum solemniter in Pausipono inaugureretur III julii MDCCCXXIII.* (Druk aanwezig in Universiteitsbibliotheek Gent en raadpleegbaar op Google books; mij gesignaleerd door Dirk Van de Perre). Die zuil wordt eveneens vermeld in P. VAN NUFFEL, *Alostum religiosum, Beelden en schetsen uit den Besloten Tijd*, Aalst, 1911, p. 177.

5 M. DE MEULEMEESTER, *De zusters van het H. Hart van Maria te Nederbrakel*, Leuven, 1935, p. 17-18. J. DE BROUWER, *De Jezuïeten te Aalst*, Deel 2 *Herleving en nieuwe bloeitijd, 1831-1981*, Aalst, 1980, p. 116.

6 M. DE MEULEMEESTER, *De zusters*..., p. 17 en 74.

Damiaan jr. De Staercke pachtte van 1790 tot 1803 gronden van de heer de Plotho.[7] Hij was bestuurslid van de congregatie van de Gelovige Zielen, 1801-1804 en in 1805 lid van de kerkfabriek.[8] Tevens was hij 1ste plaatsvervangend vrederechter in Nederbrakel (1808). Kort na zijn overlijden werd een expert aangeduid om zijn meubels te schatten.[9]

Alexius (Alexis), vijfde kind van Damianus sr., 23 februari 1750-24 mei 1827. Hij is twee keer getrouwd, eerst met Johanna Van Den Bossche, die in 1789 overleed en een tweede keer met De Vos Barbara uit Zegelsem. Met zijn eerste vrouw had hij als kinderen Alexius, 1776, Livinus, 1777, Benedicta, 1779 en Joanna Catharina, 1783. Met zijn tweede vrouw had hij eveneens vier kinderen Isabelle-Rosa, 1792, Anne-Marie, 1794, Franciscus-Ludovicus, 1796 en Joannes-Baptist, 1801.

Op 11 juni 1792 had Alexius De Staercke voor een commissie van experten en in aanwezigheid van afgevaardigden van het Aalsters stadsbestuur met gunstig gevolg het examen afgelegd om voortaan in de stad en in het Land van Aalst de prijzen te schatten van huizen en andere gebouwen. De dag nadien bevestigde het voltallige stadsbestuur die uitslag. Daarin wordt Alexius omschreven als meester-schrijnwerker en ondernemer van metsel- en timmerwerk.[10]

Hij was na het overlijden in 1813 van zijn broer Franciscus-Ludovicus, de architect van het kasteel van Beloeil, lid van de familieraad voor Johannes-Henricus en werd toeziend voogd. Oorspronkelijk wordt hij als landbouwer vermeld en vanaf 1811 als architect. In beide functies treedt hij meermaals op als expert-schatter. Hij bewoonde, wellicht na het overlijden van zijn broer Damianus in 1809, het kasteel in Nederbrakel dat eigendom bleef van zijn neef Johannes-Henricus. Hij was lid de Brakelse confrérie van de H. Rozenkrans.[11]

Franciscus-Ludovicus II, zevende kind van Alexius, huwde met een dochter van Philippus Rebel uit Erwetegem en zou samen met zijn schoonvader aan de lokale kerk werken. Wellicht is hij te vereenzelvigen met Fr. De Staercke die lid was van de Brakelse boogschuttersmaatschappij, waar hij in 1822 genoteerd staat met het beroep van herbergier-schrijnwerker.

7 RAG, *Oud gemeentearchief Nederbrakel*, pachtboek van 1790.
8 NEDERBRAKEL, DEKENIJ, *Kerkarchief van Nederbrakel*, nr. 216.
9 M. VAN TRIMPONT, *Het vredegerecht van het kanton Nederbrakel, Regesten van akten uit de Franse periode,* Brakel, Triveriusgenootschap, 1995, passim.
10 SAA, *Resolutieboek,* nr. 27, 1789-1795, p. 178 (folio 79). Met dank aan archivaris Michel Igual en Dirk Van de Perre.
11 NEDERBRAKEL, DEKENIJ, *Kerkarchief van Nederbrakel*, nr. 217, f° 3.

Verder onderzoek is nodig om de andere ambachtslui en kunstenaars beter te identificeren zoals: **Adriaen**, die in Elst actief was, 1744-1748.
Charles, zoon van Dominique, schrijnwerker. Van 1809 tot 1813 trad hij op als expert-schatter voor het Vredegerecht van Nederbrakel. Een gelijknamig iemand wordt in 1814 als ruitenmaker aangeduid.
Frans, die in Sint-Blasius-Boekel, 1761-1766, gewerkt heeft en een tweede Frans die te Sint-Denijs-Boekel in 1817 de steenkapper hielp.
Jacobus was actief in Sint-Kornelis-Horebeke, 1750-1754.
Johannes of Jan, die in Aalst aan de begijnhofkerk werkte, kan misschien vereenzelvigd worden met Joannes-Baptist, die gehuwd was met Anna-Maria De Smet en in Nederbrakel als weduwnaar op 75-jarige leeftijd overleed op 6 mei 1808. Een mogelijkheid is ook dat hij vereenzelvigd moet worden met een andere Johannes, die op 31 mei 1809 op 77-jarige leeftijd overleed en gehuwd was met Ferdinanda Roeland.
Judocus was actief in Sint-Blasius-Boekel, 1761-1769. Een **Judocus** was in 7 mei 1758 met Vanderhaeghen (Verhaegen) Maria-Theresia gehuwd en had in 1761 een zoon Joannes-Baptist.
Livinus actief in Roborst, 1790-1791, vermoedelijk de zoon van Alexius, die in 1777 was geboren.
Pieter (Petrus) was actief in Elst, 1748.

B. Werken

1. Aaigem, Sint-Niklaaskerk

Zoals veel kerken in de tweede helft van de 18de eeuw werd die van Aaigem te klein om de vele parochianen op te vangen. Bovendien was ze dringend aan herstelling toe, zodat radicale maatregelen zich opdrongen. Hiervoor hadden ze zeker de financiële steun nodig van de tiendheffers die de patronaatsrechten bezaten. Deze waren voornamelijk in handen van de benedictijnenabdij van Anchin en andere personen, die niet happig waren om de onkosten van de grove verbouwingen te dragen. Het kerkbestuur heeft dan ook een proces tegen hen ingesteld en trok al in 1776 en nadien in februari en maart van 1786 naar Gent om de zaak te bepleiten. Ondanks het moeilijke verloop van het proces gaf men aan de vrij bekende Gentse architect Frans Drieghe, tevens neef van een andere Gentse architect Jan Baptist Simoens, de opdracht om een plan voor een bijna volledig nieuwe kerk te tekenen. Twee van die planen zijn in het kerkarchief van Aaigem bewaard. Een ervan

draagt als datum 20 maart 1786. Grondig onderzoek is nog nodig om na te gaan wat er van die plannen uitgevoerd is. Hiervoor kreeg de architect 20 gulden. De bouw zelf werd na een officiële aanbesteding op 26 mei 1786 toegewezen aan Dominicus De Staercke, ook aangestipt als Damianus jr. Hij voorzag een uitgave van 13.500 gulden. Dit bedrag werd afhankelijk van de vordering van de werken in 1786 en 1787 uitbetaald. De laatste gedateerde rekening is van 10 juli 1787. Niettemin kon men al op 19 november 1786 een eerste mis lezen. De eigenlijke inzegening vond twee jaar later plaats. Vanaf 1790 zorgde men voor de afwerking en interieur van de kerk. Zo kreeg een andere De Staercke, wiens voornaam niet vermeld wordt, maar die wel als titel meekreeg "meester schrijnwerker", de opdracht om het kerkportaal te maken evenals divers meubilair. Deze De Staercke betreft ongetwijfeld de broer van de bouwmeester, nl. Alexius. Hij stond in voor de bouw van het portaal, de communiebank en mogelijks andere niet nader genoemde banken. Dit realiseerde hij in 1790.

In 1792 wordt een De Staercke betaald voor de aankoop van een deksel voor de doopvont en op 21 juni 1793 krijgt De Staercke, die nu als bouwmeester aangestipt wordt, voor niet nader genoemd werk 340 gulden. Een laatste maal wordt D. De Staercke uitbetaald op 15 december 1795 voor "trappen aan de kerk".[12]

Dat de secretaris van dienst bij een rekening uit 1786 Dionisius als voornaam van een De Staercke schrijft, zal te maken hebben met een foute leeswijze. In geen enkele document die ik voor deze studie heb doorgenomen, komt een Dionisius voor. Zeer waarschijnlijk staat op de kwitantie Dominicus.[13]

Merkwaardig dat niet Alexius maar een ander schrijnwerker-beeldhouwer, Joannes Michiels uit Velzeke, de kasten in de sacristie mag maken, evenals een biechtstoel.

12 Aaigem, Kerkarchief, rekening van 1795-1804 en plannen op rol.

13 Met dank aan Gerrit Liessens, die mijn aandacht vestigde op de rol van De Staercke bij de grondige verbouwing van de parochiekerk. De gegevens steunen voornamelijk op de kerkrekeningen van 1786-1793. Zie hiervoor: RAG, Aaigem, Oud Kerkarchief, nrs. 54-58. Meer gegevens kan men vinden in: L. EYKELBERG, *De geestelijkheid van Aaigem*, in: *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere*, XX, 1980 p. 10 en IDEM, *De Sint-Niklaaskerk van Aaigem: een beschrijving*, in: *Ibidem*, XXIV, 1984, p. 52 en ook de notities van G. Liessens.

2. Aalst, Begijnhofkerk of Sint-Catharinakerk

Johannes (Jan) De Staercke was niet de architect van de nieuwe begijnhofkerk te Aalst, zoals veel vroegere werken melden, maar eerder een bouwwerfleider die moest toezien dat de plannen goed uitgevoerd werden. De plannen zijn van de hand van de Gentse architect Pieter De Somere.[14] De Sint-Catharinakerk werd gebouwd op de vrijgekomen gronden van het in 1783 afgeschafte Wilhelmietenklooster. Het begijnhof was na de goedkeuring van het Comité van de Religiekas (24 juli 1787) in het bezit gekomen van een deel van die gronden. Omdat de oude begijnhofkerk wellicht te klein en bovendien bouwvallig was geworden, opteerden de provisoren van het begijnhof, ondanks protest van de begijnen, voor de bouw van een nieuwe kerk, aan de overzijde van het binnenplein van het begijnhof. Hierdoor was het niet mogelijk om de traditionele oost-west richting te behouden, maar een zuid-noord richting te nemen met het altaar naar het Zuiden gericht. Johannes De Staercke, die in 1788 de leiding van de werken kreeg, moest nauwgezet de plannen van Pieter De Somere uitvoeren. Op een onderbouw met zuilen, een fronton en een hoge rondboogpoort, is een zware toren met grote galmgaten geplaatst. Ook het interieur laat een strenge classicistische stijl met het gebruik van veel koepels en gordelbogen zien. Voor de bouw maakte hij veelvuldig gebruik van stenen afkomstig van het oude kloosterpand der Wilhelmieten en van hun vroegere kerk.[15] De bouw sleepte, wegens de wisselende politieke regimes en de Franse invasies, lang aan. Een andere oorzaak zou ook zijn dat de paters Wilhelmieten bij zowel de burgerlijke als de geestelijke overheid acties ondernamen om opnieuw in het bezit te komen van hun eigendommen en het klooster herop te starten, wat evenwel mislukt is.[16] Slechts in 1794, kort voor de tweede Franse invasie, kon men in de nog onafgewerkte kerk de eerste mis lezen. "Twee jaar later, op 28 juli

14 D. VAN DE PERRE, e.a., *Architectuur van de Verlichting, Jan Baptist Simoens en tijdgenoten in het Land van Aalst (tweede helft van de 18de eeuw)*, Gent, Provincie, 2011, p. 73-76; P.VAN NUFFEL, *De geschiedenis van het begijnhof van Sinte Katharina op den Zavel te Aalst*, Aalst, 1916, p. 42-43.

15 S. VAN AERSCHOT (coörd.), *Bouwen door de eeuwen heen, Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur*, deel 5n 1, Provincie Oost-Vlaanderen, arrondissement Aalst, Gent, 1978, p. 96-97. F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis der stad Aalst...*, deel III, Gent, 1875, p. 408-410. CHR. WILLEMS, *De Dender en zijn Vlaamse steden, Geraardsbergen, Ninove, Aalst, Dendermonde, Verkenning van een streek*, Brussel, Artis-Historia, 1984, p. 46-47. P. VAN NUFFEL, *Historiek der oude straten, markten, pleinen en gebouwen der stad Aalst...*, Gent, Stichting Mens en Kultuur, 1991, p. 226.

16 J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de reguliere en sekuliere gemeenschappen in het Land van Aalst gedurende de 17e en 18e eeuw*, in: *Het Land van Aalst*, 26, 1974, p. 165-166.

1796, werd de kerk voor de katholieke eredienst gesloten en werd ze als Tempel van de Wet ingericht. Het tabernakel werd door een beeld van de Rede vervangen, terwijl de burgemeester van op de preekstoel de weldaden van de Republiek roemde".[17] In 1800 werd de kerk een stadsmagazijn en een jaar later werd ze vrijgegeven en als katholieke kerk opnieuw ingericht. Jaren geleden besliste de kerkoverheid om er geen godsdienstige plechtigheden meer te houden. Wel konden allerlei christelijk geïnspireerde groepen er samenkomen. Sinds enige tijd houdt er een orthodoxe gemeenschap haar kerkdiensten.

3. Aspelare, Sint-Amanduskerk

Het patronaatschap van de kerk werd door de benedictijnenabdij van Geraardsbergen waargenomen. Zij was dan ook mee verantwoordelijk voor de restauraties en verbouwingen van de kerk. Het aandeel van de familie De Staercke was vrij belangrijk ook al moest zij de opdrachten met enkele andere ambachtslui delen.

Het grootste deel van de bestaande kerk werd in de jaren 1776 -1778 grondig verbouwd en met twee zijbeuken uitgebreid. Nochtans had men kort voordien heel wat nieuw meubilair aangebracht. Zo verzorgde Jan Paternot in 1770 het sculpteerwerk aan de communiebank en maakte Joseph Bemindt uit Ninove twee jaar later een biechtstoel en een altaar.[18] De bouwwerken stonden o.l.v. architect Damiaan De Staercke jr. Abt Robertus Van Adorp betaalde Damiaan een eerste maal op 4 december 1776 en een laatste keer op 24 mei 1778, zodat we mogen aannemen dat de verbouwing op anderhalf jaar geklaard was. De ankers in de voorgevel geven 1776 weer, het begin dus van de verbouwing. Andere vaklui waren: Livinus Van Den Berghe, Livinus Van Ongevalle en Charles Guidos, die het glas leverde.[19] Na de verbouwing stond Peter Du Can, een meester-schrijnwerker uit Aalst, in voor de lambrisering en

17 E. HOUTMAN, *De bevolking van het begijnhof te Aalst in de periode 1706-1920*, in: *Het Land van Aalst*, 26, 1974, p. 74. IDEM, *Het Wilhelmietenklooster te Aalst*, in: *Het Land van Aalst*, 24, 1972, p. 260-264. L. CRICK, *Historische aantekeningen betreffende de geschiedenis van het Wilhelmietenklooster te Aalst*, in: SAA, nr. 2105. RAG, *Archief van het Aalsters begijnhof*.

18 Hij stond ook in voor het hoogzaal en doksaal van de kerk te Denderleeuw. F. en J. Paternot(te) maakten twee biechtstoelen voor de kerk van Iddergem.

19 RAG, *Sint-Adriaansabdij..*, nr. 370, f° 19-43.

een biechtstoel (voor hardhorigen) in de sacristie (1779).[20]

Een jaar later nam de broer van Damiaan De Staercke jr., Alexius, zijn taak over en verzorgde de rest van de lambrisering in de kerk. Hiervoor kreeg hij 554 gulden. In 1781 maakte hij de zitting van de kerkmeesters en een jaar later mocht hij voor 217 gulden het portaal van het doksaal leveren. Volgens de cartouche op het doksaal werd het al in 1780 gemaakt.[21] Daar plaatste L.B. Van Peteghem een nieuw orgel. Ondanks de turbulente jaren 90 bleef men grote uitgaven maken en tekende Damiaan De Staercke jr. een plan voor de lambrisering achteraan in de kerk (1792) en een ander voor de ingang van de kerk aan het kerkhof. De aankopen bleven doorgaan en een meester-borduurder uit Brussel, L. Van Dissel, leverde voor een bedrag van 512 gulden borduursel in fijn goud, bestemd voor het baldakijn. Jacobus Vander Beken uit Geraardsbergen sculpteerde een troon voor de beelden van O.-L.-Vrouw en van de H. Amandus, herstelde het beeld van de H. Amandus, terwijl een zekere Ceuterick uit Geraardsbergen het O.-L.-Vrouwbeeld leverde (1792-1794).[22]

4. Beloeil, kasteel van Prins de Ligne

In dit kasteel was Franciscus-Ludovicus of kortweg François-Louis genoemd, jarenlang als architect werkzaam. Hij overleed er in juli 1813. De architect werkte er in dienst van Lodewijk Eugene Maria Lamoral Prins van Ligne (Brussel, 1766-1813), eigenaar van het kasteel.

Graag had ik het prinselijk archief willen bestuderen, maar het kan voor het ogenblik niet geraadpleegd worden. In juni 2014 liet de archivaris van het Prinselijk fonds, de heer Quentin Wicquart, mij weten dat het archief niet toegankelijk is, omdat hij volop bezig is met de inventarisatie van dit zeer rijke en uitgebreide archief. Ik heb dan ook

20 Peter Du Can of de Can was ook actief in de St.-Apolloniakerk van Elst en de Sint-Martinuskerk van Aalst, zie L. ROBIJNS, *De St.-Martinuskerk te Aalst, II, Kunstwerken* (Inventaris van het Kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen, XV), Gent,1983, passim. Toen Jos Walters, deken van Ninove, in 1942 de kerk bezocht vond hij de 18de-eeuwse vergroting maar niets. Hij noemde ze "in de smaakloozen stijl der 18e eeuw". Zie: NINOVE, DEKENIJ, *Kerkarchief*, nr. 5, 1133 en 1134 en GEERT, JULIEN en MARC VAN BOCKSTAELE, *Inventaris van de kerkarchieven van Ninove* II, in: Reeks II-Inventarissen nr. 17, Gent, Oost-Vlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis, 2013, p. 32 en 84. RAB, *Oud Kerkarchief van Aspelare*, nr. 42. G. en M. VAN BOCKSTAELE, *Inventaris van de kerkarchieven van Ninove* I, in: Reeks II-Inventarissen nr. 16, Gent, 2012, p. 54, nr. 364. Een grondplan van de kerk van Aspelare uit 1804 vindt men in BAG, *Parochies*, *Aspelare*, nr. 12. G. VAN BOCKSTAELE, *Het cultureel erfgoed van de Sint-Adriaansabdij van Geraardsbergen in woord en beeld, 1096-2002*, Geraardsbergen, 2002, p. 44.

21 S. VAN AERSCHOT, *Bouwen door de eeuwen heen*..., deel II, Gent, 1978, p. 666.

22 RAB, *Oud Kerkarchief Aspelare*, nr. 41 en 42. RAB, *Oud Gemeentearchief Aspelare*, nr. 41, 42 en 43.

beslist om de activiteiten van François-Louis later in een afzonderlijk artikel te verwerken.

5. Berchem (Kluisbergen), O.-L.-Vrouwkerk

In 1789 was de kerk van O.-L-Vrouw van de Carmel dringend aan restauratie toe. Architect Damiaan de Staercke jr. kreeg de opdracht toegewezen. Twee jaar later, de 22e oktober 1791, waren de werken beëindigd. Blijkbaar was dit geen geslaagde restauratie want ongeveer 80 jaar later moest men alles overdoen en kwam er een nieuwe kerk, nu o.l.v. van de Gentse architect August Van Assche.[23]

6. Elst, H. Apolloniakerk

Het huidige interieur van de kerk van Elst is voornamelijk het werk van de beeldhouwer Johannes Michiels, afkomstig van het nabijgelegen Velzeke. Niettemin zijn ook hier leden van de familie De Staercke actief geweest.

In 1736 betaalt het kerkbestuur aan Damiaan De Staercke sr. 57 gulden en 8 stuivers voor het maken van een nieuw koor, de levering van sloten en het herstel van het tabernakel. Twee jaar later herstelt hij de communiebank en ontvangt hij er 13 gulden en 15 stuivers voor. Het jaar nadien, in 1739, ontvangt hij 43 pond parisis voor werk aan het portaal en de preekstoel, waaraan Pieter de Can als beeldsnijder gewerkt heeft.

In 1740 krijgt hij 26 pond voor het maken van nieuwe banken en het oprichten van de preekstoel. In 1744 wordt een ander lid van de familie, Adriaen De Staercke, uitbetaald voor diverse herstellingswerken aan de kerk, de hulp bij de plaatsing van de preekstoel en het maken van een bank. Voor hem en zijn knecht ontvangt hij zeven gulden en acht stuivers. Merkwaardig dat hij bij zijn handtekening ook een eigen merk aan toevoegt.

In 1748 ontvangen de weeskinderen van wijlen Pieter De Staercke 9 gulden als rente van geleend geld aan de kerk en 22 gulden pachtgelden die hun vader had betaald voor het gebruik van een bos, dat door de kerk verkocht werd. In datzelfde jaar ontvangt Adriaen De Staercke 41 pond voor het zagen van "witte bomen". Ook in dat kwijtschrift plaatst hij zijn merkteken.

23 RAG, *Oud Gemeentearchief Berchem*, nr. 61-68. C. VANDENBUSSCHE-VAN DEN KERKHOVE, *Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen, Provincie Oost-Vlaanderen, kanton Ronse*, 1981, p. 13.

Tenslotte ontvangt Franciscus-Ludovicus op 31 jan. 1766 74 gulden voor het maken van een nieuwe kerkdeur.[24]

7. Erwetegem, kerk van Sint-Pieters-Banden

In dezelfde periode als de verbouwing van de kerk van Aspelare kreeg het kerkbestuur van Erwetegem, na veel aandringen bij de patronus van de kerk, de aartsbisschop van Sens tevens abt van de norbertijnenabdij van Mont-Saint-Martin in Noord-Frankrijk, in 1779 de toelating om de oude kerk af te breken en praktisch op dezelfde plaats een volledig nieuwe op te richten. Hiervoor kreeg het bestuur een octrooi van de Raad van Vlaanderen, waarbij zij een lening mochten aangaan van 25.000 florijnen.[25] De bouw verliep veel trager dan die van Aspelare. Slechts na 13 jaar, in 1792, werd de kerk door de deken van Oordegem, tot wiens gebied Erwetegem toen behoorde, "voorlopig" ingezegend.[26] Slechts 40 jaar later, in 1832, volgde de plechtige inwijding door de Gentse bisschop Mgr. Fr. Van de Velde.[27] Wie de architect was of wie de leiding van de werken had, is niet bekend. Wel weten we dat Andries Delcourt, meester-bouwmeester uit Velzeke, en Johannes De Vuyst, meester-timmerman uit Ninove, een uitvoerig verslag hebben gemaakt over de oude kerk en daarbij aan de overheden de motieven gaven waarom er dringend een nieuwe kerk moest komen. Het zou dus kunnen dat A. Delcourt nadien ook de opdracht kreeg om een plan voor een nieuwe kerk te tekenen. Wanneer men echter de kerktoren van Erwetegem met die van Sint-Jans-Hemelveerdegem vergelijkt, dan is er een treffende gelijkenis: de "ingesnoerde" spits met schaliën, de robuuste vierkante constructie van het bakstenen gedeelte, de plaats en grootte van de galmgaten, de muurankers langs de vier zijden en de deur van het portaal. In Hemelveerdegem was Damiaan De Staercke, jr. de architect van het portaal en de kerktoren (1783-1787), zodat we op basis van voornoemde vergelijking mogen aannemen dat hij zeer waarschijnlijk

24 RAG, *Oud Parochiaal Archief, Elst*, nr. 71-78 en RAG, *Oud Gemeentearchief Elst*, nr. 27.

25 RAG, *Het Land van Zottegem*, nr. 2279 en 2281. RAG, *Raad van Vlaanderen*, nr. 31.220, f° 187. SAA, *Kasselrij "Het Land van Aalst"*, nr. 12.353 en 12.354 en FR. WATTE, *Erwetegem*, in: Jaarboek van de Zottegemse Culturele kring, 27, 1984, p. 175-179.

26 Tijdens die bouwperiode droeg de pastoor de mis in de pastorie op en de parochianen konden via de open vensters en onder een tentzeil de diensten bijwonen.

27 ZOTTEGEM, DEKENIJ, *Kerkarchief Erwetegem*, nr. 133. G. VAN BOCKSTAELE, *Inventarissen van de parochiearchieven van Zottegem*, in: Reeks II, Inventarissen van het Oost-Vlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis, nr. 2, Zottegem, 2003, p. 34, nr. 133. J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis van de kerkelijke instellingen en het godsdienstig leven in het Land van Aalst tussen 1621 en 1796*, deel II, *De parochiekerken*, Dendermonde, 1975, p. 413.

ook de architect van de kerk van Erwetegem is geweest.[28]

Uit een notitie van het *liber memorialis* weten we dat tijdens de bestuursperiode van kerkmeester Jan Baptist Watté, 1790-1802, de preekstoel, de biechtstoelen en de communiebank geplaatst werden en dat hij hiervoor meerdere reizen (naar Nederbrakel?) heeft ondernomen. Spijtig genoeg zegt de pastoor er niet bij wie dat kerkmeubilair gemaakt heeft. Voortgaand op de stijl kan het van een De Staercke geweest zijn. Als we de biechtstoelen van Erwetegem met een biechtstoel in de kerk van Maarke vergelijken dan zijn er gemeenschappelijke kenmerken. Van die laatste weten we dat hij door Damiaan jr. ontworpen is. De conclusie ligt voor de hand. De biechtstoelen zijn eveneens van een De Staercke. Tenslotte is er een zekere gelijkenis tussen de preekstoel van Erwetegem en die van Nieuwerkerken. Deze laatste is gemaakt door Alexius De Staercke.[29]

Uit de beperkt bewaarde rekeningen weten we dat een zekere Francis De Staercke met zijn schoonvader Philip Rebel uit Erwetegem in totaal 155 dagen (1809-1810) aan de lambrisering van het koor, schip en doksaal gewerkt hebben. Beide werden geholpen door Frans Van Wijmeersch en Jean-Baptist De Bie, Adrien Hoebeke en Constant De Knijf, die de balken tot "bert" zaagden.[30] Als we de ruimte van het schip bekijken dan valt het op hoe mooi de vier biechtstoelen geïntegreerd zijn in de lambrisering. Het bovenstuk is als het ware een verlengstuk van de lambrisering. Tenslotte kreeg Cosijns, een schilder uit Geraardsbergen, in 1804 de opdracht om de preekstoel en de kasten in de sacristie te vernissen.

28 Op 12 april 1779 werden Louis 't Kint en Frans Drieghe "experten" door de Fiscale Raad van Vlaanderen naar Erwetegem gestuurd om de afmetingen van de oude kerk te onderzoeken, RAG, *Land van Zottegem*, nr. 2282. G. VAN BOCKSTAELE, *Hemelveerdegem, de kerk en het Sint-Jansretabel, ca 1015 tot heden*, Lierde, 1998, p. 20. S. VAN AERSCHOT (red.), *Bouwen door de eeuwen heen…*, deel 2, p. 813.

29 Die preekstoel heeft een merkwaardige geschiedenis gekend. Oorspronkelijk stond hij aan de eerste pilaar rechts, aan de mannenkant. Toen pastoor Edgar Claus, 1932-1957, die nogal heftige en politieke preken hield en dus bij veel parochianen niet geliefd was, regelmatig door enkele van hen werd gehinderd om naar de preekstoel te gaan, liet hij die aan een pilaar van de vrouwenkant plaatsen. Blijkbaar met gunstig gevolg. Eén van zijn opvolgers, pastoor De Troyer, 1967-1977, verwijderde de preekstoel samen overigens met ander kerkmeubilair en gooide het houtwerk in een ruimte van de pastorie. De huidige pastoor-deken, Hans Vandenholen (benoemd in 2010), heeft echter de sterk beschadigde preekstoel laten herstellen en hem terug gezet, niet op zijn oorspronkelijke plaats maar aan de vrouwenkant, een begrip dat intussen achterhaald is.

30 ZOTTEGEM, DEKENIJ, *Kerkarchief Erwetegem*, nr. 131. G. VAN BOCKSTAELE, *Inventarissen van de parochiearchieven van Zottegem*, in: Oost-Vlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis, reeks II, nr. 2, p. 34, nr. 131.

8. Gent, refuge van de Geraardsbergse St.-Adriaansabdij

Abt Ildephonsus van Hoorde, die als lid van de Staten-Provinciaal regelmatig in Gent verbleef, kocht in 1765 een mooi ingericht huis gelegen in de Rabotstraat, vlak bij het bekende St.-Elisabethbegijnhof. Op 12 oktober 1790 ontvangt Damiaan van de abdij 300 gulden "op aftrek van den arbeid aan onze refuge te Gent". Die refuge was in 1773, onder het abbatiaat van R. Van Adorp, door J.B. Simoens gebouwd en blijkbaar onder het abbatiaat van Gislenus Van Havermaet verder afgewerkt.[31]

9. Geraardsbergen, Sint-Adriaansabdij

In de archieven van de benedictijnenabdij hebben we geen bewijzen gevonden of een De Staercke heeft meegewerkt aan de vele nieuwbouw die vooral in de tweede helft van de 18de eeuw werd uitgevoerd. Wel krijgt Damiaan voor de jaren 1787-1788 als architect een som uitbetaald van 1.292,17 gulden voor het werk van de metsers. Waarop dit werk sloeg is niet gekend. Het kan evengoed een opdracht zijn voor één van de vele kerken die onder het patronaatschap van de abdij stonden of aan één van hun grote landbouwbedrijven. Het is ook niet uitgesloten dat de som diende voor de verbouwing van het neerhof in de abdij. Hij had er alleszins de leiding van.[32] Wel kreeg hij, opnieuw als architect, in 1787 van de abdij de opdracht om de abdijgebouwen en al de andere eigendommen zoals de pachthoven, de kerken, de pastorieën, de molens en huizen, die de abdij elders bezat, te visiteren en het jaarlijks onderhoud ervan te berekenen. Dit verslag moest gevoegd worden bij het algemeen overzicht dat keizer Jozef II van alle kerken en kloosters had geëist

10. Maarke, Sint-Eligiuskerk

De classicistische kerk, van wie de architect niet gekend is, dateert van 1774-1777. In dat laatste jaar werd ze op 14 juni door Mgr. J.

31 RAG, *Sint-Adriaansabdij Geraaardsbergen*, nr. 342, f° 60 v en nr. 1171. Zie ook: G. VAN BOCKSTAELE, *Het cultureel erfgoed van de Sint-Adriaansabdij...*, p. 45-46. G. VAN BOCKSTAELE, *De ontwerp- en bouwactiviteiten van Jan Baptist Simoens voor de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen en de abdij van Beaupré te Grimminge*, in: *Het Land van Aalst*, LXIII, 2011, p. 234-256. D. VAN DE PERRE, *Architectuur van de Verlichting...*, p. 28-29.

32 RAG, *Sint-Adriaansabdij Geraardsbergen*, nr. 342, f° 60 v. G. VAN BOCKSTAELE, *Het cultureel erfgoed van de Sint-Adriaansabdij...*, p. 44.

H. de Franckenberg, aartsbisschop van Mechelen, ingewijd.[33] De interieurafwerking is van de hand van Damiaan de Staercke, jr. Volgens een inventaris van 1842 heeft hij in 1777 het hoofdaltaar gemaakt, de twee zijaltaren, het koorgestoelte, de communiebank en een biechtstoel. Voor de communiebank kreeg hij 247,10 gulden. Zes jaar later stond hij in voor het hoogzaal en de lambrisering ervan, evenals de twee zittingen voor de kerkmeesters. In 1806-1807 kocht het kerkbestuur van Maarke voor 350 gulden een orgel dat uit de Sint-Bartholomeuskerk van Geraardsbergen kwam.[34]

11. Melden, Sint-Martinuskerk

Op het einde van de 18de eeuw werd er aan de kerk heel wat verbouwd. Op 11 juli 1781 keurde het kerkbestuur van Melden het bestek goed voor de bouw van een sacristie, dat door architect F. J. Bataille, opgemaakt was. Een jaar later kon Damiaan De Staercke jr. aan de uitvoering ervan beginnen en kreeg er 319 pond voor. De marmeren vloertegels van Basècles haalde hij uit de refter van het pas gesloten klooster "Hof ter Walle" te Elsegem.[35] In diezelfde periode, op 8 augustus 1782, sloot het kerkbestuur van Melden met D. De Staercke jr., die nu als "bouwmeester van style" werd aangeduid, een overeenkomst om voor een bedrag van 4.200 gulden een nieuw hoogkoor te bouwen. Hiervoor moest hij eerst het oude koor tot op de fundamenten afbreken. Kort nadien werd hem in 1786 ook de bouw van het hoofdaltaar toevertrouwd voor een bedrag van 2.100 gulden. Men vroeg hem uitdrukkelijk om niets aan het plan van het altaar te veranderen, eiken hout te gebruiken en alleszins de Korinthische stijl te behouden. Alles zou door "experten" gecontroleerd worden. Overigens is het opvallend dat hij nu als "architect" vermeld wordt. Blijkbaar heeft hij zich goed aan het contract gehouden en waren zijn opdrachtgevers tevreden, want precies een jaar na de aanvaarding van het werk werd het altaar in juni van 1787 geplaatst en ingehuldigd. Intussen heeft hij ook kasten voor de sacristie gemaakt.[36]

33 J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis* ... deel II, *De parochiekerken*..., p. 423.

34 RAG, *Oud Parochiaal Archief, Maarke*, nr. 129 en 225. RAB, *Modern Kerkarchief Maarke*, nr.1, 26, 62, 129 en 302-303. *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen, Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur,* Deel 15n 2, Provincie Oost-Vlaanderen, arr. Oudenaarde, kanton Oudenaarde, Brussel, 1998, p. 88 (Bijdrage van Mieke Verbeeck).

35 E. VAN MINGROOT, *Prieuré de Ten Walle à Elseghem*, in: *Monasticon belge*, VII, Province de Flandre Orientale, 4, Luik, 1984, p. 728-730.

36 RAG, *Oud Parochiaal Archief, Melden*, nrs. 117, 118, 119 en 142. J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis*...deel II, *De parochiekerken*, p. 441.

12. Michelbeke, Sint-Sebastianuskerk

Zoals het meubilair van de naburige kerk van Elst volledig werd gerealiseerd door Johannes Michiels uit Velzeke, zo is dit van de kerk van Michelbeke overwegend het werk van Damiaan De Staercke sr. Beide kunstenaars leefden en werkten in dezelfde periode.

Het werk dat de familie De Staercke en speciaal Damiaan hier gepresteerd heeft, is indrukwekkend. Damiaan heeft in zijn geboortedorp Michelbeke heel wat mogen realiseren. Tot op vandaag kunnen we zijn werk en een beetje ook dat van zijn neven (?) bewonderen en waarderen.

Al in 1736 wordt Damiaan De Staercke samen met P. De Weerdt en G. De Kimpe betaald omdat zij restauratiewerken aan de kerk hebben uitgevoerd. Waaruit die werken bestonden, wordt niet vermeld, wel twee jaar later. Dan sculpteert Damiaan De Staercke sr. een communiebank en een koorgestoelte. Merkwaardig hoe hij in 1739 betaald wordt (61 pond) voor het plafonneren van het koor. Stukadoorswerk is hem dus ook niet vreemd. In 1744-1745 maakt hij een troon en een kast voor het beeld van O.-L.-Vrouw. In 1757 realiseert hij een portaal met hoogzaal voor een bedrag van 519 pond. In 1762-1763 maakt hij voor 105 gulden de biechtstoel van de pastoor. In datzelfde jaar mag hij samen met zijn neven (?), Johannes en Frans, de sacristie met kasten en deuren voorzien. Deze laatsten krijgen dan ook de opdracht om de biechtstoel voor de onderpastoor te maken. De som voor die biechtstoel wordt in 1763 evenwel niet aan Damiaan uitbetaald, maar aan zijn weduwe en erfgenamen, omdat hij op 9 april 1763 overleden was.

Bijna twintig jaar later, in 1782, werkt Dominicus (Damianus jr.) De Staercke het doksaal verder af. Elisabeth Dhanens betwijfelt evenwel of het huidige doksaal nog wel dit van Dominicus (Damianus jr.) is. Bij de bouw van de nieuwe kerk verdween een deel van de lambrisering en werd de biechtstoel van de pastoor, waarvan de datum 1762 in een rococococartouche staat, in de noordelijke zijbeuk geplaatst.

Intussen verlangden zowel het kerk- als het gemeentebestuur een vergroting van de kerk. De toenmalige pastoors waren Jozef Mehauden uit Zarlardinge (1772-1788) en Cornelius Vander Taelen, afkomstig van Ninove (1789-1822). Lange tijd hield de groot-tiendhouder, het Sint-Hermeskapittel van Ronse, de boot af en weigerde in te gaan op de voorstellen van het kerkbestuur. Na lang aandringen sluit dit kapittel dan toch op 2 december 1779 een akkoord waarbij het bereid is om met de werken in de volgende zomer te starten. Om hun goede wil te tonen heeft het kapittel een "kareeloven" gekocht, die zich in de onmiddellijke

nabijheid van de kerk bevond. Met hun architect, die "differente" plannen had getekend maar wiens naam niet vermeld werd, zijn de kanunniken enkele keren ter plaatse geweest en gaven er duidelijke richtlijnen. Ondanks al deze voorbereidingen zijn de beloofde werken om onbekende redenen (de Brabantse Omwenteling?) niet gestart. Het is slechts in 1792 dat de ideeën van vergroting of volledige nieuwbouw uitgevoerd worden.

Op basis van het verslag van architect Andries Delcourt uit Velzeke besloot het Sint-Hermeskapittel van Ronse in te gaan op de wens van het kerkbestuur en van de bevolking die met een petitie gestart was. De kerk zou, op de toren na, volledig vernieuwd worden. De verantwoordelijke kapittelheren waren Ludovicus Vrancx en Carolus Schollaert. Zij sloten op 28 februari 1792 een akkoord met de architect Damiaan De Staercke, jr. De maand ervoor had de pastoor, Cornelius Vander Taelen, een overeenkomst bereikt met de voerders van het dorp – de tekst spreekt van "*cum equorum possesoribus*" "met de bezitters van paarden"[37]– om bouwmateriaal op te halen in Ename en Geraardsbergen. Plaatsen die respectievelijk aan de Schelde en de Dender gelegen waren of met andere woorden de dichtstbijzijnde losplaatsen. Het kan ook zijn dat de kroniekschrijver verwijst naar de twee abdijen die daar gevestigd waren en die toen een grote bouwfase achter de rug hadden, waar wellicht nog heel wat bruikbaar materiaal aanwezig was. Met Max. Rousseaux had de pastoor een akkoord bereikt om stenen te bakken. Jacques Joseph Robert functioneerde er als steenkapper. Hij zou vooral instaan voor de trappen en tegels die uit Basècles kwamen. Het transport van dit materiaal evenals de aanvoer van de nodige kalk en zavel was voor de rekening van de pastoor. Dit contract, dat zowel in het Frans als in het Nederlands werd opgesteld, werd op 1 april 1794 ondertekend door de steenkapper, de pastoor en Damiaan De Staercke jr., die er zijn titel van architect aan toevoegt.

Opnieuw komt er een kink in de kabel. De Ronsisische kanunniken vinden het niet opportuun om met te werken te starten omdat er een aanval van "Pruisische soldaten" dreigt. Deze moesten samen met Oostenrijkse troepen de Fransen uit de Zuidelijke Nederlanden verdrijven. Tijdelijk was hen dat ook gelukt. De ontgoocheling moet bij de inwoners van Michelbeke groot geweest zijn, want inderhaast voegden de kanunniken eraan toe dat dit besluit alleen maar uitstel was en duidelijk geen afstel. Enkele weken later kon men eindelijk met de werken beginnen. De kerk werd op de toren na, volledig afgebroken en

37 Een latere bron noemt de voerders "peerdenhouders"

een nieuwe opgetrokken. In 1795 waren de werken beëindigd.[38]

Toen de Fransen onze gewesten in 1795-1976 bezetten, kocht Damiaan De Staercke jr. uit veiligheidsoverwegingen de roerende stukken van de kerk op en verkocht ze in januari 1801, enkele maanden vóór de ondertekening van het Concordaat van de paus met Napoleon, opnieuw aan de kerk. Hetzelfde gebeurde met het orgel. Dit werd tijdelijk in het huis van Jos Van Nieuwenhove, één van de kerkmeesters, geplaatst. Of hoe wakkere burgers tijdens de Franse revolutie ervoor zorgden dat al het nieuwe materiaal zoals biechtstoelen, koorgestoelte en dergelijke onttrokken werd aan de bezetter en het kerkmeubilair tijdelijk als een privé-eigendom beschouwden. Het is ook mogelijk dat alle werken nog niet volledig betaald waren.[39]

13. Nederbrakel, kerk van Sint-Pieters-Banden

Tijdens de 18de eeuw kende de kerk van Nederbrakel heel wat verbouwingen. Tussen 1730 en 1744 plaatste men drie nieuwe altaren: het hoofdaltaar dat 600 gulden kostte, een zijaltaar ter ere van Sint-Pieter en één ter ere van de H. Rochus.

Na een blikseminslag in 1750 werd het gewelf van de kerk vernieuwd en vergrootte men de zuid- en noordzijde van de kerk. Zeer waarschijnlijk wordt hiermee de bouw van de twee zijbeuken bedoeld, want in 1754 plafonneerde men die. In diezelfde periode bouwde men ook een nieuwe sacristie. Tenslotte beveiligde men de toren door de plaatsing van muurankers.[40]

Na die bouwwerken kon men het interieur verfraaien. Hiervoor werd een beroep gedaan op Damiaan De Staercke sr. die intussen van Michelbeke naar Nederbrakel was verhuisd. Van het werk dat de familie De Staercke in de kerk van Nederbrakel leverde zijn veel details gekend. Voor een bedrag van 144,6 gulden maakte Damiaan De Staercke sr., "schrijnwerker van style" in 1757 een armendis of

38 RAG, *Oud Parochiearchief, Michelbeke*, nrs. 6, 8, 12-21, 95-97. BAG, *Parochies, Michelbeke*, nrs. 1, 11, 12 en 17. E. DHANENS, *Kanton Sint-Maria-Horebeke*, Tekst, in: Inventaris van het kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen, deel VII, Gent, 1971, p. 92-93. L. DE TEMMERMAN, *Het dorp aan de Miegelbeek*, in: *Een eeuw toegewijd, 1909-2009, De dekenij Nederbrakel en haar parochies vroeger en nu*, Nederbrakel, Triverius, 2009, p. 90 en 100. L. DE TEMMERMAN, *De Sint-Sebastiaanparochie van Michelbeke*, in: G. DE NOYETTE e.a. (red.), *Honderd jaar dekenaat Sint-Maria-Horebeke, 1913-2013, De pastorale band tussen Horebeke, Zwalm en omliggende parochies*, Zwalm-Brakel, 2013, p. 122-125.

39 BAG, *Parochies, Michelbeke*, nr. 1. E. DHANENS, *Kanton Sint-Maria-Horebeke...*, p. 98-99. C. VANDENBUSSCHE-VAN DEN KERKHOVE, *Fotorepertorium..., kanton Brakel*, p. 23.

40 J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis ...*, deel II, *De parochiekerken*, passim.

gestoelte waar de armenmeesters tijdens de godsdienstplechtigheden konden plaats nemen. Voor niet nader genoemde werken leverde hij in dezelfde periode, 1755-1760, hout voor een bedrag van 805,15 gulden, wat een zeer grote som is.[41] In 1761-1762 realiseerde hij de lambrisering en ontving hiervoor 584,12 pond. De handtekening op de kwitantie toont aan dat zijn hand toen beefde. In 1763 ontving hij van onderpastoor A. François een totaal bedrag van 261,1 gulden voor de bouw van een biechtstoel. Hiervoor gebruikte hij Hollandse eik. Nadien volgde de plaatsing van de preekstoel. Hiervan werd de onkosten van elk onderdeel, zoals de hemel, de engelenkopjes, de duif, stralen, boom, rotsen..., afzonderlijk genoteerd, zodat wij een goede beschrijving van de preekstoel krijgen. De totale uitgaven van de preekstoel bedroegen 146,17 pond. Dertig jaar later, in 1793, treffen we in de kerkrekeningen twee andere naamgenoten aan: Alexius en Dominicus (Damianus jr.).[42] Zij leverden vooral hout voor diverse werken aan de kerk. Andere kleinere werken waren het herstel van de scharnieren van de sacristie, waarvoor Alexius 2,2 gulden kreeg, of het halen van olie. Opvallend is wel dat Dominicus (Damianus jr.) in een kerkrekening van november 1807 tekent als lid van het kerkbestuur. Zoals bij de biografische nota vermeld wordt met Dominicus zeer waarschijnlijk Damianus jr. bedoeld.[43]

14. Nieuwerkerken (Aalst), O.-L.-Hemelvaartkerk

De in 1772 verbouwde kerk werd twee jaar later door de deken ingezegend en nadien met nieuw meubilair verrijkt. Alexander Nuetens stond in voor de biechtstoelen (1779) en Alexius De Staercke voor de communiebank en de preekstoel (1786). In 1960 werd de kroon van de preekstoel verwijderd en in 1999 een nieuwe geplaatst.[44]

41 RAG, *Oud Parochiaal Archief, Nederbrakel*, nr. 58.
42 RAG, *Oud Parochiaal Archief, Nederbrakel*, nr. 3-5 en 58.
43 C. VANDENBUSSCHE-VAN DEN KERKHOVE, *Fotorepertorium...kanton Brakel*, Brussel, 1980, p. 20. L. DE TEMMERMAN, *Een toren op welvaart gebouwd, De historiek van de dekenale kerk*, in: *Een eeuw toegewijd...*, p. 38 en 46. L. VAN DEN VELDE e.a., *Bezoek aan de schatkamer van de Sint-Pieter-in-de-bandenkerk van Nederbrakel*, p. 19.
44 B. ROOSE-MEIER en C. VANDENBUSSCHE-VAN DEN KERKHOVE, *Fotorepertorium..., kanton Aalst* I, Brussel, 1979, p. 51 en 52. J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis...*, Deel II, *De parochiekerken*, p. 401, 605 en 615. R. GEERINX, *Schrijnwerk vergeten kunst*, Tielt, 1985, p. 156-157. J. LIEVENS, *Onze preekstoel kreeg een nieuwe kroon*, in: *Liniaal*, XXII, nr. 4, 1999. L. ROBIJNS, *Nieuwerkerken: Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart*, in: *Liniaal*, XXIII, 2000, p. 2-6. Met dank aan Fredy De Schryver voor de inlichtingen.

15. Opbrakel, Sint-Martinuskerk

De kerk werd eerst in 1743 en nadien in 1754 vergroot met o.a. twee zijbeuken. Later volgden nog grote herstellingen zodat de aartsbisschop in 1783 de vernieuwde kerk kon inzegenen. De rol van Dominicus (Damianus) de Staercke was beperkt. Wij weten er bitter weinig over omdat de bezoekende deken in zijn verslagen zeer zelden de naam van de kunstenaars of ambachtslui noteerde. Bovendien zijn er bijna geen rekeningen van die tijd bewaard. Wie plaatste in 1743 de lambrisering, de koorbanken en de kast voor de antependia? Wie realiseerde in 1765 de nieuwe preekstoel? Op het nieuwe dokzaal van 1757 plaatste Lambertus Van Peteghem in 1789 een orgel waarvoor Dominicus (Damianus jr.) De Staercke de kast mocht bouwen. Hiervoor ontving hij 300 gulden. Volgens sommige auteurs zou hij in 1794-1795 een nieuwe orgelkast gemaakt hebben.[45]

16. Oudenaarde, kasselrijhuis

Het huis werd ontworpen/verbouwd door de Gentse architect Frans Drieghe. Damiaan De Staercke, jr. was één van de leveranciers van bouwmateriaal. Zo verkocht hij in 1783 arduinstenen en "Rijsselse" witsteen die afkomstig waren van de kerk van Melden en het klooster van Elsegem voor een totaal bedrag van 182 gulden.[46]

17. Petegem (Petegem-Wortegem), Sint-Martinuskerk

Bij de inventarisatie van het modern kerkarchief vond ik een pak kerkrekeningen uit de periode 1634- 1789. Voor de jaren 1759-1760 stonden er enkele verwijzingen in naar Damiaan De Staercke. In die periode hadden er in de St.-Martinuskerk uitbreidingswerken plaats, waarbij veel stenen, kalk en ijzer werden geleverd. Ook het interieur

45 RAG, *Oud Parochiaal Archief, Opbrakel*, nr. 41. J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis....*, Deel II, *De parochiekerken*, p. 406, 435, 445, 486, 535, 606, 611, 621. C. VANDENBUSSCHE-VAN DEN KERKHOVE, *Fotorepertorium... kanton Brakel*, p. 17. De auteur van dit repertorium schrijft dat Damiaan D.S. en niet Dominicus D.S. de kast heeft gemaakt. *Gedenkboek Opbrakel 900*, Gent, 1998, p. 313, 314, 326 en 327. Dit is een herwerkte tekst van de volgende bijdrage. L. DE MOOR en A. CAMBIER, *De kerk van Opbrakel. Geschiedenis-beschrijving-toekomstplannen,* in: Annalen van de Geschied- en Oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde, 27, 1978, p. 129-168. S. DE LANGE, *De heren van Braekel versus de abdij van Ename, De Sint-Martinusparochie van Opbrakel*, in: *Een eeuw toegewijd....*, p. 103 en 113.

46 RAG, *Kasselrij Oudenaarde*, nr. 758. G. JANSSENS, *Inventaris van het archief van de kasselrij Oudenaarde*, Brussel, 1984, p. 94 ev. D. VAN DE PERRE, *Architectuur van de verlichting*, ..., p. 16. Met dank voor de inlichting door D. Van de Perre.

werd aangepakt. Voor al die werken leverde Damiaan De Staercke in drie beurten voor een totaal bedrag van 276 pond parisis veel hout. Dat bleek evenwel nog niet voldoende want eind december 1759 trok Pieter de Curte met drie wagens naar Nederbrakel om er bij Damiaan De Staercke hout op te halen. Voor die rit, het "verteerd geld" en het "kasseigeld" ontving de Curte 25 pond. De scribent van de rekeningen blijft vaag in de omschrijving van het werk. D. De Staercke leverde "timmerhout tot herstel van de kerk". Eerst dacht ik dat het hout ook zou dienen voor meubilair als de lambrisering, maar daarvoor deed men het jaar nadien een beroep op andere vaklui. Joannes Carette uit Oudenaarde leverde hout voor de lambrisering, de Curte haalde bij "een leverancier" hout voor diezelfde lambrisering, terwijl Pieter Franque, een meester-schrijnwerker van Oudenaarde, 308 pond kreeg voor "het stellen" van de lambrisering. Merkwaardig hoe in datzelfde jaar het kerkbestuur aan de pater augustijnen van Gent 339 pond betaalde voor de aankoop van drie biechtstoelen, een communiebank en...43 panelen van een lambrisering! Van dit alles is niets meer terug te vinden omdat de Duitsers kort voor de wapenstilstand in begin november 1918 de kerk bijna totaal vernietigden. Alleen de muren stonden nog recht.[47]

18. Roborst, Sint-Denijskerk

De kerk werd grondig in de periode 1767-1777 verbouwd. De architect ervan is onbekend. Mgr. de Franckenberg, aartsbisschop, wijdde ze de 6de juni 1777 in.[48] Voor een weliswaar klein bedrag van 70 gulden plaatste Livinus De Staercke in 1790-1791 een nieuwe biechtstoel. Elisabeth Dhanens kan evenwel niet zeggen over welke van de drie bestaande biechtstoelen het gaat.[49]

19. Rozebeke, O.-L.-Vrouwkerk

In tegenstelling tot de meeste andere kerken kende die van Rozebeke in de loop van de 18de eeuw weinig verbouwingen. Alleen het interieur werd verfraaid met stucwerk en veel meubilair. Op 9 september 1736 bereikt Damianus De Staercke sr., "meester schrijnwerker van style",

47 De kerk- en armrekeningen uit de 17de en 18de eeuw zijn naar het Rijksarchief te Gent overgebracht.

48 RAG, *Land van Zottegem*, nrs. 6417-6419. J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis...*, deel II, *De parochiekerken*, p. 425, 491, 540, 613 en 616. Behalve bij één rubriek staat er nergens een naam van de aannemer of de beeldhouwer vermeld.

49 RAG, *Land van Zottegem*, nr. 6420. E. DHANENS, *Kanton Sint-Maria-Horebeke...*, p. 174 en 179.

een akkoord met de meier en schepenen van Rozebeke en Sint-Denijs-Boekel evenals met Joannes Hannoo, kerkmeester van Rozebeke. Damianus zou een preekstoel maken van "schoon waegheschot hout" dit is "rechtdradige, gladde dunne eiken planken gezaagd uit over de volle lengte gekloofde stukken, die slechts aan één zijde wankant en spint hebben". Het snijwerk aan de kuip moest gelijk van vorm, grootte en hoogte zijn als de preekstoel te Zottegem. Ook de figuur onder de kuip en de trap moesten gelijk zijn aan die van Zottegem. Alleen de engeltjes, een medaillon boven de preekstoel en de sculpturen aan de trap moesten niet gemaakt worden. In hetzelfde contract was ook voorzien dat hij twee biechtstoelen zou maken van een zelfde kwaliteit van hout. Bovendien moest de vorm, de grootte en de hoogte gelijk zijn aan de biechtstoelen van Zegelsem. Alles moest geleverd zijn acht dagen voor de maand juli van het jaar 1737. Uit de kwitanties blijkt dat zowel de levering van de stukken als de betalingen volgens het akkoord verlopen zijn. Bij het begin van het werk kreeg hij 20 pond, in april 1737 100 pond en bij de laatste levering 80 pond. [50] Damianus heeft eveneens de lambrisering rondom de biechtstoelen gemaakt (1740).[51]

20. Schendelbeke, Sint-Amanduskerk

Na de vele verbouwingen van de kerk in de periode 1751-1778 krijgt Damiaan De Staercke jr. tien jaar later, in 1787, de opdracht om de lambrisering met ingebouwde kerkmeesterbank in het hoogkoor te maken. [52] Uit de rekeningen blijkt dat hij dit werk realiseerde tussen september 1787 en 5 juni 1789. Uiteindelijk kreeg hij er 1100 gulden voor.[53]

21. Schorisse, Sint-Petruskerk

Nadat omstreeks 1765 het koor en de sacristie grondig verbouwd werden, kreeg Damiaan De Staercke, jr. de opdracht om de toren te vernieuwen. Samen met zijn broer Alexius en een knecht haalden ze in

50 RAG, *Oud Parochiaal Archief van Rozebeke*, nr. 32. J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis...*, deel II, *De parochiekerken*, p. 607, 613 en 616. C. VANDENBUSSCHE-VAN DEN KERKHOVE, *Fotorepertorium..., kanton Brakel*, p. 39 en 41.

51 RAG, *Oud Parochiaal Archief, Rozebeke*, nr. 32. J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis...*, deel II, *De parochiekerken*, p. 426 en 441. E. DHANENS, *Kanton Sint-Maria-Horebeke...*, p. 210.

52 J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis...*, Deel II, *De parochiekerken*, p. 407, 436, 486, 606 en 611.

53 RAG, *Oud Parochiaal Archief, Schendelbeke*, nr. 1 en *Oud Gemeentearchief Geraardsbergen*, nr. 1921.

1779 de klokken weg en werkten zij in totaal 27 dagen aan de afbraak van de toren. Nadien zorgde een metser gedurende 49 werkdagen voor de wederopbouw van de toren. Tijdens al die werken gaf men aan de arbeiders brandewijn voor een bedrag van twee gulden. Het geheel van de werken kostte de kerk 105,11 gulden. In 1780 heeft men gedurende 36 dagen en voor een bedrag van 96 gulden gewerkt aan de plaatsing van de "klokvensters" of galmgaten. Bij een controle van de klokstoel bleek dat die dringend moest hersteld worden. Hiervoor maakte Damiaan een nieuw plan op en ontving voor de visitatie en het plan 6,6 gulden. De plaatsing van een deur naar de toren was het sluitstuk voor de werken aan de toren.

Nadien kon D. De Staercke en zijn ploeg aan het interieur van de kerk beginnen. Eerst maakten zij het hoogzaal en leverden ook het hout voor het nieuwe orgel, dat door een Van Peteghem werd gemaakt en uit de kerk van Meerbeke kwam. Nadien leverde Damiaan De Staercke een "hemel" of baldakijn voor de processie, vervolgens plaatsten zij aan een (zij)altaar trappen met marmer uit Basècles en werkten zij gedurende 77 dagen aan de communiebank, het koorgestoelte en de lambrisering.

In 1783 plaatsten zij aan het hoofdaltaar trappen in witte en blauwe marmer. Niet nader gespecifieerd bouwmateriaal haalden zij op 16 mei 1783 uit de priorij Ten Walle van de reguliere kanunniken in Elsegem, dat door de maatregel van Jozef II het jaar voordien gesloten werd.[54]
Na de verbouwing van de toren en aankleding van het koor en de sacristie startte de derde grote fase van vernieuwingen. Nu kwam het kerkschip aan bod. Opnieuw had de familie De Staercke de leiding van de werken. Op 23 februari 1788 werd het akkoord tussen het kerkbestuur en Damiaan ondertekend. Vier maanden later begon men met de afbraak van het schip. De ruwbouw ervan verliep zeer vlot en kon al in februari 1789 opgeleverd worden. De Italiaanse vakman Carlo Moretti stond in voor het prachtige stucwerk.

Intussen werkte Alexius De Staercke aan het tabernakel en de communiebank. Uit de rekeningen van 1791 kan evenwel niet opgemaakt worden voor welk werk hij 143 gulden ontving. Alleszins kon de deken van Ronse de "nieuwe" kerk al in 1790 inzegenen. De familie De Staercke was er 12 jaar actief geweest.[55]

54 E. VAN MINGROOT, *Prieuré de Ten Walle à Elsegem*, in: *Monasticon belge*, VII, Province de Flandre Orientale, 4, Luik, 1984, p. 728-730.

55 RAG, *Oud Gemeentearchief, Schorisse*, nr. 154 en 155. J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis...*, deel II, *De parochiekerken*, p. 426, 441, 449, 481, 513 en 540. E. DHANENS, *Inventaris ..., Kanton Sint-Maria-Horebeke,* Gent, 1971, p. 235 ev. CHR. VANDENBUSSCHE -VAN DEN KERKHOVE, *Fotorepertorium... Kanton Oudenaarde*, Brussel, 1978, p. 61-63. *Bouwen door de eeuwen heen, Inventaris van het cultuurbezit...*, Deel 15n 2, Brussel, 1998, p. 184-188. M. VUYLSTEKE, *De Sint-Petrusparochie van Schorisse,* in: *Honderd jaar dekenaat Sint-Maria-Horebeke...*, 2013, p. 194-205.

22. Sint-Blasius-Boekel, Sint-Blasiuskerk

Voor de verbouwingen van de kerk van Sint-Blasius-Boekel stonden zowel de abdij van Ename als die van Gent in. Nog voor de grote werken begonnen, had men wel heel wat gedaan aan het interieur en veel meubilair aangeschaft. Zo werd in 1761 en 1766 Frans De Staercke, meester timmerman, 411 gulden uitbetaald voor niet nader genoemd werk en levering van hout. Judocus De Staercke, die zijn kwitanties met een kruisje moest tekenen, verwerkte of leverde hout in zowel 1761, 1765 als in 1769 voor een totaal bedrag van 55,9 gulden. Ondanks het feit dat hij niet kon schrijven maakte hij toch een offerte voor de verwerking van hout dat dan een zeker Frans Verschueren gebruikt werd: "enig hout, verbesigt volgens prijsije gedaan door Judocus De Staercke".[56] Voor het eigenlijke kerkmeubilair als de communiebank, de altaartomben en de biechtstoelen moest de familie De Staercke de duimen leggen voor de andere beeldhouwer die in de tweede helft van de 18de eeuw in de regio actief was, nl. Johannes Michiels uit Velzeke.

In een archiefstuk van de Gentse abdij wordt, in tegenstelling met de meeste andere kerken in die tijd, pas in 1796 gewag gemaakt van grote verbouwingen. Aan Damiaan De Staercke, jr., wordt dan gevraagd om de kerk te inspecteren en een verslag ervan op te maken. En dat is niet gunstig! De toren is zo slecht dat hij niet meer kan gerestaureerd worden. Het koor en de sacristie vertonen grote scheuren, de muren hellen over en op veel plaatsen zijn er sporen van vochtigheid. In een petitie, dat door veel inwoners werd getekend, smeekten zij dat de abt van de Gentse St.-Pietersabdij financieel zou tussenbeide komen. Dit werd het startsein voor de afbraak en nadien de heropbouw van de toren en het koor. Damiaan tekende de plannen, waarvan er één bewaard is.[57] Die laatste bouw leidde tot een proces tussen Damiaan en Jacques François Polet, lokale smid.

56 RAG, *Oud Parochiaal archief, St.-Blasius-Boekel*, nr. 97. J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis...*, Deel II, *De parochiekerken*, p. 427, 481, 492, 513 en 613. E. DHANENS, *Kanton Sint-Maria-Horebeke...*, p. 261-274. CHR. VANDENBUSSCHE-VANDEN KERKHOVE, *Fotorepertorium..., Kanton Oudenaarde,* p. 51-53. M. VERSCHRAEGEN, *De Sint-Blasiusparochie van Sint-Blasius-Boekel*, in: *Honderd jaar dekenaat Sint-Maria-Horebeke...*, 2013, p. 206-221.

57 RAG, *St.-Pietersabdij Gent*, II, nr. 996.

23. Sint-Kornelis-Horebeke, Sint-Corneliuskerk

Zoals in studies over Jan Baptist Simoens is meegedeeld, stond deze architect in voor de verbouwingen van de lokale kerk in de periode 1750-1754. Wellicht werd hij voor die werken aangesproken door de abt van Ninove, die de grote tiendheffer van de kerk was.[58] Het is dus logisch dat Damiaan De Staercke, sr., hier niet actief is geweest. Wel melden de kerkrekeningen dat een zekere Jacobus De Staercke uit Nederbrakel 325 voet hout leverde en hiervoor 5,15 gulden ontving. Het is evenwel niet duidelijk of er tussen Damiaan en Jacobus een familieverwantschap is.[59]

24. Sint-Denijs-Boekel, Sint-Dionysuskerk

De grote verbouwingen vonden in 1835 en vooral in 1900 plaats. Een periode waarbij de familie De Staercke in de bouw niet meer actief is. Alleen in 1817 wordt bij de kerkrekeningen Frans De Staercke vermeld omdat hij de steenkapper hielp. Hiervoor ontving hij 4,02 gulden.[60]

25. Sint-Jans-Hemelveerdegem, Sint-Jan-Baptistkerk en Sint-Margaretakapel

Al in 1762 ontvangt Damiaan De Staercke, sr., 91,11 gulden voor niet nader genoemd werk. [61] Zoals in het nabij gelegen Sint-Martens-Lierde is ook hier Joannes Michiels, een bekwame beeldhouwer uit Velzeke, actief. Hij kreeg in 1765-1766 de opdracht om de preekstoel en de lambrisering te maken evenals een beeld met Christus aan het kruis.

Stonden de werken aan de kerk in 1772 nog onder de leiding van J. Galopin uit Geraardsbergen, dan zouden de grootste verbouwingen tien jaar later toevertrouwd worden aan Damiaan De Staercke, jr. Hij moest een nieuwe westtoren bouwen, een nieuw portaal en het schip met één travee verlengen. Die werken duurden van 1783 tot 1787. Voorts moest hij enkele vensters aanpassen, de balustrade van het hoogzaal maken en de bestaande communiebank verlengen. Tussendoor herstelde hij de "calvarieberg", die aan de toren moet geplaatst worden.

58 G. VAN BOCKSTAELE en D. VAN DE PERRE, *Jan Baptist Simoens en de parochiekerken van Sint-Maria-Oudenhove, Sint-Kornelis-Horebeke en Lede*, in: *Het Land van Aalst*, LXIII, 201, nr. 3, p 311. D. VAN DE PERRE, *Architectuur van de verlichting...*, p. 53.

59 RAG, *Oud Gemeentearchief St.-Cornelis-Horebeke*, nr. 71. E. DHANENS, *Inventaris van het kunstpatrimonium VII, Kanton Sint-Maria-Horebeke*, Gent, 1971, p. 311-316.

60 HOREBEKE, DEKENIJ, *Kerkarchief Sint-Denijs-Boekel*, nr. 40.

61 RAG, *Land van Boelare*, nr. 250.

Nog tijdens de verbouwingswerken aan de kerk herstelde hij de Sint-Margaretakapel. Een kapel, die op een 50 tal meter van de kerk stond en in 1726 was gebouwd. De pastoor mocht er op vijf feestdagen van het jaar mislezen.[62]

26. Sint-Lievens-Esse, Sint-Martinuskerk en pastorie

Na de afbraak van de oude kerk in 1774 werd in twee fasen een nieuwe gebouwd. Van de eerste fase, die uit de bouw van een nieuw schip betrof, weten we niet wie de leiding daarvan had. Wel van de tweede fase.

In 1784 werd een aanbesteding ingediend voor de bouw van de rest van de kerk. De opdracht wordt als volgt omschreven: bouw van een nieuwe toren, bouw van een hoogkoor en de uitbreiding van het schip met anderhalve travee. Dit werd vastgelegd in de vergadering van het kapittel van de Gentse Sint-Baafsabdij op 3 september 1784. Enkele dagen later sloten het kerkbestuur en de burgemeester met zijn schepenen een akkoord met architect Damiaan De Staercke jr. om de werken te starten.[63] Twee jaar later kon de kerk al ingezegend worden. Volgens de offerte zou de kerk 8.500 gulden kosten, de betalingen zouden in drie schijven, gespreid over de jaren 1784, 1785 en 1786 gebeuren. Het Sint-Baafskapittel, dat de *patronus* van de kerk was en groot tiendheffer, zou 6.000 gulden voor zijn rekening nemen en het resterend bedrag, 2.500 gulden, zou bij de provisoren van de kerk, zeg maar het kerkbestuur, gehaald worden.

Volgens sommige bronnen had Dominicus De Stercke, architect, de leiding van die nieuwbouw.[64] Bij de handtekening staat wel degelijk 'Damiaan De Staercke' wat er nogmaals op wijst dat hij de twee voornamen hanteerde.

Voortgaande op de stijl van het O.-L.-Vrouwaltaar en de oude communiebank is het niet uitgesloten dat beide eveneens uit het atelier van Damiaan De Staercke jr. komen.[65]

62 RAG, *Land van Boelare*, nr. 248 en 250. G. VAN BOCKSTAELE, *Hemelveerdegem, de kerk en het Sint-Jansretabel...*, Lierde, 1998, p. 20.

63 RAG, *Archief Sint-Baafs en het Bisdom Gent*, nr. 19582, K 8315/2 en M. GYSSELING, *Inventaris van het archief van Sint-Baafs en Bisdom Gent tot eind 1801*, Deel III, *Gemene goederen van kapittel en bisdom, Bezittingen door het bisdom geërfd van de abdij*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, Toegangen in beperkte oplage, nr. 6, 1997, p. 334.

64 RAG, *Oud Kerkarchief Sint-Lievens-Esse*, nr. 78. J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis...*, Deel II, *De parochiekerken*, p. 408. K. DE WOLF, *Historiek en patrimonium, Kerk Sint-Lievens-Esse*, in: *Met het hoofd onder de arm, Een cultuurhistorische blik op de Livinusverering in Sint-Lievens-Esse en Sint-Lievens-Houtem, Gent*, 2007, p . 226-230.

65 RAG, *Oud Kerkarchief Sint-Lievens-Esse*, nr. 78.

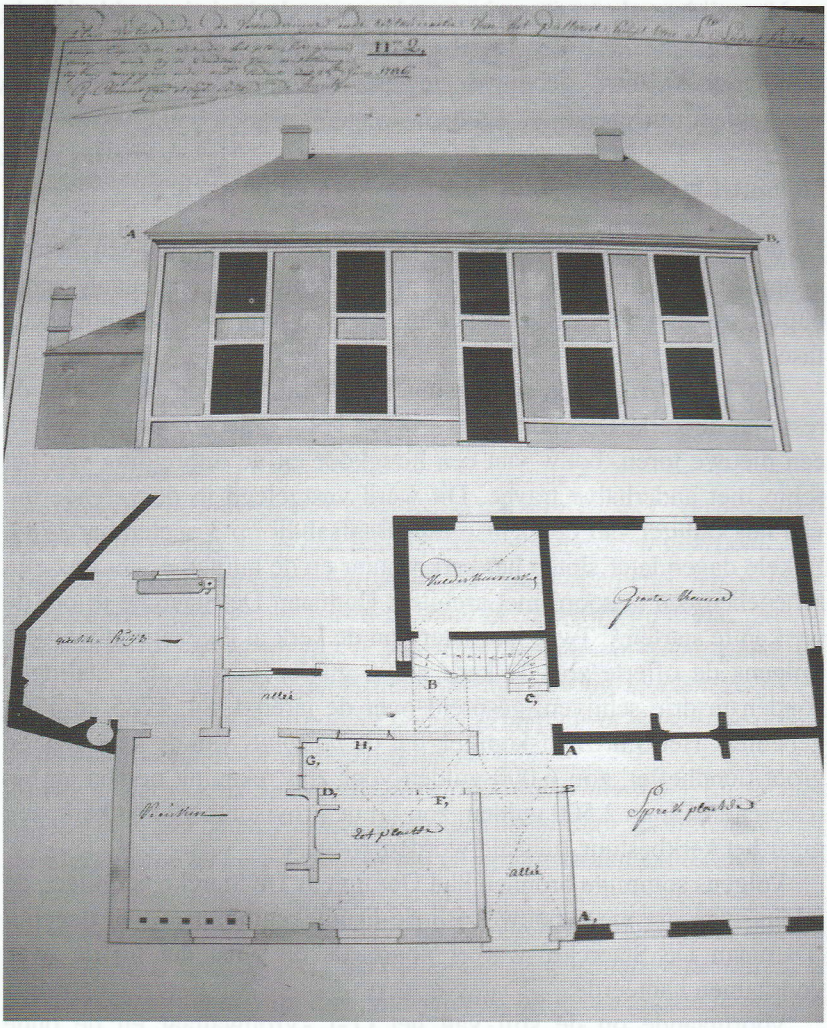

Sint-Lievens-Houtem. Damiaan De Staercke tekende in opdracht van het Gentse kathedraalkapittel in 1786 de plannen voor de bouw van de pastorie. (BAG, Oud Archief, Plannen op rollen, nr. 68-70; foto auteur)

De archiefstukken betreffende de bouw van een nieuwe pastorie in 1782-1783 laten niet toe uit te maken wie de leiding ervan had. Het is niet uitgesloten dat men ook voor die nieuwbouw een beroep heeft gedaan op Damiaan De Staercke.[66]

27. Sint-Lievens-Houtem, pastorie

De leiding van de bouw van de nieuwe kerk te Sint-Lievens-Houtem in 1769-1779 was in handen van Philip Gobert, een pater augustijn van het Gentse klooster.[67] Plannen voor de bouw van de pastorie werden evenwel door Damiaan De Staercke jr. getekend op 23 juni 1786. Spijtig genoeg hebben we hiervan geen dossier teruggevonden. De plannen (opbouwtekening en grondplannen) zelf bevonden zich in het Bisdomarchief bij een grotere reeks van ca. 180 rollen. Drie ervan hebben betrekking op de pastorie van Sint-Lievens-Houtem.[68]

28. Sint-Maria-Horebeke, O.-L.-Vrouwhemelvaartkerk

Op het einde van de 18de eeuw werd ook hier een volledig nieuwe kerk gebouwd, die in 1791 door de deken werd ingezegend. Het kerkbestuur betaalde op 10 januari 1787 aan een niet nader genoemde De Staercke 6 gulden "voor het visiteren vanden bouw der kerke". Die enige aanduiding in de kerkrekeningen laat niettemin vermoeden dat De Staercke als architect of alleszins als verantwoordelijke voor de bouw moet gezien worden. Zeer waarschijnlijk gaat het hier om Damiaan, jr.[69]

29. Sint-Maria-Oudenhove, O.-L.-Vrouwhemelvaartkerk

In een periode van iets meer dan veertig jaar (1735-1777) is de kerk van St.-Maria-Oudenhove vergroot en gemoderniseerd. In het begin werd de verbouwing nog gehinderd door de Oostenrijkse Successieoorlog

66 I. DE TEMMERMAN, *Priester Van Volcxem in de sporen van Livinus*, in: *Met het hoofd onder de arm....*, p. 418.

67 I. VAN DER KELEN, *Historiek en patrimonium kerk Sint-Lievens-Houtem*, in: *Met het hoofd onder de arm...*, p. 294.

68 BAG, *Oud archief, Plannen op rollen*, nr. 68, 69 en 70. De huidige pastorie is gebouwd in 1894, ontworpen door de Gentse architect Em. Van Hoecke-Peeters en gebouwd door aannemer Bam Verhouwen blijkens twee gedenkstenen in de muur. Verder onderzoek is nodig om te weten wat er met het bouwwerk van De Staercke precies gebeurd is.

69 RAG, *Oud Gemeentelijk Archief, Sint-Maria-Horebeke*, nr. 92-94. E. DHANENS, *Kanton Sint-Maria-Horebeke...*, p. 333-334. L. DE TEMMERMAN en W. VAN SCHORISSE, *De Onze-Lieve-Vrouwhemelvaartparochie van Sint-Maria-Horebeke*, in: *Honderd jaar dekenaat Sint-Maria-Horebeke, 1913-2013*, p. 20. K. DE WOLF, *Architectuurgids Zuid-Oost-Vlaanderen, Barok, Rococo en classicisme (1625-1800)*, p. 57.

toen legers van vriend en vijand de streek onveilig maakten. Eens de vrede in 1748 gesloten, hernamen de bouwactiviteiten. In tegenstelling met de andere kerken is niet één of andere abdij de geldschieter of de bouwheer maar de lokale heer.

Damiaan De Staercke sr. is bij de eerste bouwfase actief. In 1735 ontvangt hij 822 gulden voor het verwijderen van het oud altaar en de plaatsing van een nieuw altaar. Twee jaar later betaalt de kerkmeester hem 43,13 gulden voor het maken van de lambrisering. Blijkbaar staat hij in voor de basisstructuur van het altaar en de lambrisering, want andere vaklui, zoals de beeldsnijder Ris of Mons, uit Brussel, sculpteren de medaillons, de kapitelen of het loofwerk in de lambrisering of het tabernakel en worden hiervoor ruimschoots vergoed, respectievelijk 432, 344 en 187 gulden. Damiaan De Staercke blijkt hier eerder als schrijnwerker te fungeren en niet zozeer als beeldhouwer. Het fijne werk doen andere vaklui. Deze aanduidingen zijn de eerste bewijzen van het vakmanschap van de "stamvader" Damiaan De Staercke.[70]

Van al dat beeldhouwwerk is evenwel niets meer in de kerk aanwezig. Het iconoclasme van de neogotiekers heeft dat einde 19de eeuw allemaal vernietigd. Barok en rococo pasten in hun ogen niet in een (neo)gotische kerk.

Even liggen de werk stil, maar na het vredesverdrag van Aken, 1748, hernemen de bouwactiviteiten. De Gentse "meester-metser" Jan Baptist Simoens tekent de plannen voor de uitbreiding van de kerk met twee zijbeuken en een sacristie. Opnieuw doet men een beroep op Damiaan De Staercke sr. Op 28 januari 1748 tekent hij een prijsofferte voor de levering en verwerking van al het hout, ijzerwerk en nagels in vermelde zijbeuken en sacristie.[71]

30. Sint-Martens-Lierde, Sint-Martinuskerk en kartuizerpriorij

De oorspronkelijke parochiale Sint-Martinuskerk stond aan de Oostelijke kant van het dorp, de priorij meer aan de Westelijke zijde. Na de sluiting van het kartuizerklooster ijverden veel inwoners om de parochiekerk naar de kloostersite over te brengen. Na veel consultaties en vooral na goedkeuring van de Doornikse Sint-Martinusabdij, die controle had over de parochiekerk, kon de overheveling in 1785 plaats

70 RAG, *Oud Parochiaal Archief, Sint-Maria-Oudenhove*, nr. 20-21.
71 RAG, *Oud Parochiaal Archief, Sint-Maria-Oudenhove*, nr. 15, 20 en 21. G. VAN BOCKSTAELE en D. VAN DE PERRE, *Jan Baptist Simoens en de parochiekerken van Sint-Maria-Oudenhove...*, p. 308-310.

vinden.[72] Nochtans had men kort ervoor, in de periode 1773-1783, veel inspanningen gedaan om de oude parochiekerk een opknapbeurt te geven en veel nieuw meubilair te plaatsen. Pogingen om in 1768 de kerk te vergroten en uit te breiden met een sacristie en nieuw koor waren mislukt. De sluiting van de kartuis in 1783 was een unieke gelegenheid om aan de parochianen meer plaats in het kerkgebouw te bieden. Wanneer Petrus Capeau in 1784 de opdracht krijgt om de abdijgebouwen en omliggende gronden in kaart te brengen, dan wordt hij geassisteerd door Damiaan De Staercke, jr. Die tekeningen moeten dienen om de kandidaat-kopers goed te informeren. Deze plannen met opstand en plattegrond berusten in het Algemeen Rijksarchief.[73]

De verhuis van de oude parochiekerk naar de kloosterkerk geschiedde op een plechtige wijze en is uitvoerig in verslagen beschreven.[74] Men heeft er wel voor gezorgd dat heel wat materiaal werd gerecupereerd, zelfs de vloer werd uitgebroken en naar de abdijkerk gebracht. Bij de mooie aankleding van het interieur in de oude parochiekerk hebben Damiaan en Alexius De Staercke een grote rol gespeeld. In 1773 leverde Alexius de houten tombe voor het Sint-Barbara-altaar. In 1775 maakte Francis De Staercke, die als bouwmeester aangeduid staat, eveneens een altaar en werkte de lambrisering verder af en ontving er 300 gulden voor.

De familie De Staercke werkte er niet alleen. Eerst was er de bekende Gilles de Ville, beeldhouwer uit Geraardsbergen, die in 1766-1769 een O.-L.-Vrouwaltaar, met tombe, en een kast voor de ornamenten (kazuifels) maakte. In 1772 werkte hij de communiebank af. [75] Bovendien kreeg Johannes Michiels, de al even bekwame beeldhouwer uit Velzeke, in 1789 de opdracht om vier (koor?)banken te leveren, een hemel voor de processie, twee met leder bezette kerkstoelen en een sacristiekast.[76]

Damiaan, jr. zorgde voor de lambrisering, een altaar en de preekstoel. Deze laatste kostte 528 gulden.[77] Alexius bleef niet stil zitten en realiseerde in 1783 een preekstoel. Hiervoor kreeg hij 200 gulden, waaruit we mogen afleiden dat dit ofwel een zeer sober meubel was of dat hij een bestaande preekstoel grondig moest herstellen. Zes jaar

72 RAG, *Oud gemeentearchief, Sint-Martens-Lierde*, nr. 18.
73 ARAB, *Raad van Financiën*, nr. 8154 en *Kaarten en Plannen*, nr. 655 en nr. 1887.
74 GERAARDSBERGEN, *Decanaal archief*, nr. 202, visitatieverslag van 1785. De kerkarchieven van de dekenij Geraardsbergen bevinden zich in de oude pastorie van Schendelbeke.
75 RAG, *Oud gemeentearchief, Sint-Martens-Lierde*, nr. 26. BAG, *Parochies, Sint-Martens-Lierde*, "Manuale pro notitia pastoratur...".
76 RAG, *Oud gemeentearchief, Sint-Martens-Lierde*, nr. 19.
77 BAG, *Parochies, Sint-Martens-Lierde*, "Manuale pro notitia pastoratur...".

later kreeg Alexius diverse kleine opdrachten zoals het maken van een kader rond een schilderij van het hoofdaltaar, elf banken, twee deuren, een kniebankje en de uitwerking van twee nissen.[78] Hij maakte in 1782-1783 de nieuwe biechtstoel en kreeg hiervoor 528 gulden. We mogen aannemen dat zeker één zijaltaar in de huidige parochiekerk, dat aan de H. Barbara is toegewijd, afkomstig is van de oude kerk en dus het werk is van de familie De Staercke. Niettemin is voorzichtigheid geboden, want zowel Gilles de Ville uit Geraardsbergen als Johannes Michiels uit Velzeke hebben ook vrij veel werk geleverd en uit de rekeningen is niet altijd op te maken wie wat heeft gesculpteerd.

Ook een groot deel van de lambrisering heeft men zeer waarschijnlijk overgebracht evenals één of twee biechtstoelen. Van de preekstoel ben ik niet zeker. Die lijkt mij eerder uit een andere periode te komen.

31. Voorde, kerk van Sint-Pietersbanden

De schaars overgebleven archieven laten niet toe een inzicht te krijgen in de bouwgeschiedenis van de kerk en de aankleding van het interieur. Eén notitie in een decanaal verslag van 1760 levert resultaat op. In dat jaar maakte Damiaan De Staercke sr. de preekstoel voor 582,18 gulden.[79]

32. Zegelsem, Sint-Ursmaruskerk

De kerk werd in 1780-1783, op de toren na, volledig herbouwd en in dat laatste jaar ingezegend. Men heeft geen gegevens over de ambachtslui die het interieur, zoals het meubilair, hebben verzorgd. Wel is het hoofdaltaar afkomstig van het afgeschafte klooster der zusters Penitenten van Oudenaarde. Lambertus van Peteghem heeft het orgel geleverd en Damiaan De Staercke jr. maakte in 1785 de orgelkast.[80]

78 RAG, *Oud gemeentearchief, Sint-Martens-Lierde*, nr. 27.
79 J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis....*, Deel II, *De parochiekerken*, p. 607. G. DUVERGER e.a., *Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen, Provincie Oost-Vlaanderen, Kanton Geraardsbergen*, Brussel, 1975, p. 39.
80 RAG, *Oud Gemeentelijk Archief Zegelsem*, nr. 93. CHR. VANDENBUSSCHE-VAN DEN KERKHOVE, *Fotorepertorium..., Kanton Brakel*, Brussel, 1980, p. 26. CHRISTA CAROBEL e.a., *Zegelsem, Parochie St.-Ursmarus*, Zegelsem, 1983, p. 50-51. M. DE PRIJCK en F. DE TANT, *Onder de hoede van de kanunniken van Lobbes*, in: *Een eeuw toegewijd...*, p. 148.

Besluit

Archiefonderzoek van 34 gebouwen, verspreid over 32 locaties, heeft een schat aan informatie opgeleverd over de familie De Staercke uit Michelbeke en Nederbrakel. Niet minder dan elf leden hebben we kunnen traceren. Zij waren voornamelijk actief in parochiekerken, uitzonderlijk in abdijen (Geraardsbergen, Sint-Martens-Lierde), pastorieën (Sint-Lievens-Esse? en Sint-Lievens-Houtem) en in één abdijrefuge (Gent), één kapel (Hemelveerdegem), het kasteel van Beloeil en zijn afhankelijkheden en tenslotte leverden zij een kleine bijdrage aan de bouw van het kasselrijhuis te Oudenaarde. Zij bestreken een regio van Oudenaarde tot Sint-Lievens-Houtem en Aalst. Eén uitzondering, maar dan een belangrijke betreft Beloeil. Hun werken zijn vooral te vinden in de gemeenten Brakel, Horebeke, Lierde, Maarkedal en Zwalm. Minder in Aalst, Geraardsbergen, Herzele, Ninove en Sint-Lievens-Houtem. Zij traden op als architect (Damiaan De Staercke sr. en jr., Alexius en Franciscus-Ludovicus), aannemer, beeldhouwer, schrijnwerker en leverancier van arduinsteen en hout. Mij is niet bekend dat een andere familie van ambachtslui in zoveel gebouwen actief is geweest. Hun realisaties moet men situeren in een gunstige historische periode. Een wisselwerking van diverse factoren heeft een goed klimaat gecreëerd om nieuwe abdijen en kerken te bouwen: politieke maatregelen tegenover de kloosterorden, een vreedzame periode, stijging van voedselvoorzieningen en bevolking. Met andere woorden er was een grotere welstand dan vroeger. Vooral de bevolkingsgroei verplichtte het kerkbestuur om de bestaande kerken te vergroten, meestal met zijbeuken of gewoon door afbraak van de oude kerk en de bouw van een nieuwe. Dit bood ongelofelijke perspectieven voor de ambachtslui en daar hebben de De Staercke's schitterend op kunnen inspelen. Gedurende meer dan negentig jaar waren zij actief van 1735 tot 1817. Hun werken zijn dan ook mee geëvolueerd met de tijd. De eerste werken vertonen nog een rococostijl, de latere zijn neoclassicistisch.

Merkwaardig hoe Damiaan jr. handig inspeelde op de sluiting van abdijen in 1783. Scrupules kende hij niet om de pas gesloten abdijen snel af te breken en met het materiaal dat van hoogwaardige kwaliteit was, andere kerken te bouwen. Hij hielp mee aan de opmeting van de kartuis in Sint-Martens-Lierde, hij kocht arduinsteen en "Rijsselse" witte steen, afkomstig van de priorij te Elsegem, en verkocht die aan de aannemers die het Oudenaardse kasselrijhuis aan het verbouwen waren.

Voor de kerk van Melden haalde hij de vloertegels uit de refter van voornoemde priorij, terwijl hij mooie marmeren trappen uit diezelfde priorij aan het hoofdaltaar van de kerk van Schorisse plaatste.

Diezelfde Damiaan jr. was even alert bij de komst van de Franse soldaten in 1793. In overleg met het kerkbestuur nam hij het meubilair weg dat hij voor de kerk van Michelbeke had gemaakt en dat wellicht nog niet betaald was en verborg het in zijn eigen atelier tot wanneer het oorlogsgeweld voorbij was.

Onvermijdelijk moet de vraag gesteld worden waar leerden Damiaan De Staercke en zijn nazaten hun stiel. Bij wie hebben zij het vak geleerd? Bij andere meesters of waren ze autodidact? Of hebben ze hun stiel geleerd bij de gilden van de nabij gelegen steden zoals Oudenaarde en Geraardsbergen? Damiaan De Staercke sr. heeft alleszins niet kunnen profiteren van de in 1750 opgerichte "Akademie van Teken, Schilder- en Bouwkunst" te Gent. Wel is het opvallend dat er in de regio Geraardsbergen-Nederbrakel-Velzeke drie bekwame beeldhouwers in de tweede helft van de 18de eeuw actief waren. De meest bekende en wellicht ook de bekwaamste, Gilles de Ville uit Geraardsbergen, Johannes Michiels uit Velzeke en de familie De Staercke uit Michelbeke-Nederbrakel, die op meerdere terreinen actief was. Er is dus blijkbaar een goede voedingsbodem aanwezig. Hoe was dat mogelijk? Hier staat het historisch onderzoek nog in zijn kinderschoenen.

De start van Damiaan De Staercke sr. moet men alleszins situeren in het milieu van de schrijnwerkers. Die sector zal overigens van bij het begin in 1735 tot het einde in 1817 de rode draad blijven bij alle leden van de familie. Telkens leverden zij veel houtpartijen voor de bouw van een kerk of de afwerking van een interieur. Twee leden van de familie De Staercke steken met kop en schouders bovenuit Damiaan sr. en Damiaan jr., dus vader en zoon. Zij nemen het leeuwenaandeel van de realisaties op zich zowel voor de bouw als de aankleding van het interieur. Een afzonderlijke plaats neemt de broer van Damiaan jr. in, nl. Franciscus-Ludovicus. Hij werkte eerst als schrijnwerker in het Brakelse, trad soms op als schatter in dienst van de vrederechter en maakte vooral naam door te werken bij de prins de Ligne op het kasteel te Beloeil. Ik kijk nu al uit naar de resultaten die het latere archiefonderzoek in het kasteel zal opleveren.

De leden van de Brakelse familie hebben hun stempel gedrukt op de ruwbouw en het interieur van 34 kerken, pastorieën, een refuge, een kapel en een kasteel. Al die gebouwen en interieurs hebben op het kerkinterieur van Sint-Maria-Oudenhove en de pastorie van Sint-

Lievens-Houtem na de Franse revolutie, het iconoclasme van de neogotiek en de grijze revolutie van de jaren zeventig van de 20ste eeuw overleeft, zodat wij nu nog hun werk kunnen blijven bewonderen. Aan de kunsthistorici nu om het werk van de familie De Staercke esthetisch te beoordelen.

Geert Van Bockstaele
Bevegemstraat 14
9620 Zottegem

Bijlage 1: Fotorepertorium

Kerkgebouwen

1

4

2

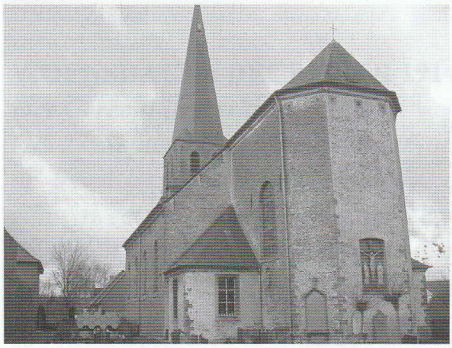

3

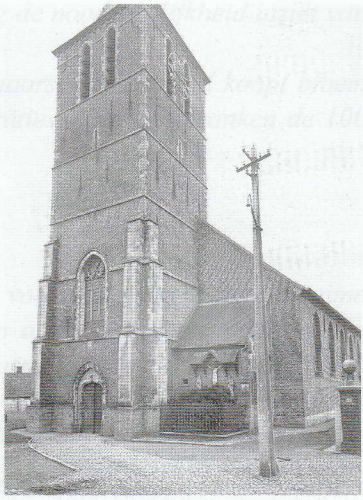

5

1. Aaigem; 2. Sint-Lievens-Esse; 3 Michelbeke; 4. Aspelare; 5. Schorisse.
© KIK voor de nrs. 2, 4, 5

Biechtstoelen

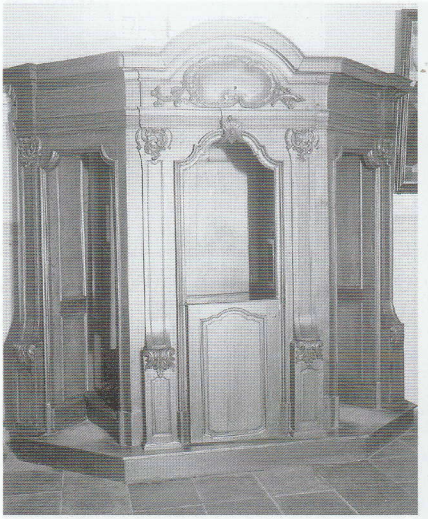

1

4

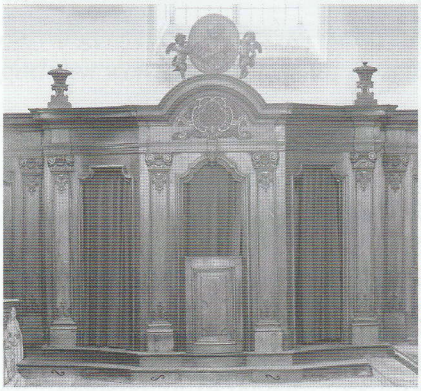

2

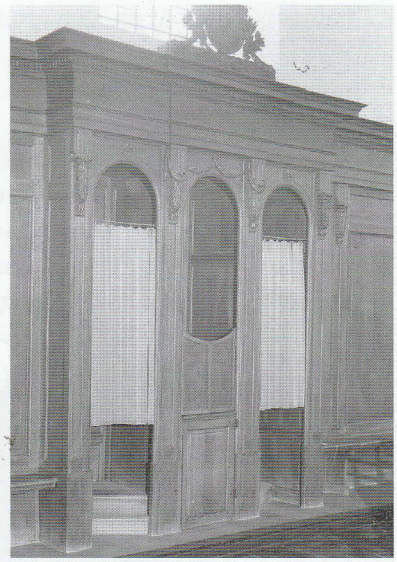

5

3

1 Nederbrakel; 2 Rozebeke;
3 Michelbeke; 4 Erwetegem;
5 Maarke.
© KIK voor de nrs. 1, 2, 3, 4, 5.

Preekstoelen

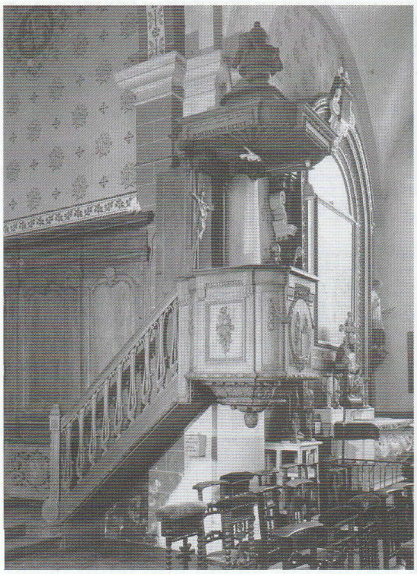

1

2

3

1. Voorde;
2. Nieuwerkerken;
3. Nederbrakel.

© KIK voor de nrs. 1, 2, 3

Altaar, kerkmeesterbanken

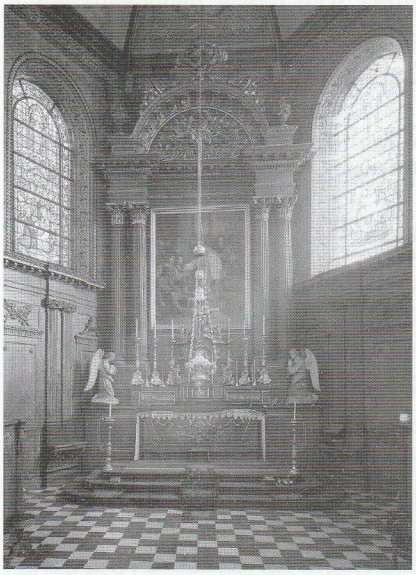

1

2

3

1. Maarke; 2. Aspelare; 3. Schendelbeke. © KIK voor de nrs. 1, 2

Bijlage 2: Schets van de inplanting voor de nieuwe begijnhofkerk te Aalst (1786/1787)

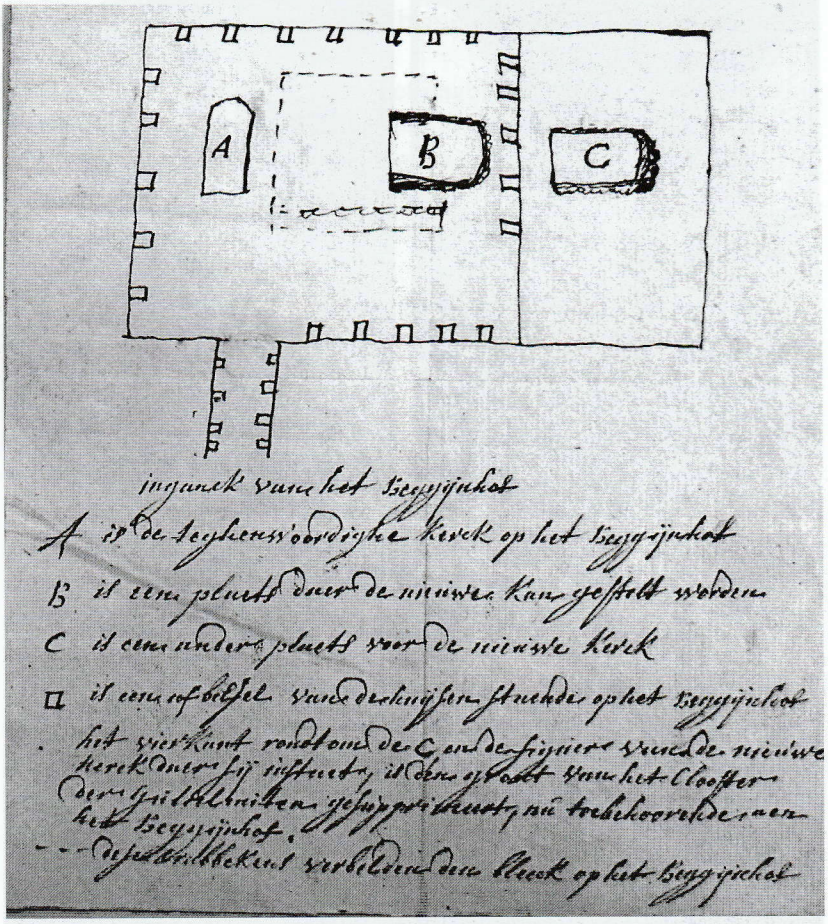

RAG, Sint-Baafs en Bisdom, Reeks M, 211
(foto D. Van de Perre; © Rijksarchief)

Legende
inganck van het beggijnhof.
A is de teghenwoordighe kerck op het beggijnhof.
B is een plaets daer de nieuwe kan gestelt worden.
C is een ander plaets voor de nieuwe kerck.
❑ is een afbelsel van de huysen staende op het beggijnhof.
Het vierkant rondt om de C en de figuer van de nieuwe kerck daer sij instaet, is den gront van het Clooster van de Gullelmieten gesupprimeert, nu toebehoorende aen het beggijnhof.
---- Dese crabbelkens verbelden den bleeck op het begijnhof.

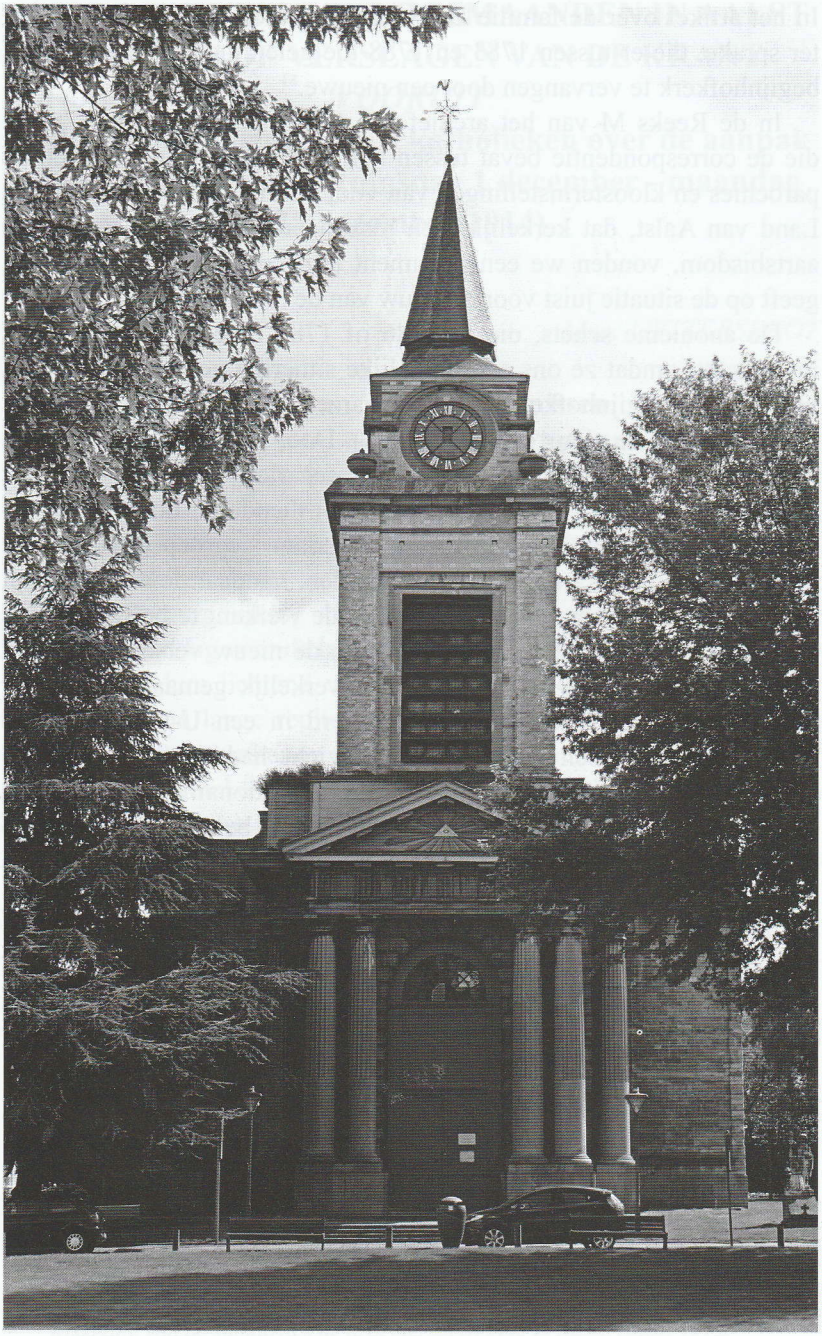

De huidige beginhofkerk van Aalst. Op de voorgrond de vroegere bleekweide. (foto Luc Geeroms)

In het artikel over de familie De Staercke komen de omstandigheden ter sprake, die er tussen 1783 en 1788 toe geleid hebben om de oude begijnhofkerk te vervangen door een nieuwe.[81]

In de Reeks M van het archief van Sint-Baafs en Bisdom, reeks die de correspondentie bevat tussen het aartsbisdom Mechelen en de parochies en kloosterinstellingen van vóór de Franse Revolutie uit het Land van Aalst, dat kerkelijk toen ressorteerde onder het genoemde aartsbisdom, vonden we een document terug dat een duidelijke kijk geeft op de situatie juist voor de bouw van de nieuwe kerk.

De anonieme schets, die in 1786 of 1787 moet zijn gemaakt, is interessant, omdat ze ons een duidelijke situering geeft van de plaats van de oude begijnhofkerk (A) en de aarzeling toont bij de keuze van de plaats voor de nieuwe kerk (B of C). Door het verwerven in 1786 van de grond van het klooster van de afgeschafte Wilhelmieten kon het begijnhof zuidwaarts uitbreiden. Maar dan diende de oude vorm van het begijnhof - huisjes in een gesloten vierkant gegroepeerd rond een centrale bleekweide - doorbroken te worden. Vandaar de aarzeling om hetzij de nieuwe kerk binnen dat bestaande vierkant te bouwen (optie B), hetzij om te kiezen voor een kerk op de nieuw verworven grond (optie C). Die laatste keuze werd daadwerkelijk gemaakt, waardoor de begijnhofhuisjes, voortaan gegroepeerd in een U-vorm rond de bleek, langs de open zuidzijde een uitzicht hadden op de nieuwe classicistische, maar voor die tijd uiterst revolutionaire voorgevel van de nieuwe begijnhofkerk, een optie waarmee de begijntjes zelf niet zo gelukkig waren.[82]

81 Zie in dit nummer, p. 9-10 en de bibliografie aldaar.
82 Bijlage 2 is aangebracht door Dirk Van de Perre.

DE EERSTE VIJF OORLOGSMAANDEN IN AALST VOLGENS DE VERSLAGEN VAN DE KRANT *VOORUIT*

DEEL 4. Socialisten versus katholieken over de aanpak van de sociale ellende (dinsdag 1 december - maandag 28 december 1914)

Marc UYTTERSPROT

1. Beknopt overzicht van de gebeurtenissen. Niet-aflatende kritiek van socialisten op het katholieke bestuur in Aalst voor de gebrekkige aanpak van de sociale oorlogsellende

Opvallend in deze periode is de striemende kritiek van Nichels en Flips op de aanpak (of eerder het gebrek daaraan) van de sociale ellende in Aalst.[1] De vergelijking met de toestand in het door de socialisten bestuurde Gent lag voor de hand. De aanpak daar door schepen Edward Anseele was hun lichtend voorbeeld. Tekenend voor deze polemiek is de heftige en lange repliek van vakbondssecretaris Henri Flips in *Vooruit* van 19 december op een bericht in het katholieke blad *Het Volk*, waarin het katholieke bestuur van Aalst werd geprezen.

In Gent ging alles beter. De stad was niet gebombardeerd, er waren geen doden of gewonden gevallen, de bevolking was niet gevlucht, de fabrieken lagen er niet stil, burgemeester en schepenen waren er op hun post gebleven. In Gent was door de stedelijke overheid onder impuls van schepen Anseele een goed functionerend apparaat uitgebouwd dat aan de noden van werkloosheid, armoede en honger tegemoet kwam. Vakbonden, coöperatieven en stadsbestuur werkten er samen tot welzijn van het volk.

In Aalst was alles anders. De stad was gedeeltelijk verwoest en het economische weefsel ontwricht. Het leed om de vele doden was nog

1 Voor deel 1, 2 en 3, zie jaargang 67, 2015; p. 5-32, 133-166, 283-308. Voor de basisbibliografie verwijzen we nogmaals naar onze eerste deel (jaargang 67, 2015, p. 8). Voor de rol van katholieken en socialisten te Aalst tijdens de jaren 1914-1918 en de jaren daarna, zie L. MOYERSOEN, *De gemeentepolitiek in Aalst ten tijde van baron Romain Moyersoen (1895-1938)*, in: *Het Land van Aalst*, 38, 1986, p. 1-46 en M. UYTTERSPROT, *De rode roos in de vuist. Ontstaan, groei en ontwikkeling van de socialistische arbeidersbeweging in Aalst*, Aalst, 1212.

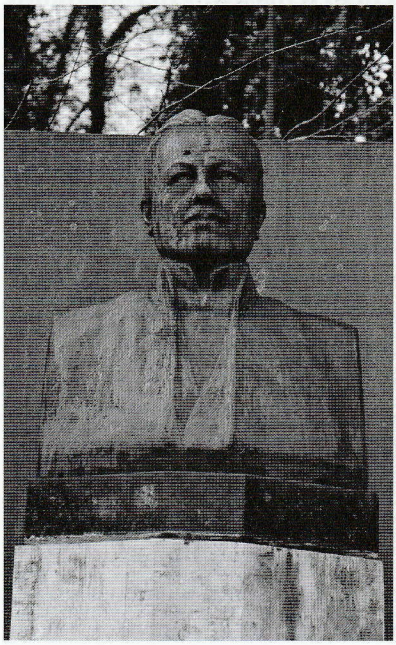

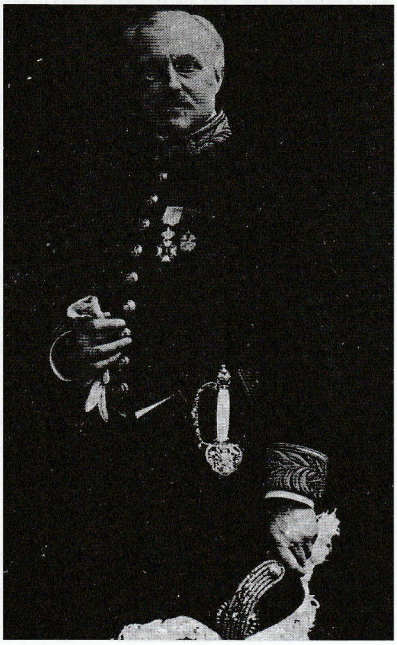

De aanleg van het stadspark van Aalst in 1915-1916. Een groot openbaar tewerkstellingsproject, maar een laattijdige antwoord van het katholieke bestuur op de socialistische kritiek over de massale werkloosheid. (foto Stadsarchief Aalst)

Links het borstbeeld van schepen Désiré De Wolf op het huldemonument in het stadspark, opgericht in 1931. (foto D. Van de Perre)
Rechts schepen Romain Moyersoen, hier in zijn statieornaat van burgemeester (1925-1933). (foto Stadsarchief Aalst)

niet geheeld en de bevolking leefde in angst. Burgemeester en een aantal schepenen waren naar veiliger oorden gevlucht en lieten hun bevolking in de steek. Het stadsbestuur nam ternauwernood initiatief om de noden van de bevolking te lenigen. Socialistische organisaties werden buiten spel gezet, waardoor de bevolking nodeloos leed.

De kritiek van Nichels en Flips kwam aan en bleef niet zonder gevolg. Schepen Romain Moyersoen (Financiën) keerde in december 1914 naar Aalst terug, zijn collega Désiré De Wolf (Openbare Werken) deed dit in juni 1915.[2] De maand daarop konden op initiatief van het stadsbestuur de werken voor de aanleg van het stadspark beginnen. Hierdoor werden enkele duizenden werklozen tijdelijk tewerk gesteld.[3] De organisatie van de hulp aan de bevolking kwam eindelijk op gang.

De Aalsterse correspondenten bleven ook na 1914 in hun reportages en berichtgeving in *Vooruit* schrijven over wat zich in Aalst afspeelde. Flips en Nichels hadden zitting in verschillende hulpcomités waarvan ze de werking nauwziend en kritisch in het oog hielden.

De verharding van de Duitse bezetting vanaf 1916, onder meer door het regime van de opgeëiste arbeidskrachten, creëerde voor socialisten en katholieken opnieuw een gezamenlijke vijand. De onderlinge spanning en rivaliteit bleven echter onderhuids voortduren en uitten zich na de oorlog, toen in 1921 door Nichels pogingen werden ondernomen om in Aalst een antikatholiek kartel aan de macht te brengen.

Door hun aanhoudende inspanningen om het lot van de gewone bevolking tijdens het bezettingsregime dragelijk te maken, bouwden de socialisten in Aalst een moreel kapitaal op, dat zijn dividend opbracht na de oorlog.[4] Bij de eerstvolgende gemeenteraadsverkiezingen (24 April 1921) behaalden zij 7 zetels en verloren de katholieken met 10 zetels hun absolute meerderheid.[5] Nichels werd bij de parlementsverkiezingen van 1919 als eerste socialistische volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Aalst verkozen. Hij werd tijdens het interbellum gemeenteraadslid, schepen en burgemeester van Aalst. Flips werd

2 L. MOYERSOEN, *De gemeentepolitiek in Aalst*, p. 18-19.

3 P. VAN NUFFEL, *Schepen Désiré De Wolf en ons park*, Aalst, 1931; J. GHIJSENS en H. DE SCHRIJVER, *Het stadspark van Aalst*, Aalst, 1993.

4 W. DEDOBBELEER, *Een Gentse Godsvrede? Edward Anseele in het licht van de politieke strijd tijdens de Eerste Wereldoorlog*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe Reeks, LXI, 2007, p. 292: "De socialisten claimden via het partijblad *Vooruit* dat de stedelijke initiatieven (inzake hulp en bevoorrading) de verwezenlijking waren van het socialistische idee dat de overheid moest instaan voor de behartiging van de belangen van de gemeenschap en van alle mensen zonder onderscheid".

5 Voordien waren de socialisten niet vertegenwoordigd in de gemeenteraad. De invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht was uiteraard ook een van de redenen van het socialistische succes.

eveneens tot gemeenteraadslid verkozen en oefende gedurende enkele jaren het schepenambt uit. In Gent had een analoge evolutie plaats. Anseele kwam als een grote morele autoriteit uit de oorlog. Hij werd gedurende korte tijd waarnemend burgemeester van Gent en bracht het direct na de oorlog tot minister.

Het blijven verschijnen van het dagblad *Vooruit* tijdens de oorlog met zijn scherpe antikatholieke toon en met voor Aalst de bijdragen van Nichels en Flips, speelde ongetwijfeld een belangrijke rol in de vorming van een brede socialistische publieke opinie, wat zich direct na de oorlog vertaalde in politiek succes bij de verkiezingen.[6]

2. Oorlogsrelaas uit het dagblad *Vooruit*: 1 december-28 december 1914

DINSDAG 1 DECEMBER 1914

Duitsche berichten

De kommandantur te Aalst heeft volgend affiche doen uitplakken:
"Deze die kolen stelen of zullen trachten het te doen, in de magazijnen der statie, zullen streng-en dit volgens de oorlogswetten-gestraft worden."
De dienstdoende Burgemeester M. J. Van den Bergh heeft van zijnen kant volgend affiche doen uitplakken:
"De Duitsche overheid laat de winkeliers en handelaars weten dat zij verplicht zijn de Duitsche munt en bankbiljetten te aanvaarden aan den taks van 1,25 fr. per mark. Deze die dit voorschrift weigeren te volvoeren, zullen streng gestraft en hunne etablissementen gesloten worden."

WOENSDAG 2 DECEMBER 1914

Vluchtelingen

De genaamden Domien Van Gysegem, Dendermondschesteenweg,[7] *en Benoit De Vuyst, Houtmarkt 21,*[8] *zijn nog niet weergekeerd. Wie inlichtingen kan bezorgen verzocht het ten burele van het blad, Hoogpoort, 29, Gent, te komen doen.*

6 W. DOBBELEEER, *Een Gentse Godsvrede?*, p. 293: "Het belang van deze polemieken omtrent de toe-eigening van de hulpinitiatieven mogen we niet onderschatten. De bevolking was immers zo hulpbehoevend dat het elke 'hulpverlener' politiek voordeel zou opleveren. In functie van de naoorlogse strijd was dat van groot belang."
7 Persoon niet te duiden.
8 Benoit De Vuyst, steenkapper (°Aalst 1884), man van Maria Leontina Cooman (Erpe 1883-1947).

WOENSDAG 9 DECEMBER 1914

Te Aalst

De volgende berichten zijn nu in deze stad aangeplakt: [9]

"Alle voorwerpen, welke door personen uit de Duitsche of vijandelijke legers in huizen of hoeven werden achtergelaten, moeten door de eigenaars verzameld en op de dichtsbijgelegen door Duitsche troepen bezette plaats, worden afgegeven. (De Etappen-Inspecteur)."

"De heer overste van het veldspoorwezen, heeft het vervoer van Belgische kolen per trein voor het volk verzekerd: De bestellingen van kolen moeten gedaan worden door tusschenkomst van de Etappen-Inspektion, bij den bestuurraad der Belgische Staats-spoorwegen te Brussel. (Get. Gezant von Pawel)."

In gevolge de menigvuldige gevallen, besluit de komandatur het volgende: "Degenen welke koolen stelen, die in de magazijnen der statie liggen, zullen volgens de krijgswetten op het strengste gestraft worden."

"Degenen, die nog Duitsche munt en bankbiljetten zullen weigeren te ontvangen tegen fr. 1,25 het mark, zullen streng gestraft en hunne huizen gesloten worden" (Getekend: de dd burgemeester J. Vandenberghe).

VRIJDAG 11 DECEMBER 1914

Ellendige toestand ! Duur leven !

In ons blad van 30 November heb ik in korte trekken den toestand van Aalst geschetst. Twee weken zijn sinds verloopen en niet de minste verbetering is te melden, integendeel! Menschen zonder de minste broodwinning moeten het leven rekken met den geringen onderstand van de stad. Zoo ontvangen b.v. een familie bestaande uit man, vrouw en 2 kinderen in 14 dagen 7 ½ kilos brood en 10 kilos aardappelen. De uitdeling van de soep-welke sinds 4 weken in 't hulpcomiteit besloten is-wacht nog op hare uitvoering .(1)

Het soldatengeld is in 18 dagen één maal betaald. Er zijn nog vrouwen

9 De berichten verschenen op 1 december werden nogmaals gepubliceerd samen met 2 nieuwe berichten.

en moeders welke 7 en 8 weken soldatengeld moeten ontvangen![10]
Tengevolge hiervan hebben op de Groote Markt herhaalde samenscholingen plaats gehad door de vrouwen die, om hieromtrent hare ontevredenheid te kennen te geven, dikwijls bittere woorden laten hooren. En dit in zoo verre dat het verleden week de markt door de duitsche soldaten werd ontruimd.
Deze geringe onderstand aan de behoeftige werklieden verleend, verplicht hun den bedelzak op te nemen. Zoo ziet men honderde menschen in de stad zich van het een huis naar het andere slepen, om eene aalmoes af te smeeken! Men kan oordelen wat smart er in het binnenste van ons braaf en werkzaam volk moet omgaan, wanneer zij tot deze akelige vernedering hun toevlucht moeten nemen, om hunne kinderen toch maar eene bete broods te geven.
De rijke lieden en fabrikanten (die in klein getal te Aalst nog zijn), denken, met enkele centen aan die hongerige menigte te geven, hunnen plicht te hebben vervuld!...Zooals ik in mijn voorgaande schrijven zegde, zijn er slechts een 5-tal fabrikanten die wekelijks een kleinen onderstand aan hunne werklieden verleenen.
In de laatste week is deze voor de mannen van het fabriek "Filature et filteries Réunies" verdubbeld, dus tot 6 franken gebracht. Dit is een voorbeeld voor de anderen, onder dewelken zich hoofden onzer stad bevinden en ook menschen welke steeds met hunne liefde voor 't volk te pronken.
Het hulpcomiteit heeft verleden week ontslag genomen. Reden: Het comiteit had besloten ten profijte van de stad - die in geldverlegenheid verkeerd - kolen te verkoopen. De burgemeester heeft aan de voortverkopers de kolen verkocht met geldverlies voor de stad en de prijs was voor de inwoners 20 centiemen per 100 kilos meer als door het comiteit was vastgesteld! Het zij hier terloops gezegd dat, wanneer het comiteit goede besluiten nam, op de uitvoering er van lang moet gewacht worden ofwel nooit werden uitgevoerd. En nu met den koolenverkoop werd in een paar uren tijd een prachtig initiatief op zulke domme wijze vernietigd.

10 Pieter Daens zegde tijdens de gemeenteraadszitting van 14-11-1914 hierover het volgende: *[...] de betaling van "'t Soldatengeld"; in alle Steden, ja in vele Parochiën wordt het soldatengeld regelmatig betaald, en niet zonder rede; Heeren, is 't niet hartverscheurende wreed te denken? Terwijl de Soldaten hun bloed en hun leven te pande stellen, dat hun Ouders, Vrouwen en Kinderen hier op 't verhongeren zitten. [...] Eenige dagen geleden werd ik in een huizeken binnengeroepen, een weduwe kloeg haren bitteren nood; zij; weduwe van een klein Staatsbediende, had sedert September geen Pensioen getrokken; van hare twee Dochters waren de Mans in 't Leger; ze zaten zonder geld, zonder brood, zonder aardappels of kolen; dit is overigens het lot, ook van vele kleien Burgersmenschen* (*De Werkman*, 1-11-1914).

Het leven in onze stad is duur. In 't bijzonder voor brood, zout en petrool [petroleum]. *De laatste verkoopprijs van meel door de stad was 48 fr., van de bloem 50 fr. de honderd kilos. Hierdoor is het brood duur, 70 à 80 centiemen voor een brood van 1 ½ kilos. Het zout kost minstens 25 centiemen den kilo en de petrool tot 1.25 fr. den liter. De prijs der andere kruidenierswaren is niet beter. Kortom, het leven in Aalst is ellendig en onuitstaanbaar, waarop wij in een volgend schrijven terugkomen.*
(1) Er schijnt nu een begin aan gemaakt te worden.[11]

ZONDAG 13 DECEMBER 1914

Te Aalst - Is er goed nieuws?

Kan er in dezen benarden tijd, in deze droeve omstandigheden sprake zijn van goed nieuws? Als we schrijven dan is het om eens aan te toonen in welke droeve moeilijke onze aalstersche bevolking verkeert. Het werkende volk is om zoo te zeggen geheel en al werkeloos en moet door de stad ondersteund worden. Ware dan nog de ondersteuning min of meer voldoende om te kunnen bestaan, maar het is niet voldoende genoegd dat de wekelijksche onderstand reeds zoo klein is, deze doet dan nog meermalen dienst voor twee volle weken, zoals het nu weeral is gebeurd.

Onze lezers kennen door het verslag, in "Vooruit" verschenen, van onzen vriend Flips, den tarief die wekelijks den arme gezinnen zou moeten toegekend worden. Hij verschilt van twee brooden en vier kilos aardappelen voor de kleinste gezinnen en 9 brooden en 19 kilos aardappelen voor de grootste gezinnen. Men kan dus begrijpen hoe bitter en hevig de armoede is die er geleden wordt, vooral dan als men dien onderstand maar om de veertien dagen geniet.

Van geldelijken onderstand is er geen sprake, en nochtans het ware billijk wanneer men den wekelijkschen onderstand niet in natura niet kan uitkeren, dat men geld uitbetaalde, dan zouden de arme menschen zich toch van het allernoodigste kunnen voorzien.[12] *Natura is er veel te kort en aan geld groot gebrek.*

Het spreekt dan ook vanzelf dat het Voedingscomiteit van Aalst in onverschil is geraakt met de stedelijke overheid, omdat het eerste

11 Als reactie op dit artikel belichtte een zekere P.V. de ellende in Ninove, die al even erg was als in Aalst. Ook in Ninove kon niet alle heil van de hulpcomités komen (Vooruit 13-12-1914).

12 De materiële steun bedroeg tussen de 2 tot 8 frank per week, afhankelijk van de gezinsgrootte. Alleenstaande mannen en vrouwen moesten het redden met vier broden en 8 kilogram aardappels per week. In geld betekende het een waarde van 2 frank. Te weinig om in leven te blijven en teveel om te sterven, vonden de socialisten.

vooruitzicht geld te kunnen slaan, besloten had de Houillekolen [steenkool] *door de stad aangekocht zelf te verkoopen in détail, iets wat de stedelijke overheid niet wilde. Aan de kolenkoopmans werden de kolen verkocht en aldus wierp de stad eene eerste winst uit de armenkas van 1400 franken. Er is meer: De kolenkoopmans werden opgelegd de kolen te verkoopen aan 2 franken de 51 kilos en wat gebeurde er? De kolen werden verkocht aan 2,10 fr. en in plaats dat de zakken 51 kilos wogen, trof men er aan van 43 kilos! Eerst en vooral de stadskas was beroofd van 1400 franken min winst en de arme lieden en de kleine burgers die zich een zak kolen konden aanschaffen, waren gefopt of bedrogen* èn *in prijs* èn *in gewicht. Vandaar dan ook het ontslag van 't Voedingscomiteit.*[13]

Nu is er een begin gemaakt om soep uit te deelen aan de behoeftige menschen en op het oogenblik dat we schrijven, zal misschien reeds een eerste soep uitgedeeld zijn. Zulks is een begin want er is voor den oogenblik materiaal te kort om soep te koken voor de 3500 ondersteunde huisgezinnen.

Hopen we dat zulks weldra op goeden voet ingericht weze en men niet voortgaat zoals men begonnen is, door 't vleesch te laten leveren door vleeschhouwers, maar dat men spoedig de noodzakelijkheid inziet van zelf beesten te koopen en te slachten.

Aan brood is er te Aalst nog altijd schaarschte. De stad koopt bloem en verkoopt ze aan bakkers en coöperatieven aan 50 franken de 100 kilos!....

WOENSDAG 16 DECEMBER 1914

Het Gerecht in werking

Op 27 September en den dag er op volgende, was Aalst ontruimd op bevel onzer stedelijke overheid, en onze heer Vrederechter[14] *met zijne twee plaatsvervangers waren insgelijks vertrokken. Zestien à zeventien dagen nadien was de bui over en het overgroot gedeelte onzer bevolking keerde naar hare haardstede terug, behalve de meest rijke*

13 Het comité wenste de kolen 20 centiem goedkoper te verkopen dan het stadsbestuur in het vooruitzicht stelde. Volgens de waarnemend burgemeester mochten de kolen niet met verlies worden verkocht en uitsluitend via een kolenboer. Het comité handelde in het belang van de bevolking en wenste een rechtstreekse particuliere verkoop. Het slaagde niet in zijn bedoeling en nam daarom ontslag. Begin januari 1915 werd een nieuw comité opgericht.

14 Onder voorbehoud. Adolf Calewaert ((Kortrijk 1849-Aalst 1925), vrederechter kanton Aalst van 1893 tot 1919. Hij was tevens voorzitter van de Burgerlijke Godshuizen (1901-1915) en lid van de kerkraad van Sint-Martinus vanaf 1890 en later voorzitter tot 1919. A. Calewaert huwde in 1879 met Leonie Van Wambeke (Aalst 1857-Aalst 1941), dochter van Victor Van Wambeke, burgemeester van Aalst (1872-1895).

lui, waaronder vrederechter en vervangers. Het gevolg hiervan was, dat al de zaken waarvoor één dezer drie mannen hunne tegenwoordigheid vereischt werd door de wet-zooals het uitspreken van vonnissen, kiezen van voogden voor weezen, enz.-niet konden plaats hebben. Eindelijk is onze heer vrederechter sinds enkele dagen gearriveerd en kan nu de regelmatige gang der zaken zijn verloop hebben.

Zoo hadden er reeds verleden week eens een reeks processen plaats, waaronder een paar voor laster en eerroof gepleegd tegenover den persoon van onzen partijsekretaris, gezel Nichels Alfred. Daar de processen des vrijdags opgeroepen worden en Nichels weerhouden was als getuige op te treden, door het feit dat hij als lid van het Provinciaal Voedingscomiteit te Gent op die zitting aanwezig was,[15] *had hij zich per brief doen verontschuldigen en er zelfs de vrijspraak in gevraagd voor zijne lasteraars, daar de feiten voorgevallen waren vóór den oorlog en er nu wel eene spons mag gevaagd worden over het gebeurde. De heer vrederechter heeft, niettegenstaande dit, toch gemeend te moeten veroordeelen, en een voorloper der christen democraten tot tien frank boet voorwaardelijk gestraft.*[16]

Maar een bewijs te meer dat er te Aalst veel krot moet zijn, vindt men hierin dat de getuigen, in deze zaak opgeroepen, heel verwonderd opkeken, wanneer zij meenden hunne vergoeding door de wet toegekend, hen niet kon worden betaald. Het is maar één frank per getuige en deze moeten zich tevreden stellen met het afteekenen van

15 Nichels was daar samen met Louis De Béthune (schepen), beiden als afgevaardigden van de stad Aalst (*De Werkman,* 1-11-1914).

16 De daensisten hadden bij de parlementsverkiezingen in mei gehoopt op een tweede zetel voor hun tweede kandidaat-opvolger Albert Van den Bruele, maar haalden deze niet door de schuld van Nichels, althans naar hun mening. De katholieke baron Louis de Béthune zou Nichels financieel hebben gesteund voor de verkiezingsstrijd. De vrouw van het daensistische kandidaat-raadslid Theodoor Blanckaert, zou het verhaal in haar buurt hebben verspreid. Blanckaert was arbeider en woonde in de volkse Osbroekwijk. Nichels stelde een openbaar debat voor, maar Van den Bruele weigerde. De zaak kwam in augustus voor op het vredegerecht in Aalst. Beklaagde werd vrijgesproken (*De Werkman,* 7-8-1914). Nichels was bereid het incident te sluiten, maar ging toch in beroep.
Boon legt andere nuances over deze feiten. L.P. BOON, *Pieter Daens*, pp. 640-641.
Albert Van den Bruele (Denderhoutem-1885-Terneuzen 1943), gehuwd met Anna Maria Daens, dochter van Pieter Daens. Als jong-daensist speelde hij een belangrijke rol tot voor de oorlog. Hij werd beschouwd als de opvolger van zijn schoonvader. Tegen de zin van Pieter Daens stapte Van den Bruele in 1917 over naar het activisme. Volgens Van Campenhout was het Hector Plancquaert die de tweede zetel miste. F. VAN CAMPENHOUT, *Lexicon,* p. 26-27. Ib., *Hector Plancquaert,* p. 42.
Louis de Béthune (Aalst 1872-Aalst 1939), advocaat, katholiek gemeenteraadslid (1908-1932), schepen (1926-1927), volksvertegenwoordiger (1912-1919; 1921-1932). Kwam na het overlijden van zijn vader Paul in 1901 in het bezit van het kasteel Overhamme dat hij in 1933 verkocht. Hij was lid van verschillende verenigingen van culturele en sociale aard. C. UYTTERSPROT, *Drie Aalsterse tijdschriften*, overdruk uit *Het Land van Aalst*, 1975, p. 71.

hun oproepingsbrief: het geld zouden ze later wel ontvangen, daar er nu geen was.
Dus steeds krot in Aalst.
Wij spraken hooger van de meest rijke menschen die in onze stad afwezig blijven en ons steeds met de zorg der ongelukkigen laten, terwijl zij rustig en op hun gemak elders in veiligheid vertoeven. En nochtans is de bedelarij nu minstens vertiendubbeld en de rijke menschen zijn weg!... Het is dus de klein burgerij, die meestal veel te kort heeft, die nu lastig wordt gevallen om een aalmoes. Het is dan ook maar billijk dat er eene taks is gestemd door den gemeenteraad (in den zin zooals de taksen in Gent) op de afwezige begoede lieden, opdat deze hun aandeel zouden dragen in het helpen voeden der arme werklooze menschen, want nu zijn er hooge taksen geheven op de voedingsmiddelen en de afwezige betalen daar natuurlijk niets in.
Ook zijn er taksen geheven op de paarden die in en uit de stad rijden, maar wanneer deze zullen betaald worden is nog niet gekend.
De beenhouwers waren ook door nieuwe lasten getroffen, maar deze hebben hunne tanden laten zien en het schijnt dat de HH. Burgemeester en de Bethune hen beloofd hebben die gestemde taksen op het slachten van vee in de eerstkomende gemeenteraadszitting te doen intrekken.[17]
De beenhouwers te Aalst zijn goed vereenigd, verstaan elkander wonderwel en mogelijk hebben de heeren die voor het oogenblik den blok voor 't gat moeten slijpen,[18] *wat vrees van die mannen met het oog op de politiek.*
Ware het zoo, dan zouden ze ten zeerste ongelijk hebben.

Geen politiek

In eene vorige briefwisseling hadden wij de vraag gesteld of de burgemeester en de heer baron de Bethune zinnens waren aan politiek te doen, daar zij aan de afgevaardigden van het beenhouwerssyndikaat

17 Er werd een nieuwe belasting op het slachten van dieren geheven. De opbrengst was bestemd om de armoede te verhelpen. De slagers beloofden soepvlees van goede kwaliteit te leveren voor de prijs van 1,30 frank per kilogram. In de raadszitting dd. 28-12-1914 aanvaardden de raadsleden het voorstel, de belasting verviel. *De Werkman,* 1-1-1915.

18 Uitdrukking die in ons taalgebruik is verdwenen. In Geraardsbergen wil het zeggen dat het geld op is (Med. A. Schrever). Deze uitdrukking is ook opgenomen in het *Woordenboek van het Asses,* Asse, p. 165. De auteur L. Pletinckx wees mij er op en heeft volgende verklaring: "daar is alleen het hoogstnodige". Volgens zijn zegslieden gaat het hier om het fameuze "moozegat" (gat in muur van washuizen waarlangs het vuil water kon weglopen) dat destijds met *nen blok* werd gedicht. Wie alleen maar *nen blok* had (een stuk hout) om dat gat te dichten had natuurlijk niets! Bij uitbreiding betekent de wending "blut zijn". De uitdrukking met "slijpen" heeft de auteur niet gehoord. "Slijpen" is in deze tekst dialectvorm van slepen.

beloofd hebben den gestemden taks op de geslachte beesten, aan den gemeenteraad voor te stellen, in te trekken.
In een persoonlijk gesprek met beide heeren hebben ze ons verklaard, dat zij geenszins er aan denken in deze droeve en moeilijke tijden aan politiek te doen. Maar als zij aan de beenhouwers beloofd hebben voor te stellen bedoelden taks in te trekken, zulks gebeurt omdat de beenhouwers aan zulke voordelige con-itiën het vleesch voor de soep der armen leveren. Dit als terechtwijzing.

Gebrek aan brood! Eten we rijst
Brood is het allernoodzakelijkste voedsel voor een werkersgezin, maar ongelukkiglijk is er nu veel gebrek aan. Rijst is een kloek voedsel, dat we ten volle aanraden te nuttigen. Het is heel waarschijnlijk dat er deze week portiën rijst aan de arme huisgezinnen zullen worden uitgedeeld, omdat er te kort is aan brood. Rijst is zeer voedzaam, voedzamer zelfs dan brood.

VRIJDAG 19 DECEMBER 1914
"Het Volk" Christen-Werkmansblad, en de toestand te Aalst
In zijn nummer van 12 en 13 dezer, bespreekt "Het Volk" den toestand van Aalst. Zulks wordt gedaan op een dompersmanier, 't is te zeggen, dat het den droevingen toestand waarin onze stad verkeert, slecht voorstelt. Het artikel brengt tevens lofbetuigingen uit aan voorgewende weldaden van burgers en geestelijke hoofden onzer stad, en daarenboven onze vakbonden beschuldigd en de christelijke bonden ophemelend.
Dit werkmansblad (!?) schrijft, dat de werklieden der [brei]nijverheid zooveel werk hebben als zij maar willen. Welnu, nog vele arbeidsters zijn zonder werk, terwijl andere onregelmatig werken en na enkele weken [onleesbaar] *dagen weer naar huis gezonden worden tot verdere verwittiging.*
"Het Volk" wil zijne lezers doen gelooven dat wij in Aalst een voorbeeldig bestuur hebben en dat hier, ofschoon er in Aalst zoals elders gebrek is aan voedingsmiddelen, toch het broodrantsoen niet is ingevoerd. Zonder twijfel verkeeren de lezers van het blad nu in de mening dat wij het in Aalst goed hebben en volstrekt geen gebrek aan brood hebben. Wellicht is zulks met berekening geschreven, om het katholieke bestuur in de wolken te verheffen en andere gemeentebesturen, zooals b.v., het anti-katholiek bestuur van Gent, en de socialisten, met onzen vriend Anseele als schepen, een duwken onder water te geven.
"Het Volk" wordt weinig of niet gelezen te Aalst, en de bevolking weet

dus niet wat dat blad schrijft. 't Is vooral voor Gent dat zulks moet dienen, om de menschen daar tegen Anseele en zijne medebestuurders op te hitsen. Dat de opstellers van "Het Volk" onze inwoners komen raadplegen en zij zullen beschaamd worden over een schrijven ... indien er nog wat eergevoel in hun korpus steekt!
Door iedereen is het te Aalst gekend, dat ons volk en niet minder de katholieke menschen hunnen toestand hier vervloeken en met begeerlijke oogen naar Gent staren, waar de toestand draaglijker is.
Immers:
In Aalst ontvangen de vereenigde werklieden van het stadswerkeloozen geen cent! Te Gent worden de vereenigde werklieden gesteund door het stadswerkeloozenfonds.
In Aalst moeten de arme vereenigingen nog honderd en duizend Frank te goed houden op het hulpfonds der stad. Te Gent ontvangen de vakbonden zelfs gelden als voorschot of leeningen, waardoor de onderstand aan de rechthebbenden leden der vakbond verzekerd wordt.
In Aalst zijn er vrouwen en moeders die sinds 7 à 8 weken geen soldatengeld ontvangen. Te Gent ontvangen de moeders en vrouwen regelmatig het soldatengeld. Nog nooit moest men er eene week wachten.
In Aalst is van bij het uitbreken van den oorlog, de steun van het Armbureel geschorst. Te Gent werkt het Armbureel krachtiger dan vroeger en het stadsbestuur heeft hare toelagen aan deze instelling vermeerderd ten einde meer steun aan de arme menschen te kunnen geven.
In Aalst bij de betaaldagen, staan de kleine bedienden zooals Politie Agenten, met bloote handen. Zij moeten wachten en hunne vrouwen weten niet van wat hout pijlen te maken. Te Gent gaat alles regelmatig.
In Aalst is de prijs der levensmiddelen duur: Men stroopt er het volk naar den wil van den verkooper.
Te Gent is door het stadsbestuur de verkoopprijs der bijzonderste levensmiddelen vastgesteld waardoor de uitbuiting van het volk onmogelijk gemaakt is.
In Aalst ontvangen de werklooze mensen een zeer kleinen onderstand welke nog steeds vermindert, zoo dat ons volk weldra op de straat of in huis van honger zal kreveeren. Te Gent wordt iedere behoeftige familie ondersteund.
In Aalst zijn de voornaamste stadsbestuurders gaan vliegen, de bevolking aan haar treurig lot overlatende. Te Gent zijn burgemeester en schepenen op hun post, zij werken voor de welvaart hunner stad, tot

het welzijn der bevolking.
Neen, in Aalst is het broodrantsoen niet ingevoerd zooals te Gent "Volk" maar ... men kan oordeelen.
De Samenwerkende Maatschappij "Hand aan Hand" heeft 500 leden, dus 500 familiën te voeden. Deze heeft van 10 November tot 12 December-of in 4 weken- slechts meel en bloem aan 50 franken de honderd kilos van de stad kunnen koopen (zonder de tusschenkomst der stad kan men in Aalst noch meel noch bloem bekomen) juist voldoende om 4715 brooden te bakken. Dit aantal verdeeld over 4 weken, maakt 1179 brooden per week van 1 ½ kgr, onder de 800 leden te verdeelen, wat 2209 grammen brood voor iedere familie daarstelt. Neemt nu gezin van b.v. 5 personen, dat maakt 442 grammen brood voor ieder persoon en PER WEEK. Te Gent geeft men broodrantsoen 250 grammen brood aan ieder persoon, of 1750 grammen per week, zijn 1308 gr. meer dan te Aalst.
Te Gent dus, waar het rantsoen ingevoerd is, heeft iedere inwoner 3 maal meer brood te eten dan te Aalst zonder rantsoenen, en de pennelikkers van het werkmansblad "Het Volk" staan vol bewondering voor ons Aalstersch Bestuur en een stamp van den ezel aan het stadsbestuur van Gent. Ons volk dat nu zulke bittere armoede lijdt, zal de schrijvers van "Het Volk" naar behooren schatten. Immers, in deze droeve tijden gevoelt het arbeidende volk, ja de gansche bevolking, beter dan ooit wie voor hare belangen en welzijn zorgt. Socialisten aan een openbaar bestuur was den ondergang der samenleving!... Anseele en Cie zouden de armoede, het gebrek van ons werkzaam volk doen toenemen en in den afgrond storten. Dat was het afschuwelijk visioen welke de burgersbladen met behulp van het werkmansblad "Het Volk" bestendig voor de oogen deden dansen van de onbewuste menschen.
Dat schrikbeeld verdwijnt door de feiten, want daar waar de vrienden van "Het Volk" den baas spelen, moeten de armen intusschen het ergste lijden. Maar daar waar de socialisten wat in de pap te brokkelen hebben, wordt het onmogelijke gedaan om den nood tegen te gaan of op zijn minimum te brengen. Tot schande der opstellers van "Het Volk" en consoorten wordt het werk van de socialisten en haar ideaal gewroeken. De feiten doen het lichtgeloovig volk door hun onverstand op een bittere en betreurenswaardige wijze boeten. Dat deze harde les het dienstig weze!
Het venijn steekt in den staart van het artikel van "Het Volk". Het blad schrijft: "de Socialistische Vakbonden van Aalst, hebben bij het begin eene enkele maal 1 fr. onderstand gegeven aan hunne leden. De

christene vakbonden hebben hunne kas geledigd. Deze bewering is valsch en met opzet gelogen! Onze vakbonden hebben reeds 4 maal onderstand aan de leden gegeven, niet 1 frank maar in 't begin 6 tot 9 maal meer!

Zeker spijt het ons niet meer geldmiddelen te hebben. Het ware anders en beter geweest, hadden wij te Aalst een bestuur met mannen zooals Gent die heeft. Anseele vooral is van bij het begin van den oorlog rusteloos geweest! Hij heeft voor geld gezorgd waar de dompersbonden de vrucht van plukten evenals de onze, om niet te zeggen meer dan de onze. Het was Anseele ook die steeds andere middels uitdacht, om het volk van volledige armoede te redden.

Opstellers van "Het Volk", wat zoudt gij zeggen moest Anseele[19] *te Gent als schepen van finantiën gezegd hebben: "ik heb geen geld voor de werklooze leden der vakbonden."*

Voor wat het geld aangaat dat de vereenigingen van Aalst nog van het stedelijke werkloozenfonds te ontvangen hebben daar moeten zij achter wachten even als zuster Anna tot wanneer het komt.[20] *Hewel, zeg eens "Volk" wat zoudt gij zooal op den rug van Anseele uitgebracht hebben als zulks eveneens het geval te Gent ware geweest!*

Nu, voor wat aangaat "Volksken" als zouden de christene vakbonden van Aalst hunne kas geledigd hebben, waardoor ge wilt doen verstaan dat de leden dan ook veel onderstand in oorlogstijd ontvingen, zulks is onwaar! Twee bestuursleden van de christene bonden zegden mij dat hunne vereenigingen slechts tweemaal onderstand hebben verleend, (dus tweemaal minder dan onze vereenigingen) zoo komt de drekpot op de hoofden te recht van de opstellers van "Het Volk".

19 Eduard Anseele (Gent 1856-Gent 1938) boegbeeld en de onbetwistbare leider voor de Vlaamse socialisten. In 1876 richtte hij samen met Edmond Van Beveren de *Vlaamsche Socialistische Arbeiderspartij* op. Van 1894 tot 1900 was hij volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Luik en van 1900 tot 1936 voor het arrondissement Gent-Eeklo. In 1895 werd gemeenteraadslid hij in Gent en later in 1909 schepen van Financiën en Havenbeleid.
Tijdens de Grote Oorlog bleef hij schepen en kreeg hij van de Duitse bezetter de post van *president van België* aangeboden, hetgeen hij weigerde. Na de Wapenstilstand was hij kortstondig waarnemend burgemeester. In 1919 maakte hij deel uit van de coalitieregering en was enkele jaren minister van Openbare Werken tot 1921. Van 1925 tot 1927 was hij minister van Spoorwegen, Post, Telegraaf en Telefoon. In 1930 werd hij minister van staat.

20 Dit gezegde is uit het Frans vrij vertaald: *Anne, ma sœur Anne ne vois-tu rien venir?* en komt uit het sprookje Barbe Bleue (Blauwbaard) van Charles Perrault. Anne was de zuster van de echtgenote van Blauwbaard. Toen Blauwbaard zijn echtgenote wilde onthoofden wegens ontrouw, klom Anne naar de toren van het slot om te kijken of haar broers niet opdaagden om de onthoofding te vermijden. De echtgenote van Blauwbaard riep meermaals naar Anne of ze haar broers niet zag. Net als Blauwbaard op het punt staat haar met zijn zwaard te doden wordt zij gered door haar broers, die op hun beurt Blauwbaard doden. (Met dank aan F. Verhoosele voor de tip).

Dat zal volstaan om 't valsche schrijven van "Het Volk" eens te meer in het ware daglicht te stellen.

H.F.

WOENSDAG 23 DECEMBER 1914

Te Aalst - Wordt die kerel gek?

Het is bijna 5 maanden dat de oorlog duurt en de armoede die geleden wordt is verschrikkelijk. Hoevele menschenlevens zijn er dezen wreeden Europeeschen oorlog reeds gevallen en hoevelen zullen het nog met den dood bekoopen, alvorens er een einde aan dezen krijg zal worden gesteld! En toch - is het mogelijk ! - verstout de heer pastoor Arendts[21] *te Meire van uit de kuip der waarheid te verkondigen, dat deze straf Gods nog niet groot genoeg is! Hebt ge goed gelezen, vriend lezer! Deze oorlog met al zijne rampen en wee, is een straffe Gods en daarbij zij is nog niet groot genoeg! En dit geestelijk heerschap voelt geene schaamte zulke preek te houden voor tal van moeders, wier zonen reeds zijn gesneuveld, wier mannen zich nog op het slagveld bevinden, hun leven veil hebben voor dit vaderland, waar diezelfde onderpastoor een lui en lekker leven te slijten heeft. Hij schaamt zich niet dergelijke beestigheden uit te kramen voor tal van vrouwen die nu reeds weduwen zijn, met de kleintjes, hunne weeskinderen! De straf is nog niet groot genoeg!*

En enkele weken geleden is er een huisvader in diezelfde gemeente door wachten neergeschoten, omdat hij met den nacht zich wat brandhout wilde aanschaffen om toch wat verwarming voor 't gezin te hebben. Een onderzoek bewees ten volle dat er in het gezin overgroote armoede heerschte, want er was niet de minste brandstof in huis en 't kapitaal van 't gezin was 55 centiemen! De heer onderpastoor kan heel gemakkelijk voort gaan beestigheden te vertellen, voor hem is in alle geval die straffe Gods niet. Hij ontloopt die straffe, want als de Duitschers in de gemeente Meire aankwamen, was hij zoodanig overtuigd dat de Duitschers gezonden waren door God zelf, eerst en vooral om de geestelijken te straffen, want spoedig had hij het geestelijk kleed met burgerskleederen verwisseld en zocht hij niet een onderkomen in de kerk, maar in een burgershuis. Neen, neen, heer onderpastoor, ge bewijst uwen God een zeer slechten dienst, door hem aan uwe parochianen voor te stellen als een wreedaardig en boosaardig mensch.

21 Henri Arents (Aalst 1874-Kerksken 1940), zoon van kleermaker Joannes Arents en Adelaïda Van Cauter was onderpastoor in Mere van 1910 tot 1923.

Het spreekt van zelf dat die preek de bevolking van Meire niet is medegevallen, en 't was dan heel wel verdiend, wanneer de onderpastoor die beestige woorden uitte, de aanwezigen om zoo te zeggen in "bloc" hun protest lieten hooren. Eene toekomende maal, zeggen ze, verlaten ze als protest de kerk.[22]

In de gaz te Aalst

Waar ze gedurende den oorlog reeds bergen goud hebben gewonnen, zijn ze nu zoo menschlievend hunne cokes, die vroeger 1,05 fr., dan 1,15 fr., dan 1,35 fr. kostte, nu tot 1,70 fr. den hectoliter te verhoogen. Wat men toch al durft!

VRIJDAG 25 DECEMBER 1914

Ons Hospitaal

Ons stedelijk ziekenhuis, vóór den oorlog zoo rein, zoo net, zoo praktisch ingericht, is helaas nu in een deerniswekkende toestand gebracht. Het heeft zoo schrikkelijk geleden door het bombardement! Wij hebben het deze week een bezoek gebracht, men heeft ons in de ruime, groote ziekenzalen gebracht en het is waarlijk jammer, dat zulke puike en nuttige inrichtingen zoo door dien wreeden oorlog moeten verwoest worden. Veel herstel is er noodig om het bruikbaar te maken: de daken en de gewelven hebben verschrikkelijk geleden.

En wie er het slechts aan toe is, dat zijn de zieke menschen die er niet kunnen in opgenomen worden, eerst en vooral door de beschadiging der ziekenzalen en tweedens door dat er machienkolen mankeeren voor de verwarming van de zalen zelf.

Wij menen onze gemeentevaders te mogen op het hart drukken, dat het zeer noodig is spoedig tot 't herstellen der ziekenzalen te besluiten, is het niet geheel en al, dan toch gedeeltelijk, op geene zieken te moeten weigeren, nu de zieken het meer nodig hebben in 't hospitaal opgenomen te worden. Tevens is het meer dan de plicht voor de machinekolen te zorgen, ten einde de te gebruiken zalen de noodige verwarming te geven. Wij meenen dat verder aandringen overbodig zal zijn, omdat eenieder met ons zal inzien dat er hier een allernoodzakkelijst (sic) werk is te verrichten.

* * *

22 In bepaalde kringen was het een algemene tendens de oorlog als een straf van god te aanzien. Zelfs in het neutrale Nederland deelden zowel de rooms-katholieken als de protestanten deze visie. In de krant *Vooruit* werden meerdere bijdragen aan dit thema gewijd.

Meer onderstand, a.u.b.

Reeds tweemaal is eene delegatie onzer vakbonden bij den heer burgemeester-bij gebrek aan een stedelijk voedingscomiteit-weest aandringen op meer onderstand voor de arme behoeftigen onzer stad, en telkenmale is die afvaardiging heel beleefd ontvangen. Op den te geringen onderstand is de eerste maal gewezen en men beloofde verbetering.

De tweede maal hadden we te reklameeren op het brood, dat van 1 ½ kilo op 1 kilo was verminderd, zonder daarom het getal der broodkaarten te vermeerderen, het geen gelijk stond met ½ vermindering.

Hierom is ons beloofd, rijst uit te deelen, zonder daarom een of meerdere broodkaarten te moeten afstaan. Verders is er beloofd regelmatig soep uit te deelen, alsook wekelijks eenmaal gezouten schelvisch of haring. Ook te zorgen dat wekelijks de aardappelen zullen gedeeld worden, iets wat vroeger maar meestal om de veertien dagen gebeurde.

Indien men nu maar het getal broodkaarten wilde vermeerderen, in evenredigheid van het afgenomen (sic) gewicht, 't is te zeggen, met één derde, en zorgen dat dien onderstand wekelijks weze in plaats van om de veertien dagen, dan zou het arme volk, reeds min of meer voldoening hebben.

Ook vernemen we, dat er melk gaat uitgedeeld worden aan huisgezinnen die kinderen hebben, min dan twee jaar oud. Eene goede maatregel dus.

A.N.

Herstelling

In ons blad van den 19 dezer staat er op de 1ste bladzijde, 3e kol., in mijn artikel:

> In Aalst zijn er vrouwen en moeders die sinds 7 à 8 weken geen soldatengeld ontvingen.

Dat moet zijn:

> In AALST zijn er vrouwen en moeders die reeds 7 à 8 weken ACHTERSTALLIG soldatengeld moeten ontvangen.

Vrijdag, na het verzenden van mijn artikel, heeft men aan de vrouwen en moeders twee weken soldatengeld betaald. 't Ware wenschelijk dat men iedere week betaalde en telkens een week afkortte van de nog achterstallige weken. De moeders en vrouwen der soldaten hebben dat zeer noodig!

H.F.

MAANDAG 28 DECEMBER 1914

Telefoondraden afgesneden

Een paar dagen geleden, ter wijk Moorsel, op de spoorweglijn Aalst-Antwerpen, stelde men vast, dat des nachts koperen telefoondraden afgesneden waren op eene lengte van verscheidene kilometers. Dadelijk waren Duitsche officieren ter plaats geroepen, processen-verbaal waren reeds opgesteld en de boete vastgesteld, toen de burgerlijke Belgische overheid te weet kwam wie de plichtigen waren. Het zijn twee knapen van pas 13 en 14 jaar oud; zij hebben bekentenissen afgelegd en er bij gevoegd, dat zij de koperen draden aan verhelers verkocht hadden om met het geld sigaretten te rooken. De twee jongens zijn in het stedelijk gevang opgesloten. Den verhelers staat eene groote straf te wachten.[23]

Te Aalst - Het socialisme gewroken!

In een artikel, met bovenstaande titel, in het blad van 16 December, schrijft onze vriend Hardyns het volgende:

> "Ware de gentsche werkersbevolking gevlucht, als waanzinnig weggeloopen, gelijk het is in andere steden gebeurd is, (wij onderlijnen), gelijk vele burgers het hier ook deden, Gent ware herschapen in eene woestijn."

Eenieder weet dat de gentsche bevolking van Aalst [24] *ook op de vlucht is gegaan, maar we menen het toch als geen verwijt te mogen aanzien, wanneer we onze haardstede moesten verlaten, gedwongen door de omstandigheden.En om zulks te rechtvaardigen is het noodig onzen vriend Ferdinand te herinneren dat er te Aalst vreeselijke dingen zijn gebeurd.*

Ziehier:

Zaterdag 26 September, gevecht en bombardement langs den kant van Schaarbeek, Kerrebroeck en ook hetgeen in de Binnenstraat gebeurde. 's Anderdaags bombardement van de gansche stad, van in den vroegen morgen tot in den avond, terwijl vele burgers gedood, en huizen in brand gestoken werden. De dag daarna, opnieuw bombardement, en bevel van wege de stedelijke overheid de stad te verlaten, gezien het groot gevaar en de andere voorvallen.

Had Gent dit ook moeten beleven, hetzelfde als te Aalst hadde er gebeurd.

A.N.

23 Een minder gedetailleerde versie verscheen in *De Volksstem* dd. 23-12-1914.
24 De Aalsterse vluchtelingen te Gent.

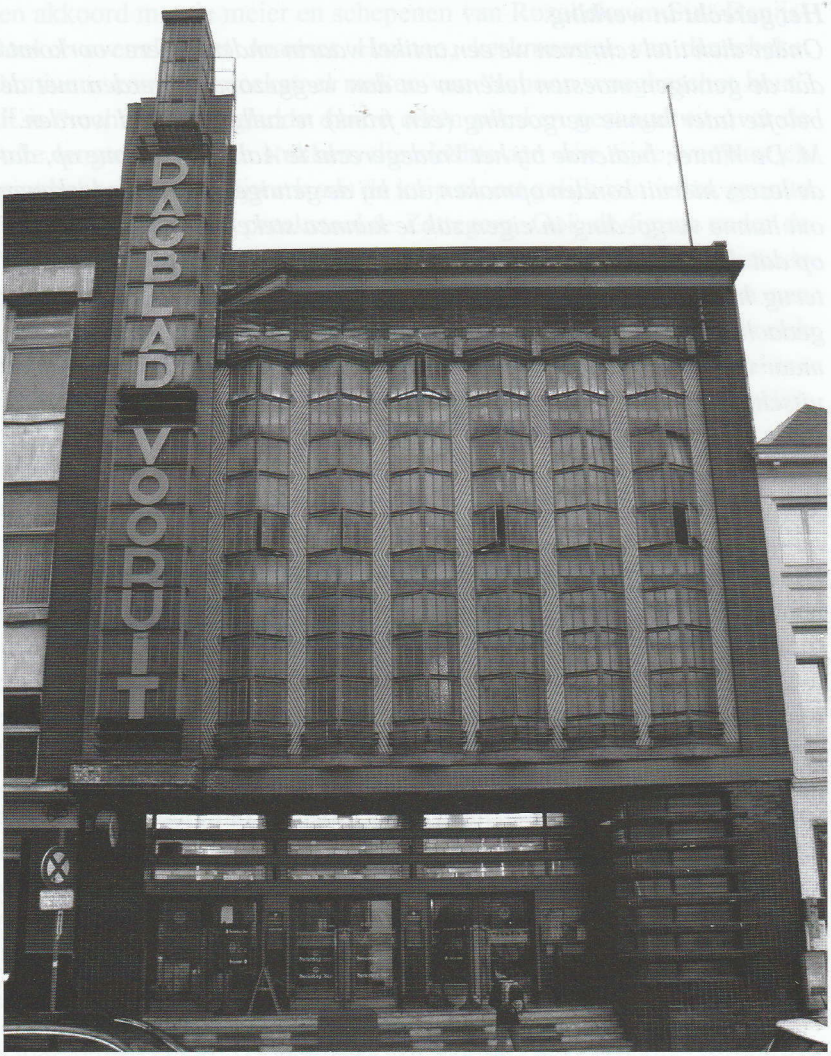

Het art-decogebouw van dagblad *Vooruit* aan de Sint-Pietersnieuwstraat te Gent van architect Fernand Brunfaut, gebouwd in 1930 en verlaten in 1983. Een prestigieuze realisatie van Edward Anseele, uiting van het triomfantelijke zelfbewustzijn van de socialisten tijdens het interbellum. (foto D. Van de Perre)

Het gerecht in werking

Onder dien titel schreven we een artikel waarin onder andere voorkomt: dat de getuigen moesten tekenen en dan weggezonden werden met de belofte later hunne vergoeding (één frank) te zullen betaald worden.[25] *M. De Winter, bediende bij het Vredegerecht te Aalst, merkte me op, dat de lezers hieruit konden opmaken dat hij de getuigen had doen teekenen om hunne vergoeding in eigen zak te kunnen steken, en hij wees er mij op dat de getuigen niet hadden moeten teekenen en hun oproepingsbrief terug hadden ontvangen. Het spreekt van zelf dat we niet het minste gedacht hadden dien heer van onrechtvaardigheid te beschuldigen, maar wanneer we zulks aanhaalden, was het enkel en alleen om te doen uitschijnen dat er te Aalst overal krot is.*

A.N.

3. Epiloog

De verslaggevers Alfred Nichels, Henri Flips en eventuele onbekenden hebben in hun verslagen alle mogelijke aspecten van de dagelijkse leven tijdens de eerste oorlogsmaanden gerapporteerd. De verslagen zijn een uitzonderlijke secundaire bron omdat deze als enige over Aalst en de regio kort na de voorvallen het relaas brachten. Het stopzetten van de plaatselijke kranten *De Volksstem* en *Denderbode* laat een tijdelijk hiaat na in de plaatselijke berichtgeving. Deze bijdrage biedt een aanvullende kijk op de eerste oorlogsmaanden van het jaar 1914 in Aalst. De 'grote' geschiedenis is reeds geschreven. Spectaculaire nieuwigheden zijn er niet, doch sommige details die in andere werken niet zijn opgenomen, blijven een bijkomende aanvulling.[26]

Marc Uyttersprot
Krokusstraat 1
9308 Hofstade

25 Zie *Vooruit* dd. 16-12-1914.

26 Met dank aan de medebestuursleden Michel Igual (Stadsarchief) en Dirk Van de Perre voor de geleverde illustraties en het verstrekken van bijkomende informatie en aan Jeroen Meert (Stadsarchief) voor het kritisch nalezen van de tekst van de vier delen.

TEKENING PHILIPS DE DEYN VAN ABDIJBELUIK NINOVE (1650) TERUG VAN WEGGEWEEST

Dirk VAN DE PERRE

Een bizarre geschiedenis

Een geaquarelleerde pentekening op perkament van het Ninoofse abdijbeluik van 1650 door de bekende kartograaf Philips De Deyn is voor het eerst expliciet gesignaleerd in 1960 door de Ninoofse historicus Hendrik Vangassen in zijn *Geschiedenis van Ninove*.[1] Vangassen wijdde er drie pagina's aan: twee pagina's met zwartwit foto's, en één pagina met een nagetekend schema van de zone van het neerhof met de legende. Die tekening is door Vangassen mogelijk reeds eerder gemaakt in 1939 als illustratie bij deken Jos Walters' boek *De pachthoeven van de abdij te Ninove*.[2] Walters kende dus het De Deynplan en verwijst er in zijn werk tweemaal impliciet naar als naar 'een plan dat, ten jare 1650 werd opgemaakt en tot nog toe is bewaard gebleven'.[3] En aangezien Walters' werk in feite gebaseerd is op een oudere tekst van Ernest Soens uit 1910 is het bijna zeker dat ook Soens het plan De Deyn gekend heeft.[4] Als bewaarplaats voor het De Deynplan geeft Vangassen aan: dekenij.[5]

In 1980 verwijst Elisabeth Dhanens in haar werk over de Ninoofse abdijkerk eveneens naar de tekening. Ze publiceert dezelfde detailfoto als die van Vangassen en ze geeft de afmetingen van het plan (68 x 51 cm) en de bewaarplaats (kerkarchief dekenij Ninove).[6] Het feit dat ze de afmetingen van het plan kent, wijst erop dat ze het plan effectief in handen heeft gehad. Aangezien haar werk veel voorbereiding vergde en het werk in 1976 zo goed als voltooid was, kan de confrontatie met het

1 H. VANGASSEN, Geschiedenis van Ninove, II, Ninove, 1960, p., afbeelding 18 illustratie tussen de pagina's 376-377.
2 J. WALTERS en J. PEERSMAN, *De pachthoven van de abdij te Ninove*, Ninove, 1995, p. 81 publiceert dezelfde tekening, die eerder in het boek van Walters uit 1939 verscheen. Jaak Peersman vermoedt dat Vangassen ook toen al de auteur van de tekening was.
3 Ibidem, p. 33 en 81. Walters vermeldt niet waar het plan bewaard wordt of wie het getekend heeft.
4 Ibidem, p. 11.
5 VANGASSEN, *Geschiedenis van Ninove*, p. 632.
6 E. DHANENS, *De Onze-Lieve-Vrouwkerk te Ninove*, Gent, 1980, p. 4 en afb. 8.

dekenaal archief nog een stuk vóór 1976 hebben plaats gevonden.

Toen Jozef Van der Speeten en Rozemie Steyaert in 1985 een inventaris opmaakten van het dekenaal archief, troffen zij de kaart niet in de dekenij aan. Diplomatisch formuleren zij: "We laten tot slot nog opmerken dat het 'Figuratief plan van de abdij van Ninove, gezien vanuit het Noorden, door Philips De Dyn, 1650', tekening en akwarel op perkament, geciteerd door E. Dhanens e.a., zich thans tijdelijk in depot bevindt bij dr. F. Van der Hulst, voorzitter van de Kerkfabriek".[7] In de voorbereiding van de grote abdijtentoonstelling van de Werkgroep Abdij in 1985 nam ik contact op met de toenmalige voorzitter van de kerkfabriek ten einde het plan te kunnen exposeren. Het plan hing mooi ingelijst in zijn kabinet van zijn dokterspraktijk aan de Graanmarkt. Het plan werd geëxposeerd[8] en na de tentoonstelling kon ik de voorzitter gemakkelijk overtuigen om het plan opnieuw in het archief van de dekenij te integreren en het niet meer aan het daglicht bloot te stellen. Ten dien einde bracht ik het ingelijste plan eind oktober 1985 naar de dekenij, gewikkeld in een zwart papier, zodat het zonlicht het werk niet meer kon aantasten. Het werk werd toen achter een kast in de voorste kamer op de eerste verdieping gezet. De toenmalige deken Van Raemdonck werd opgevolgd door deken Becaus. Onder diens bestuur moet in 1995 een fotograaf ten behoeve van de heruitgave door Jaak Peersman van het werk van Walters over de pachthoven het plan gefotografeerd hebben, want in dat boek zijn twee kleurenfoto's opgenomen met details uit de kaart.[9] Met het aantreden van de huidige deken Michel Bekaert (eind 2006) was rijksarchivaris Herman Van Isterdael zo ongerust over de vraag of het plan nog in de dekenij aanwezig was, dat we samen contact opnamen met de nieuwe deken om te verifiëren of het plan zich nog in de dekenij bevond. En inderdaad, het was nog in dezelfde kamer aanwezig.

Toen Geert Van Bockstaele en zijn broers Julien en Marc in 2013 de nieuwe inventaris opstelden van het dekenaal archief van Ninove, wees ik hen op het bestaan van het plan en vroeg dit zeker op te nemen in de inventaris.[10] Maar tot mijn verbazing was het plan niet opgenomen om de eenvoudige reden dat zij het niet gevonden hadden. De

7 J. VAN DER SPEETEN en R. STEYAERT, *Inventaris van het archief van de dekenij Ninove*, in: *Het Land van Aalst*, 37, 1985, p. 186.

8 *De premonstratenzerabdij van Ninove (1137-1796). Catalogus van de tentoonstelling over Kerk en Patroonheiligen*, Ninove 5-27 oktober 1985, p. 53 staat een beschrijving van het plan (nr. 19a).

9 WALTERS en PEERSMAN, *De pachthoven*, p. 29 en 30.

10 Geert, Julien en Marc VAN BOCKSTAELE, *Inventaris van de kerkarchieven van Ninove*, II, Zottegem, 2013. Wel is een andere kaart van De Deyn vermeld met goederen van de abdij te Aaigem.

tentoonstelling op Open Monumentendag van 14 september 2014 met stukken uit het kerkarchief, die ik samen met Julien Van Bockstaele kon samenstellen, bracht me opnieuw naar de kamer op de eerste verdieping van de dekenij, waar mijn oog direct op het zwarte papier viel. De lijst met het plan stond met opengescheurd papier verloren tussen allerlei rommel. Het plan werd het pronkstuk op die kleine tentoonstelling. Na de tentoonstelling is het perkament na meer dan 30 jaar uit de lijst gehaald en is het met instemming van de kerkfabriek naar het Rijksarchief te Gent overgebracht, waar het in de beste klimatologische omstandigheden kan bewaard worden.[11]

Belang van inventarisatie, deskundige bewaring en goed beheer

Het mag een wonder heten dat dit voor de Ninoofse abdijgeschiedenis uitzonderlijk waardevol document niet verdwenen is. Dat is het goede nieuws. Het minder goede nieuws is dat door de inkadering en de langdurige blootstelling aan daglicht de kleuren op het plan erg verbleekt zijn. Daardoor zijn de teksten die links en rechts onderaan aanwezig zijn, haast onleesbaar geworden. De vergelijking met de zwartwit foto's van Vangassen toont duidelijk het verval aan. Omdat er geen inventaris was en door het gebrek aan communicatie wist gedurende vele jaren niemand van de bevoegde personen iets van het bestaan van het plan af. Met een goede inventaris en een duidelijk plaats van bewaring kan bij een wissel van pastoor of voorzitter van de kerkfabriek de opvolger onmiddellijk kennis nemen van de inhoud en de bewaarplaats van het archief.

Rond 1980 is trouwens een ander plan uit 1650, eveneens van de abdijsite, uit het dekenaal archief verdwenen.[12] Dit blijkt aan een privé-persoon te zijn meegegeven. Gelukkig kon in 1985 wijlen Jozef Moeremans de Werkgroep Abdij een goede zwartwit foto van het verdwenen plan bezorgen, zodat de informatie die op het plan aanwezig is, niet verloren is gegaan.[13] Nog een ander voorbeeld. Twee registers met de beraadslagingen van de kerkfabriek, het oudste van de periode 1811-

11 De kaart is thans raadpleegbaar in het Rijksarchief Gent, Sint-Cornelius en Sint-Cyprianusabdij Ninove, nr. 125bis. Het nummer 125 is een kaart van Ninove en omstreken horend bij het kaartboek (nr. 124) van Philips De Deyn. Naar ons oordeel hoort die kaart inhoudelijk daar niet thuis.

12 Gesignaleerd door VAN DER SPEETEN en STEYAERT, *Inventaris*, p. 186.

13 De foto is gepubliceerd in *De premonstratenzerabdij van Ninove*, p. 62 en besproken p. 52-53. De foto is eveneens recent afgedrukt in D. VAN DE PERRE, *Het bewogen abbatiaat van de Ninoofse abt Petrus Aloysius (1579-1587)*, in: *Het Land van Aalst*, 65, 2013, p. 247.

1875, het andere van 1939-1980, waren in 2013 bij het opmaken van de nieuwe inventaris niet meer aanwezig.[14] Het eerste register wordt nog vermeld in het werk van Elisabeth Dhanens (1980) en in de inventaris van 1985 en is in 1989 ook geraadpleegd door Georges Vande Winkel.[15] Dit betekent dat iemand deze registers vrij recent gebruikt heeft en niet teruggebracht of dat het register op een verkeerde plaats is geborgen. Vandaar het belang van een goed beheer van het parochiearchief dat moet afgesloten zijn, zodat niet gelijk wie zonder controle er toegang toe heeft. Parochies die archieven ter plaatse bewaren dragen hierbij een grote verantwoordelijkheid. Ons bestuurslid Geert Van Bockstaele, die in opdracht van het bisdom Gent parochiearchieven inventariseert en ze zo nodig naar het Rijksarchief overbrengt, verricht hier een werk van onschatbare waarde.

Het abdijbeluik in 1650 volgens het plan De Deyn

De Deyn maakte twee stadsplannen van Ninove en één plan expliciet van het abdijbeluik. Op het stadsplan van 1644-45 is het volledige abdijbeluik afgebeeld, maar hier als onderdeel van een veel groter plan.[16] Tussen het abdijbeluik op de kaart van 1644 en het plan van de abdijsite van 1650 is weinig verschil. De eerste kaart is naar het noorden georiënteerd, de tweede naar het zuiden. Dat maakt een visuele vergelijking moeilijk. Het grootste verschil zit hem in de afbeelding van de abdijkerk. In 1644 is een voltooide kerk met toren getekend. In 1650 laat De Deyn een funderingsplan zien, dat quasi identiek is met het grondplan op het plan *Situs fundamentalis* van 1648.[17]

We beschikken nog over een ander plan uit 1650, ook exclusief met de abdijsite, het al eerder vermelde verloren plan, ondertekend door Charles Boel.[18] Tussen het De Deyn- en Boelplan zijn heel veel overeenkomsten, maar ook verschillen vast te stellen. Bij De Deyn

14 VAN BOCKSTAELE, *Inventaris*, p. 32, nrs. 6 en 8.
15 DHANENS, *De Onze-Lieve-Vrouwkerk*, p. 5 (Délibérations); VAN DER SPEETEN en STEYAERT, *Inventaris*, p. 188 (nr. 22 A); G. VANDE WINKEL, *De bouw van de kerktoren te Ninove (1819-184') en de bijdrage van architect Louis Roelandt*, in: *De Abdij van Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus. 700 jaar premonstratenzerleven te Ninove. Catalogus*, Ninove, 1989, p. 117, noten 22, 45, 47 en 51.
16 Het origineel bevindt zich in Rijksarchief Gent, Abdij Ninove, nr. 125. Foto's in *De premonstratenzerabdij van Ninove*, p. 52 (nr. 17) en WALTERS en PEERSMAN, *De pachthoven*, p. 28.
17 Origineel in Rijksarchief Gent, Abdij Ninove, nr. 222. Over dit plan, zie D. VAN DE PERRE, *De bouw van de huidige kerk, 1623-1723. Van gotiek tot barok, een moeizame evolutie*, in: *De premonstratenzerabdij van Ninove*, p. 24-30 en IDEM, *De relatie tussen parochie en abdij te Ninove, inzonderheid in de periode 1585-1638*, in: *Het Land van Aalst*, 37, 1985, p. 154-167.
18 Zie noot 12.

zijn de gebouwen uitvoeriger en grootser. In het verlengde van de noordvleugel van het kloosterpand tekent hij een L-vormige vleugel die er bij Boel niet is.

Zoals uit het plan van 1644 blijkt, tekende De Deyn niet alleen het heden, maar ook de geplande toekomst, iets wat eveneens op het Sanderusplan (1644) van de abdij het geval is.[19] Tekeningen van toen zijn geen foto's van een momentopname, maar dienden decennia mee te gaan als betrouwbare afbeelding. Vandaar dat verwachte toekomstige ontwikkelingen vaak mee worden uitgebeeld en dus eigenlijk geantidateerd worden. Het De Deynplan van 1650 is vermoedelijk een mengeling van waarneming ter plaatse en projectie van de toekomst. Voor dit laatste kon De Deyn over het ontwerpplan *Situs Fundamentalis* (1648) beschikken.

Het De Deyn- en het Boelplan hebben een eensluidende plattegrond. De grenzen, poorten, wegen, scheidingsmuren waterlopen en grachten zijn op beide plannen gelijklopend. Het Boelplan, waarop de teksten nog goed te lezen zijn, is ondertekend op 10 mei door de stadsgriffier Charles Boel. De burgemeester en de schepenen verklaren dat het plan opgesteld is volgens de werkelijke *ghelegentheyt vande voorn. abdije ende nederhoff, het welcke binnen zine mueren niet en is besloten, nemaer inckelijck ghesepareert van het platte landt met een simpel haeghe streckende van aende eerste poorte tot aen de windtmuelen* (= huidige Weggevoerdenstraat van Abdijpoort tot hoek Albertlaan). Blijkbaar was voor de stad een haag als afsluiting te weinig. Het beluik was immers een juridisch uitzonderingsgebied (een vrijheid) binnen de stad en misdadigers konden zich gemakkelijk schuil houden op het abdijterritorium.

Dank zij de uitstekende fotografie van Jacques De Kegel, die bereid was zijn foto's voor dit artikel ter beschikking te stellen, heb ik alle teksten op het De Deynplan van 1650 kunnen ontcijferen, iets waarin zelfs Vangassen blijkbaar niet geslaagd is, daar hij slechts een gedeelte van de legende weergeeft. Op het plan zijn drie teksten van belang. Bovenaan rechts staat: *gheexhibeert binnen Nienove ter enqueste vanden XIe aug. 1650 (getekend) Jehan de Geusere.* De Geusere was advocaat-fiscaal bij de Raad van Vlaanderen.[20] Onderaan rechts staat een schaalstok getekend met getallen van 5, 10... tot 30 en daaronder: *Dese deelinghe haudt inne 30 Roeden, is omme dese proportie te meten.* Daaronder volgt de tekst: *Ick onderschreven hebbe gemeten ende dese*

19 Zie hiertoe VAN DE PERRE, *De relatie*, p. 154-167.
20 Me meegedeeld door dr. Herman Van Isterdael, waarvoor dank.

Het De Deynplan van het Ninoofse abdijbeluik uit 1650; het plan is naar het zuiden georiënteerd. Tot 2014 was dit aanwezig in de dekenij te Ninove, thans bewaard in Rijksarchief Gent. (foto Jacques De Kegel)

Op het Van Deventerplan is het abdijbeluik in noordelijke richting kleiner dan op het De Deynplan. De fundamenten van de noordelijke muur, die getekend is op het Van Deventerplan, zijn op het De Deynplan van 1650 aangeduid met de letter C

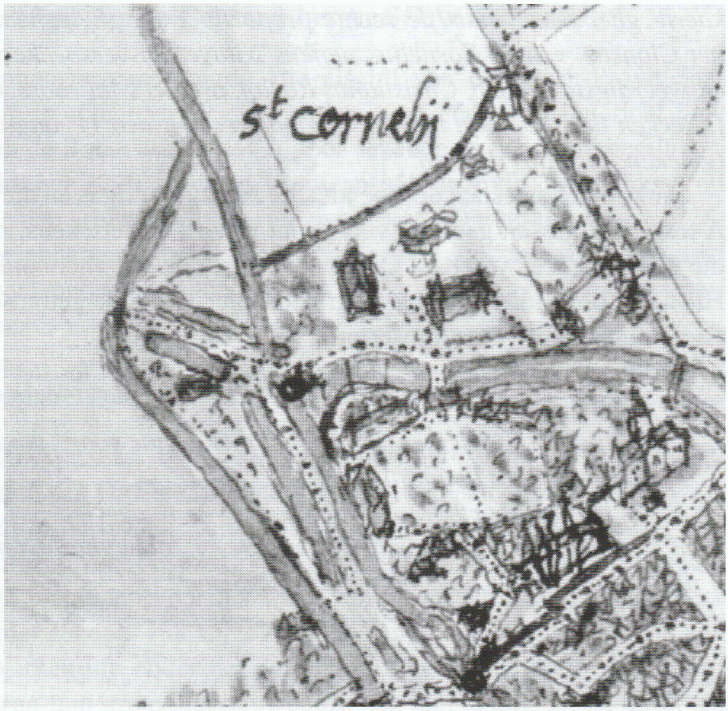

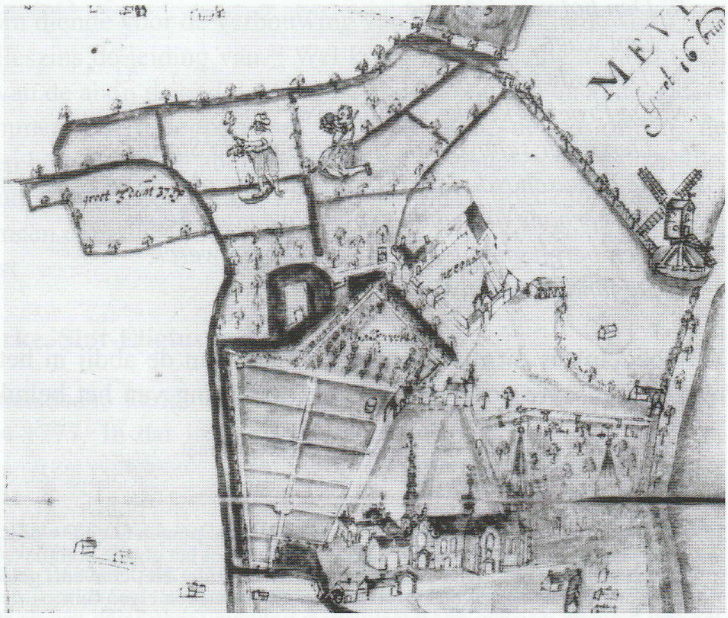

Boven: Het abdijbeluik op het Van Deventerplan van circa 1565
(© Koninklijke Bibliotheek Brussel)
Onder: Het abdijbeluik op het De Deynplan van 1644
(RAG, Abdij Ninove, nr. 125 ;© Rijksarchief)

kaerte ghemaeckt naar de rechte proportie ende gheleghenheyt van het Clooster van S. Cornelius neffens Ninive ten versoecke van mijn eerweerdigste heere h. Christianus Roelof, prelaet vant voors. Clooster. In tecken der waerheyt heb ick dit onderteckent den 11e augusti 1650. (getekend) Philips de Dijn.

Links onderaan staat de legende, die zeer uitvoerig is en die gaat van A tot S. Vangassen geeft de verklaring van elf lettertekens, maar niet die van B tot E en van P tot Q. Was die tekst ook voor hem onleesbaar? Hij heeft bovendien de originele tekst niet letterlijk getranscribeerd. Hier volgt de volledige transcriptie:

A. De eerste poorte ende gemeynen inganck vant Clooster[21]
B. Den meulen[22]
C. De aude fundamenten van het beluijck vande voors. Abdije
D. Het neder-hof in questien
E. De binnen-poorte[23]
F Den nieuwen muer gemaeckt in jaere .... tot het besluyten van de Religieusen ofte Convent, hooghe 11 voeten[24]
G. D'Abdije[25]
H. Het Convent
I. Den hof vant Convent
K. Den hof van d'Abdije
L. Den waeter-meulen
M. De stade van Ninove
N. De Prochie-kercke van Ninove
O. Den muer scheydende d'Abdije vande Stadt
P. De beke scheydende d'Abdije van het plat landt
Q. De herbane loopende van Ninove naer Aelst
R. Den bergh ghenaemdt het groot bollewerck[26]
S. De fundamenten van de nieuwe kerck

Vermoedelijk is dit plan gemaakt op last van de abdij in het conflict met de stad over de grenzen en de ommuring van het beluik, vooral

21 De Klooster- of Veldpoort in de Weggevoerdenstraat.
22 De windmolen
23 Ook de proostpoort genaamd.
24 Het jaartal is open gelaten.
25 Met *Abdije* wordt het abtskwartier bedoeld. In de punten O en P wordt het woord abdij meer algemeen gebruikt, als aanduiding voor het gehele complex. De abt had in het klooster een eigen compartiment en een tuin. Het convent, geleid door de prior, had eveneens eigen afgescheiden ruimtes en een eigen tuin.
26 Het bolwerk was een onderdeel van de militaire verdediging van de stad. Op de Boelkaart is de loop van de stadswal die van de Proostpoort door de tuin van het convent achter de parochiekerk naar de huidige Weggevoerdenstaart liep, nog getekend.

in de zone van het neerhof. Het Boelplan kan in hetzelfde conflict gefigureerd hebben, maar dan als het plan van de tegenpartij. De buitengrenzen zijn op het De Deynplan zeer duidelijk gemarkeerd door hoofdletters: de zuidelijke grens van de watermolen tot de parochiekerk (met zesmaal O), de noordelijke grens van de windmolen naar de Beverbeek (met zesmaal C) en de westelijke grens met de Beverbeek vanaf de noordelijke grens C tot aan de watermolen (met driemaal P). Op te merkelijk valt dat het meest noordelijke deel van het beluik, aangeduid als *winnende land van 'tneerhof* en *meersch vroeger vijver* (plus minus de zone tussen de huidige Albertlaan en de Lange Muren) wel getekend is, maar niet binnen de beletterde begrenzing valt. Het Boelplan geeft die zone niet weer. Op het De Deynplan van 1644 komt de met de letter C aangeduide grens niet voor en lopen de gronden van het neerhof zonder onderbreking door tot aan de huidige Lange Muren. Was het beluik in de strikt juridische zin (de vrijheid) kleiner dan op de kaart van 1644? Een vergelijking met het Van Deventerplan (1565) leert dat het beluik toen inderdaad kleiner was en zich uitstrekte tot aan de grens aangeduid met de letter C.[27] Bij Van Deventer is duidelijk een muur getekend als noordelijke afsluiting. Het beluik moet dus na de heropbouw van de abdij einde 16de en begin 17de eeuw verruimd zijn, maar in het noorden niet meer door een muur zijn afgesloten. Wel waren de fundamenten van de vroegere muur in 1650 nog aanwezig, zoals blijkt uit de lijn aangeduid met de letter C op het plan De Deyn. De huidige muur aan de Lange Muren is pas in 1752 gebouwd?[28]

Dit De Deynplan geeft ons tevens een duidelijk inzicht in de drie samenstellende delen van het abdijbeluik: de abdij of het gedeelte van de abt, het convent of het gedeelte van de religieuzen en het gedeelte waar de leken aanwezig waren met het neerhof, de water- en windmolen en het gastenkwartier.

27 Voor het Van Deventerplan, zie G. VANDE WINKEL (red.) *Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen*, in: *Het Land van Aalst*, 60, 2008, p. 267-286.
28 WALTERS en PEERSMAN, *De pachthoven*, p. 57.

Besluit

Gelukkig is het De Deynplan van het abdijbeluik, dat gedurende twee eeuwen (of langer,) in de dekenij is bewaard geworden, zij het niet altijd in goede omstandigheden, niet verloren en is het thans veilig in het Rijksarchief. Het plan zelf is een van de pareltjes die Philips De Deyn ons heeft nagelaten. Het laat ons een volledig beeld van het abdijbeluik zien, dat wel met enige zin voor nuancering, - wat is de weergave van de bestaande toestand en wat de weergave van de geplande toekomst? - moet geïnterpreteerd worden.

Dirk Van de Perre
Hoogstraat 23
9401 Pollare

DE 'VILLARETKAART' 1745-1748
Naamgeving - bewaarde versies en consulteerbaarheid - Villaret vs. Ferraris

Georges VANDE WINKEL

Opgedragen aan Carl Vandenghoer
(Montenaken 1959-2015)*

In een vorig artikel schetsten wij reeds de moeizame weg die de zogenaamde Villaretkaart moest afleggen op weg naar een correcte inschatting van haar waarde.[1] Wij schetsten hoe de kaart met de regelmaat van een klok in de literatuur wordt vermeld, maar toch 'een lamp onder de korenmaat' blijft. In een tweede luik belichtten wij het totstandkomen van deze eerste topografische kaart van (een groot gedeelte van) de Zuidelijke Nederlanden, in 1745-1748 gekarteerd door Franse ingenieurs-geografen met de hulp van Cassini de Thury. Wij willen nu enkele aspecten te berde brengen die toen niet aan bod kwamen. Allereerst de naam van de kaart. In Frankrijk staat zij bekend als de 'Villaretkaart', maar is dat ook een correcte naam? Vervolgens gaan wij in op de verschillende versies die van deze kaart worden bewaard en - vooral - waar al dit unieke cartografische materiaal nu en in de nabije toekomst kan geraadpleegd worden. Tenslotte confronteren wij Villaret met Ferraris: onderlinge afhankelijkheid (voorloper vs. epigoon of twee autonome bronnen?) en daarmee samenhangend het belang van de Villaretkaart. Afsluitend illustreren wij een en ander met een casestudie waarbij wij de gegevens van de Villaretkaart confronteren met die van de Ferrariskaart (Weense en Brusselse versies).

* Carl Vandenghoer, historicus en 'herontdekker' van de Villaretkaart, overleed plotseling op 25 december 2015. Over zijn rol en betekenis in het bekendmaken en propageren van deze kaart leze men in *Het Land van Aalst*, 67, 2015, (4), p. 309-310.

1 VANDE WINKEL Georges, *De 'Villaretkaart' : een kaart van de Oostenrijkse Nederlanden door Franse ingenieurs-geografen 1745-1748*, - *Het Land van Aalst*, 67, 2015, (4), p. 309-322.

Villaretkaart?

Gaan wij eerst en vooral even in op de naam 'Villaretkaart'. Geen enkele kaart (minuut, netkaart of reductie) is gesigneerd. In Vincennes-Saint-Mandé heeft het IGN (voluit: *Institut national de l'information géographique et forestière)* het steevast over de Villaretkaart, zich baserend op de versozijde van de bij hen bewaarde netkaarten en bijhorende reducties. Op deze versozijde worden de kaarten toegeschreven aan Villaret.

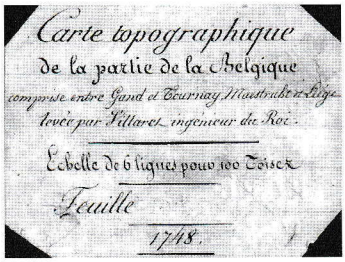

Een vignet op de rug van de netkaarten schrijft deze toe aan 'Villaret ingénieur du Roi' (Vincennes, IGN)

Ook een vignet op de rug van de minuten en bijhorende reducties van de eveneens in Vincennes gehuisveste SHD (*Service historique de la Défense,* voorheen SHAT of *Service historique de l'armée de terre*), maar die kaarten worden toegeschreven aan 'Cassini'.[2] Met Villaret bedoelt men op het IGN Jean Villaret (16.10.1703-05.08.1784), als *ingénieur géographe* actief sinds 1733 en vanaf 1772 *chef des ingénieurs géographes*. Van zijn hand zijn meerdere kaarten bewaard in de *Bibliothèque nationale de France*, vooral van het zuidoosten van Frankrijk (Franse Alpen, Dauphiné, Rhônevallei, regio Nice), maar ook een kaart van het bisdom Cambrai.[3] Geen enkel eigentijds document vermeldt Villaret als 'maker' van de naar hem vernoemde kaart. Pas in 1862 vernoemt Augoyat hem als *ingénieur géographe*, maar hij doet dit zonder enige bronvermelding en pas op de tweede plaats ná Masse. In haar doctoraat kan Claire Isabeau zich niet eenduidig uitspreken over de rol van Villaret. Kan men in die omstandigheden spreken over de Villaretkaart?

2 (LEMOINE-)ISABEAU Claire, *Genèse et étapes du levé topographique des Pays-Bas méridionaux et de la Principauté de Liège aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Bruxelles, Université Libre de Bruxelles (thèse de doctorat Faculté de Philosophie et Lettres), 1983, p. 166.

3 Biografische en andere gegevens uit de catalogus van de *Bibliothèque nationale de France* in Parijs.

Heel correct zou het zijn de kaart te omschrijven als 'kaart van de Zuidelijke Nederlanden, opgemeten door Franse *ingénieurs géographes* 1745-1748 met de medewerking van Cassini voor de triangulatie'. Dit kan eventueel nog voor de titel van een tijdschriftartikel, maar als dagelijkse roepnaam ligt het niet zo vlot in de mond. Als alternatief werd al Regemortekaart gesuggereerd omdat een zekere Mr. de Regemorte algemeen projectleider en coördinator was van gans deze cartografische onderneming.[4] Dat is correct en in 1775 looft Cassini de Thury hem uitvoerig voor zijn bijdrage aan het totstandkomen van de kaart.[5] Maar onder 'Mr. de Regemorte' kan in de gegeven omstandigheden alleen Noël de Regemorte worden verstaan. Deze is in de periode 1744-1755 gevolmachtigde op het *Bureau des Fortifications* in Parijs. Voor zover bekend is hij nooit in de Zuidelijke Nederlanden geweest. Hij mag in geen geval verward worden met zijn broer Antoine (1703-1745), *ingénieur géographe* en wél actief in onze gewesten. Antoine de Regemorte wordt trouwens gewond voor de muren van Doornik en overlijdt aan de opgelopen verwondingen.[6] Vraag is of men een kaart kan noemen naar een persoon die wel een belangrijke rol speelde als supervisor en coördinator bij het verwerken van de verzamelde gegevens, maar niet de initiatiefnemer was en al evenmin enige rol speelde in het veldwerk. Wellicht is het verstandiger in deze fase van het onderzoek de naam 'Villaretkaart' minstens als werktitel, als roepnaam te behouden. Even ter vergelijking: iedereen kent de Peutingerkaart, maar niemand denkt daarbij dat zij gemaakt is door de Duitse humanist en antiquair Konrad Peutinger (1465-1547). Iedereen weet dat het-los van de naam-gaat over (de kopie van) een laat-antieke Romeinse reiskaart. Daarom ook en tot nader order: Villaretkaart.

Wat zijn de resultaten van al deze cartografische activiteiten? Of tenminste, wat is ervan bewaard gebleven? Eerst en vooral zijn er de minuten, op één uitzondering na bewaard in de *Service historique de*

4 VANDENGHOER Carl, *De kaart van de Franse ingenieurs-geografen 1745-1748 (ook Villaretkaart genoemd), voorloper van de Kabinetskaart van Ferraris*, - *Heemkunde Limburg*, 2015, nr. 3, p. 2-12. Dit artikel werd onder dezelfde titel en in een licht gewijzigde versie ook opgenomen in *Bladwijzer : wegwijs met Heemkunde Vlaanderen*, 2015, nr. 15, p. 21-30.

5 CASSINI DE THURY César-François, *Relation d'un voyage en Allemagne, qui comprend les opérations relatives à la figure de la terre & à la géographie particulière du Palatinat, du Duché de Wurtemberg, du Cercle de Souabe, de la Bavière & de l'Autriche; fait par ordre du Roi. Suivie de la Description des conquêtes de Louis XV, depuis 1745 jusqu'en 1748*, Paris, Imprimerie Royale, 1775, p. 126..

6 BLANCHARD Anne, *Dictionnaire des ingénieurs militaires : 1691-1791*, (*Collection du centre d'histoire militaire et d'études de défense nationale*, 14), Montpellier, Université Paul Valéry, 1981, p. 631-632.

la Défense in Vincennes. Onder de nummers 4/6/B/36-42 bewaart men er 19 van de 20 bewaarde minuten op schaal 1 : 14400. Voor het Land van Aalst is bijna het hele grondgebied bewaard gebleven. Dertien minuutkaarten omspannen de hele regio tussen Leie, Schelde, Rupel, Zenne en de steenweg Ath-Doornik. Enkel de rechteroever van de Dender tussen Ninove en Ath blijft een witte vlek, ten oosten begrensd door de weg van Asse naar Edingen. Oriëntatie en formaat van de minuten zijn heel uiteenlopend. Zo meet de minuut van de regio Herzele-Ninove 90 op 105 cm terwijl die van Gent-Zottegem-Oudenaarde 250 x 150 cm groot is. Van deze minuten op grote schaal zijn twee reducties gemaakt, een op 1 : 28800 en een tweede op 1 : 86400. Deze reducties vertonen de vermelde lacune op de rechteroever van de Dender niet.[7] Van deze drie reeksen zijn momenteel geen scans beschikbaar en gezien de zeer uiteenlopende formaten ziet er niet naar uit dat de SHD op korte termijn tot digitalisering zal overgaan. Wel circuleren her en der wat uit de losse hand genomen foto's. Deze zijn wel geschikt om de nieuwsgierigheid te prikkelen, maar niet direct van aard om wetenschappelijk onderzoek op te verrichten. Een werkbezoek lijkt hier aangewezen.

Een tweede reeks kaarten betreft dan de netkaarten, bewaard op het eveneens in Vincennes gevestigde IGN. Ook hier meerdere reeksen. Allereerst de netkaarten op schaal 1 : 14400, ongetwijfeld de meest interessante én de meest toegankelijke. Het gaat hier om een tachtigtal kaarten, formaat 68 x 95 cm, alle correct georiënteerd. Het gekarteerde gebied wordt in het noorden begrensd door de Leie, Schelde, Rupel, Dijle en Demer, de zuidelijke grens volgt grosso modo de lijn van Aken over Luik, Gembloux, Bergen, Doornik. Er zijn wel enige lacunes en gebieden die nauwelijks of toch minder nauwkeurig zijn 'ingevuld'. Zo een lacune zien wij o.a. tussen de Dender en de weg Asse-Edingen, de regio die ook al op de minuutkaarten ontbrak. Van deze netkaarten op schaal 1 : 14400 bestaan drie reducties en wel op schalen 1 : 28800, 1 : 57600 en 1 : 86400.[8]

Het IGN heeft al deze kaarten ingescand, maar stelt ze niet online beschikbaar. Her en der zijn deze scans wel al ter beschikking. Het

7 Een volledige inventaris en schematische overzichten van de bewaarde minuten vindt men bij LEMOINE-ISABEAU Claire, *Les militaires et la cartographie des Pays-Bas méridionaux et de la Principauté de Liège à la fin du XVIIe et au XVIIIe siècle*, (*Travaux Centre d'histoire militaire*, 19), Bruxelles, Musée royal de l'Armée et d'histoire militaire. Centre d'histoire militaire, 1984, p. 148-156 en 158-159.

8 Een volledige inventaris en schematische overzichten van de bewaarde netkaarten vindt men bij LEMOINE-ISABEAU, *Les militaires et la cartographie*, p. 156-157 en 160-161; bijkomende gegevens in HUGUENIN Marcel, *La carte des Pays-Bas autrichiens (1741-1748)*, - *Bulletin d'information de l'Association des ingénieurs géographes*, 1966, (35 - juli), p. 34-43; 1966, (36 - november), p. 59-74.

Agentschap Onroerend Erfgoed kocht een scan van de netkaarten aan voor wat betreft Vlaanderen en zal deze-na het georefereren-op zijn geoportaal ter beschikking stellen (https://geo.onroerenderfgoed.be/). Het Belgische Nationaal Geografisch Instituut (NGI) overweegt naar verluidt eenzelfde opzet voor alle bewaarde kaarten binnen het Cartesiusproject (https://www.cartesius.be/). Op halflange termijn komt de hele Villaretkaart dus ter beschikking van de onderzoeker. Op de website van 'Het Land van Aalst' (http://www.hetlandvanaalst.be/lop.html) vindt u een *tableau d'assemblage* van de Villaretkaart. Hier kan u vrij gedetailleerd het gekarteerde gebied overzien en het nummer opzoeken van het kaartblad dat u interesseert, dit laatste voor eventuele bestelling bij het IGN of aanvragen elders.

Villaretkaart en Ferrariskaart. Voorloper versus epigoon of dubbele emanatie van de 18de-eeuwse karteringsdrang

Rest nog de vraag naar de relatie tussen de Villaret- en de Ferrariskaart en daarmee samenhangend naar de waarde van de Villaretkaart. Ferraris had ongetwijfeld weet van het topografisch werk van de Franse *ingénieurs géographes* zowat een kwarteeuw voor hij de opdracht krijgt de Oostenrijkse Nederlanden te karteren. De kaarten zelf vallen onder de militaire geheimhouding, maar het ontstaan en bestaan ervan worden al in 1763 beschreven door de militair en cartograaf Dupain de Montesson.[9] Meer zelfs, Ferraris probeert er zijn voordeel mee te doen. Via Karel van Lorreinen, toen gouverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden, laat hij aan het Franse Hof vragen de kaarten en plannen te mogen kopiëren die de Fransen tijdens de laatste twee oorlogen hebben opgemeten. Dit zou zijn werk heel wat bespoedigen omdat men de triangulatie zou kunnen overnemen en onmiddellijk overgaan tot het invullen van de details via een nieuwe terreinopname.[10] Ferraris krijgt uiteindelijk een tiental kaarten in handen van een gebied dat overeenstemt met het in 1745-1748 gekarteerde gebied. Het gaat hier ongetwijfeld om kopieën van de op 1 : 86400 gereduceerde netkaarten. Veel minder dan Ferraris had gehoopt en verwacht.

Afgezien van de triangulatie is Ferraris dan ook aangewezen op eigen veldwerk zodat zijn kaart een heel andere kaart wordt dan de Villaretkaart. Deze laatste heeft een schaal van *6 lignes : 100 toises* of

9 DUPAIN DE MONTESSON Louis Charles, *L'Art de lever les plans de tout ce qui a rapport à la guerre, & à l'architecture civile & champêtre*, Paris, 1763 en 1775^2.

10 ARNOULD Maurice-Aurélien, *L'originalité du travail cartographique de Ferraris dans les Pays-Bas autrichiens*, - [LIBER], *Liber memorialis Emile Cornez*, (*Anciens pays et assemblées d'Etats*, 56), Heule, UGA, 1972, p. 213-214.

1 : 14400. Ferraris zal voor de Kabinetskaart een iets grotere schaal van 1 : 11520 hanteren (*1 pouce de France* : *160 toises*). Markant detail: de Villaretkaart krijgt o.a. een reductie op 1 : 86400 (*1 ligne* : *100 toises*), dezelfde schaal als de Cassinikaart van Frankrijk én als de schaal van de *Carte marchande*, de commerciële editie van de Ferrariskaart. Ook het formaat van de kaartbladen is totaal anders: 68 op 95 cm bij Villaret, 90 x 141 bij Ferraris. Dit resulteert in een gekarteerd oppervlakte van 9,79 op 13,68 km bij Villaret, terwijl dit bij Ferraris - ondanks de grotere schaal - oploopt tot 10,36 op 16,24 km. Uiteraard geeft dit ook een gans andere indeling van de kaartbladen. Nemen wij bv. het kaartblad Aalst. Op de Villaretkaart staat de stad Aalst centraal in het rechter kaartgedeelte en gaat het gekarteerde gebied vanuit Oordegem-Smetlede in het noordwesten over (in wijzerzin) Herdersem en Denderleeuw naar Borsbeke-Ressegem. Bij Ferraris staat Aalst centraal in het linker kaartgedeelte en krijgen wij als kaartbeeld: Lede, Buggenhout, Asse, Haaltert. Deze korte wat technische uitweiding om aan te geven dat wij hier duidelijk met twee verschillende kaarten te maken hebben.

Deze verschillen zullen zich uiteraard ook in de veldopnames en de weergave daarvan manifesteren. Beide kaarten hebben eenzelfde oorsprong: de Franse wetenschappelijke flair die volgens Soetkin Vervust de 'Habsburgse' cartografie van Ferraris inspireert[11], maar inhoudelijk is er geen vader-zoonrelatie. Ferraris heeft zich laten inspireren door de nieuwe cartografie waarvan de Villaretkaart een emanatie was, maar heeft zijn 'voorganger' zeker niet gekopieerd. Villaret en Ferraris zijn twee cartografische doorsnedes van onze gewesten, met een interval van een kwarteeuw, tussen 1745 en 1770. Normaliter zou dit weinig betekenen, maar in de stormachtige ontwikkeling die de 18de eeuw kenmerkt, betekent dit heel veel. Waar Villaret in het uiterste westen van Denderwindeke nog de 'justice' aangeeft, zullen wij hier bij Ferraris vruchteloos naar zoeken. Ter hoogte van Pollaredorp kleurt Villaret langs de Dender nog de oude burchtmotte in: Riderberghe (weliswaar met de vermelding 'ch[ate]au ruiné'). Bij Ferraris geen spoor meer hiervan. Wie Ferraris naast Villaret legt ziet als het ware het ancien régime wegkwijnen. Maar er is meer. De beginnende industrialisatie en de toenemende handelsactiviteiten vereisen de aanleg van steenwegen die het oude stratenpatroon doorbreken. De landbouw heeft nood aan nieuwe ontginningen. De bevolkingstoename in de steden vult

11 VERVUST Soetkin, *Habsburgse kaarten met Franse wetenschappelijke flair : de circulatie van karteerprincipes in de achttiende eeuw geïllustreerd aan de hand van de Ferrariskaarten*, - *Caert-Thresoor: tijdschrift voor de geschiedenis van de kartografie*, 34, 2015, (2), p. 88-97.

de open ruimtes binnen de vaak nog middeleeuwse omwalling op, stadspoorten en –wallen worden gesloopt. Abdijen worden omgebouwd tot echte residenties met soms bijna vorstelijke allures. Middeleeuwse burchten en 17de-eeuwse landhuizen moeten de plaats ruimen voor buitenverblijven met Franse of Engelse tuinen. Stads- en parochiekerken worden verbouwd of vervangen door een grotere nieuwbouw om het groeiend aantal parochianen te kunnen opvangen. En zo kan men nog even doorgaan. Al deze veranderingen ziet men bij een vergelijking van Villaret en Ferraris. In de bijlage geven wij een uitgewerkt voorbeeld van het veranderende landschap tussen Villaret (1745) en Ferraris (1770).

De eerste kaart is dus niet zo maar een *alter ego* van Ferraris. Het is een bijkomende bron van grote waarde. Wij hopen met dit artikel ertoe bij te dragen dat deze rijke bron niet andermaal in de vergetelheid raakt. Hopelijk gaan historici, archeologen, heemkundigen, toponymisten, ... in de toekomst Villaret én Ferraris als evenwaardige en complementaire bronnen erkennen. De Villaretkaart verdient het.

Georges Vande Winkel
Heirebaan 107
B-9400 Ninove-Denderwindeke

Bijlage 1: Het Kasteel van Leeuwergem op de Villaretkaart en de Ferrariskaart(en)

Op de Villaretkaart (1745-1748) zien wij het tweede kasteel (1625-1761). Het grondplan komt overeen met de tekening van Sanderus uit 1644 en met een overzichtskaart van landmeter Gerard De Deken in een landboek uit 1761. Verdere gegevens en afbeeldingen in: DE TEMMERMAN Ignace en DE WOLF Koenraad, *Het kasteel van Leeuwergem: in de voetsporen van Lodewijk XV en madame de Pompadour, (Kleine cultuurgidsen),* Gent, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 2000, p. 16-18. In wezen herkennen wij nog de middeleeuwse motteburcht met 17de-eeuwse uitbreiding en het neerhof. De kasteeltuinen blijven vrij beperkt in oppervlakte. De kasteelsite van Leeuwergem ligt op de scheiding van twee kaartbladen. Het mooie aaneensluiten van beide kaarten is opmerkelijk.

Een gans ander beeld op de Ferrariskaarten (hiernaast). Het gehele complex is sterk uitgebreid, het classicistische kasteel kijkt uit op een uitgestrekte Franse tuin. De aanleg van deze tuin verandert het landschap grondig. Tussen de Weense Ferrariskaart (boven) en de Brusselse versie (onder) zijn een aantal detailverschillen te zien, maar een opmerkelijk voordeel van de Weense kaart is dat aanduidingen als p[rairie], t[erre] en v[erger] de lectuur van de uiteenlopende vegetatie sterk verduidelijken.

KYKBOSCH

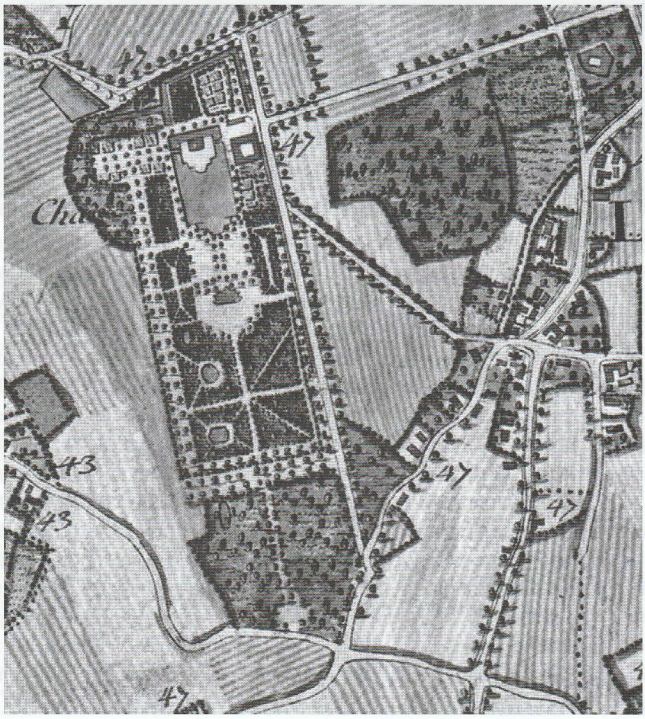

Bijlage 2: Ninove en Herlinkhove op de Villaretkaart (1745-1748)

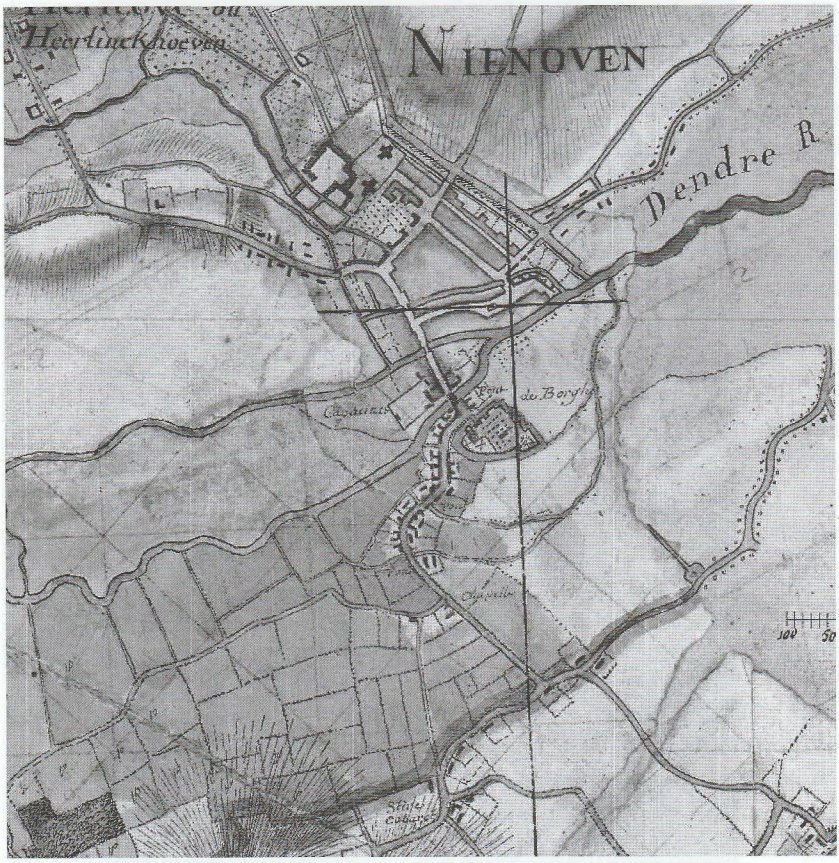

© Vincennes, IGN

Midden onder op dit kaartuittreksel steekt men ter hoogte van herberg/afspanning De Stier ('Stire Cabaret') de Brabants-Vlaamse grens over. Even meer naar het westen ziet men hoe deze grens zelfs tot op het perceelsniveau wordt weergegeven, een detail dat nota bene bij Ferraris niet voorkomt. In de Dendervallei geven de letters 'p' op bepaalde percelen aan dat het hier om weiden gaat ('p[rairie]'). Op de Weense Ferrariskaart is de vegetatie op een gelijkaardige manier aangegeven. Op de hoek van de Brusselstraat en de voetweg naar Pollare staat de kapel ('Chapelle') ingetekend die daar een vijftigtal jaar geleden nog stond. Drie bruggen ('pont') overwelven evenveel Denderarmen. Voor de laatste brug, de Begijnenbrug ligt 'de Borght' met een opmerkelijk plan dat uitnodigt voor verdere studie. Over de brug links het klooster van de Grauwzusters ('Capucines') en rechts het hospitaal. Op de huidige Graanmarkt de hal. Langs het noordoosten sluit een aarden stadswal de stad nog af ter hoogte van de huidige Dreef- en Weggevoerdenstraat. De weergave van de abdijsite en vooral het niet aansluiten van abdijgebouwen en -kerk - iets wat onmogelijk is - herinneren ons eraan dat de Villaretkaart zoals elke historische bron met de nodige kritische zin moet gelezen worden. Wellicht kan een onderzoek van de bewaarde minuutkaart hier verhelderend werken.

SIGNALEMENT

Freddy DE CHOU - Christ VAN CAUWENBERGE, *De penningkohieren anno 1571 als genealogische en toponymische bron. De belastingplichtigen in en rond Geraardsbergen tijdens het schrikbewind van Alva (Van Cauwenberge-reeks 2)*, Geraardsbergen, (Gerardimontium), 2015, 512 p.

Tijdens het jaarlijks Geschiedkundig Treffen van Gerardimontium, de Geraardsbergse vereniging voor lokale geschiedenis, op 15 november 2015 werd deze grondige ontleding van de penningkohieren uit 1571 van de stad Geraardsbergen en van de Geraardsbergse deelgemeenten (Goeferdinge, Grimminge, Idegem, Moerbeke, Nederboelare, Nieuwenhove, Onkerzele, Ophasselt, Overboelare, Schendelbeke, Smeerebbe, Viane, Vloerzegem, Waarbeke, Zandbergen en Zarlardinge) voorgesteld.

De penningkohieren (belastingkohieren) zijn een creatie geweest bij de directe en 'moderne' belastinghervorming van Fernando Alvarez de Toldeo, hertog van Alva, de landvoogd van koning Filips II, in de Nederlanden. Om tot een regelmatige en eerlijke financiering in het land te komen, liet hij vanaf 1569/1571 en 1572 een eenmalige 100ste penning (1%) op roerend en onroerend goed, een blijvende 20ste penning (5%) op de verkoopwaarde van onroerend goed en een 10de penning (10%) op de verkoopwaarde van roerend goed heffen.

Voor de Geraardsbergse deelgemeenten zijn de bewaarde kohieren van de 20ste penning uit 1571 (Stadsarchief, Gent) en van de 100ste penning voor de stad Geraardsbergen (Rijksarchief, Brussel) uit 1571 nu ontsloten.

De auteurs hebben in hun monnikenwerk liefst 2.567 belastingplichtigen (pachters en/of eigenaars) over 1.334 pagina's bestudeerd. Alle gegevens zijn per lokaliteit in de volgende rubrieken ondergebracht:

1. Administratieve en sociaal-economische gegevens.
2. Alfabetisch lijst van de belastingplichtigen.
3. Lijst van de belastingplichtigen met hun onroerend goed.
4. Plaatsnamen.

De uitgave wordt afgesloten met een bronnenvermelding, een plaatsnamenregister en een persoonsnamenregister.

Het belang van de voorliggende studie is voor het historisch onderzoek in de regio Geraardsbergen, die hier grotendeels de dorpen van de

baronie van Boelare omvat, meervoudig. Demografische aspecten zijn na te sporen in de bevolkingsaantallen en in de spreiding van de bewoning. Onderzoeksresultaten rond sociale geschiedenis geven de auteurs aan in de bezitsverhouding te Geraardsbergen in vergelijking met andere Oost-Vlaamse regio's. Economische geschiedenis is af te lezen uit de gegevens over de primaire sector van grondgebruik, bedrijfsklassen, bedrijfsoppervlakte, bedrijfsstructuren, over de secundaire sector van nijverheden en tenslotte over de tertiaire handelssector.

Niet in het minst ontsluiten de auteurs uit de kohieren ook met hun beredeneerde registers honderden plaatsnamen, familienamen en voornamen. Ze leveren aldus een onmisbaar repertorium voor genealogen en voor de toponymische studie van de streek.

De uitgave is kleurrijk geïllustreerd met prenten van elke dorpskom, details uit de Horenbaultkaart van het Land van Aalst (1596), met de reproductie van een schilderij van Joos de Momper (ca. 1590) (o.m. detail van het centrum van Geraardsbergen) en met afbeeldingen van de bezitters van de dorpsheerlijkheden en met kaartenmateriaal.

Voor het historisch onderzoek in het Geraardsbergse gebied is deze publicatie een onmisbaar naslagwerk geworden om kennis te nemen van de diversiteit van de belangrijke historische bronnen, die de penningkohieren zijn.

Marcel Cock

GESCHIEDKUNDIGE
VERENIGING
HET LAND VAN AALST

De vereniging is lid van het 'Oost-Vlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis'.

Voor de aankoop en de kostprijs van losse nummers, oude jaargangen, kaarten en andere publicaties van de vereniging, zie onze website http://www.hetlandvanaalst.be of neem contact op met Marc Uyttersprot: uyttersprot.marc@telenet.be

Alle betalingen dienen vooraf te gebeuren op onze rekening BE33 3930 3032 7646 van Het Land van Aalst, Asserendries 118, 9300 Aalst.

De Riemaecker
PRINTING

offsetdruk prepress ontwerp gelegenheidsdrukwerk afwerking digitale druk

Nukerkeplein 9 I 9681 Nukerke I T 055 21 14 04 I info@deriemaecker.be I www.deriemaecker.be

Op de kaft is de penning van "Het Land van Aalst" (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

HET LAND VAN AALST - DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
Jaargang LXVIII - 2016 - Nummer 1 - januari - februari - maart

G. VAN BOCKSTAELE
De Staercke: een familie van architecten, aannemers, schrijnwerkers en beeldsnijders uit Michelbeke en Nederbrakel 3-42

M. UYTTERSPROT
De eerste vijf oorlogsmaanden te Aalst volgens de verslagen van de krant Vooruit. Deel 4: Socialisten versus katholieken 43-62

D. VAN DE PERRE
Tekening van Philips De Deyn van abdijbeluik Ninove (1650) terug van weggeweest 63-72

G. VANDE WINKEL
De 'Villaretkaart' 1745-1748 73-82

SIGNALEMENT 83-84

Afgiftekantoor: Gent X
Erkenning: P303215

Verantw. uitg.: Dirk Van de Perre
Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare